

Norske spesialstyrker

Fra skjult ressurs til politisk spydspiss

John Inge Hammersmark

Forsvarets stabsskole (FSTS)

Akershus festning, bygning 10, Postboks 1550 Sentrum, 0015 Oslo, Norge

Forsvarets stabsskole er en del av Forsvarets høyskole (FHS). Som faglig uavhengig høyskole utøver FHS sin virksomhet i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, pedagogiske og etiske prinsipper (jf. Lov om universiteter og høyskoler § 1 – 5).

Sjef Forsvarets stabsskole: flaggkommandør Jan Østensen Berglund

Militære studier er en militærfaglig tidsskriftserie innenfor Forsvarets stabsskoles ulike fagområder. Alle synspunkter, vurderinger og konklusjoner som fremkommer i denne publikasjonen står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Ansvarelig redaktør: oberstløytnant Tormod Heier (PhD)

Ass. redaktør: Yngvild Sørbye

Norwegian Defence Command and Staff College

Akershus festning, bygning 10, Postboks 1550 Sentrum, 0015 Oslo, Norway

The Norwegian Defence Command and Staff College is part of the Norwegian Defence University College (FHS). As an independent university college, FHS conducts its professional activities in accordance with recognized scientific, pedagogical and ethical principles (pursuant to the Act pertaining to Universities and University Colleges, section 1 – 5).

Chief Norwegian Defence Command and Staff College: Commodore Jan Østensen Berglund

Militære studier is an independent military journal attached to the Norwegian Defence Command and Staff College's broad portfolio of professional interests. All views, assessments and conclusions which appear in this publication are the author's own. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor-in-chief: Lieutenant Colonel Tormod Heier (PhD)

Assistant editor: Yngvild Sørbye

Norske spesialstyrker

Fra skjult ressurs til politisk spydspiss

John Inge Hammersmark

Utgiver

Forsvarets stabsskole/FHS

Redaksjon

Oberstløytnant Tormod Heier (ansv.)

Yngvild Sørbye

Grafisk design

commandogroup.no

ISSN

1894-2547

Forsidebilde

Fallskjermjegere fra Hærens jegerkommando hopper fra «Frøy», et C-130H Herculesfly fra Luftforsvarets 335-skvadron, over Rena.

Foto

Torbjørn Kjosvold, Forsvarets mediesenter

Trykk

07 Media – 07.no

Henvendelser om skriftserien kan rettes til

Forsvarets stabsskole/Forsvarets høyskole
post.fhs@mil.no

Forfatteren

John Inge Hammersmark er oberstløytnant i Hæren. Han har sin bakgrunn fra Infanteriet og deretter mange år i spesialstyrkene. Hammersmark tjenestegjør for tiden i Forsvarsdepartementet, Avdeling for forsvarspolitik og langtidsplanlegging (FD IV-2). Hans tjenesteerfaring er fra 2. bataljon (Bn2), Garnisonen i Sør-Varanger, Forsvarets spesialkommando og Hærstaben, der han blant annet har vært senior stabsoffiser for spesialstyrker. Hammersmark har deltatt i SFOR-operasjonen i Bosnia og har deployert til Afghanistan en rekke ganger, sist som Taskgroup-sjef for FSKs bidrag i 2012. Han avla sin mastergrad i militære studier ved Forsvarets høyskole i 2010.

Summary

This thesis analyses the evolution of Norway's Special Operations Forces (SOF) from 1998 to 2010, paying particular attention to NORASOC, the Norwegian Army Special Operations Commando (FSK, formerly FSK/HJK). Since its first international deployment to Kosovo in 1999, this unit has experienced remarkable development and growth. To explain the driving forces behind this evolution, the events are discussed along two lines: the functional perspective, that is, the military utility of SOF, and the symbolic perspective, among whose factors are political profit and alliance obligations.

Of the three stages described, the initial period, from 1998 to 2001, marks the transition from national to European operations. With the employment of a full SOF squadron in support of NATO operations in Kosovo, NORASOC's primary focus changed from domestic counterterrorist assistance to include general SOF missions. In the following years, from 2001 to 2003, the unit's scope of action moved from Europe to Afghanistan. During the decade 2003 to 2010, continuing its mission in Afghanistan, NORASOC finally evolved into a robust SOF regiment conducting full-spectrum operations. While the symbolic effects were important to accelerate this strengthening of Norway's SOF capabilities, they could not adequately maintain a definitive sustained level of progress without the functional utility, particularly in international operations.

Keywords: Special Operations Forces, NORASOC, SOF, Norway, FSK/HJK, Kosovo, KFOR, Afghanistan, ISAF, SOF capabilities, Special Operations Task Group

Innhold

Forfatteren	5
Summary	5
Redaktørens forord	9
Kapittel 1 Innledning	11
Fra territorialforsvar til internasjonale operasjoner	12
Problemstilling, avgrensning og analyse	13
Oppbygning	14
Kildegrunnlag	15
Metodiske avveininger	17
Kapittel 2 Spesialstyrkenes historie og verdi	19
Fra 1962 til 1998	22
Opptak, oppdrag og kontrakter	24
Organisasjon, materiell og kommando	26
Hva er spesialoperasjoner?	27
Strategi, ledelse og koordinering	29
Spesialstyrkenes særskilte behov	32
Spesialstyrkenes unike egenskaper	34
Komparative fortrinn	36
De prinsipielle oppgavene	40
Det funksjonelle perspektivet	43
Endret trusselbilde	43
Strategisk relevans	45
Det symbolske perspektivet	47
Småstatens alliansebidrag	48
Kapittel 3 Fra norsk jord til Balkan	51
Perioden 1998 til 2001	51
Operasjonene i Kosovo	52
Nye kampavdelinger	54
Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	56
Fra hemmelighold til profilering	57
Norge, NATO og det internasjonale samfunnet	60
Kosovo som kompetanseheving	61
Utviklingen i et symbolsk perspektiv	63

Kapittel 4 Fra europeisk jord til Afghanistan	66
Perioden 2001 til 2003	66
Operasjon Enduring Freedom og regjeringsskifte	67
Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	70
Afghanistan og krevende operasjoner	71
Prestere for å lykkes: Norges komparative fortrinn	73
Amerikansk ledelse, norsk regelverk	75
Utviklingen i et symbolsk perspektiv	77
Kapittel 5 Mot fullspekterkapasitet	80
Perioden 2003 til 2010	80
Ny deployering, 2005	82
Omorganisert merkevare	83
ISAF-bidrag til Kabul, 2007–2010	85
Nasjonale behov og kapasiteter	87
Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	88
Politisk-geografiske rammevilkår	89
Trening og mentorering av afghansk politi	90
Utviklingen i et symbolsk perspektiv	92
Fra fragmentert tilnærming til ansvar over tid	93
Kapittel 6 Oppsummering	96
Fra skjermet ressurs til fullspekter spesialstyrke	96
Årsaker til utviklingen	97
Bidragskrigføringens utfordringer	99
Hvor går norske spesialstyrker?	100
Forsterket hjemlandsforsvar	102
Kapittel 7 Etterord	104
Fra 2010 til 2015	104
Nasjonal og internasjonal beredskap	106
Forkortelser	108
Litteratur- og kildeliste	110
Informanter	116

Redaktørens forord

Kjære leser!

På begynnelsen av 1990-tallet ble det vurdert å legge ned spesialstyrkene ved Hærens jegerskole. Argumentet var at dette var en lukket gutteklubb for spesielt interesserte, uten særlig relevans for fremtidens utfordringer. Drøyt tjue år senere vet vi bedre. Det er i dag få norske styrker, kanskje med unntak av jagerfly og ubåter, som er mer etterspurte og relevante for små og allianseavhengige land.

Norske spesialstyrker var blant de første allierte til å innta Pristina i Kosovo sommeren 1999. Drøyt to år senere var spesialstyrkene også raskt på plass i Afghanistan i jakten på Osama bin Laden. Det å være tidlig ute sendte en viktig signaleffekt utad. For norske myndigheter er det viktig å bli lagt merke til, i Washington D.C. så vel som i Brussel. Alliert anerkjennelse for at Norge «punches above its weight», slik Barack Obama uttrykte det etter Libya-operasjonene i 2011, gir trygghet og selvsikkerhet, ikke minst i en tid da Russland rasler med sablene i nord. I dette spillet, som foregår på politisk og militærstrategisk nivå, har norske nisjekapasiteter blitt et av de viktigste redskapene for å unngå Forsvarets verste mareritt: konflikter som kan risikere å bli «for store for Norge, men for små for NATO». Fortsatt satsning på spesialstyrker er derfor både rasjonelt og fremtidsrettet.

I dette bildet ser vi også konturene av fremtidens krigføring, der styrker med stadig lavere signatur er med og skaper viktige avgjørelser på politisk nivå. Dette skjedde blant annet etter terrorangrepet mot Statoils gassproduksjonsanlegg i In Amenas i Algerie i januar 2013, der norske spesialstyrker umiddelbart ble en del av Utenriksdepartementets utrykningsenhet. Mer kunnskap om spesialstyrkene er derfor viktig. Ikke bare fordi de tradisjonelt sett kan skape større sikkerhetspolitisk innflytelse eller operativ evne, men fordi spesialstyrker er med og visker ut tradisjonelle grensesnitt – mellom politikere og offiserer, mellom sivile og militære, og mellom det besluttsende og det utøvende nivået i norsk statsforvaltning. Dette gjelder også i forhold til hjemlige trusler, gitt et terroranslag der spesialstyrkene må komme sivilsamfunnet til unnsetning. Til syvende og sist handler dette om forholdet mellom Norges synlige og åpne militære tilstedeværelse – og det stadig mer skjulte og fordekte engasjementet som finner sted under samfunnets radar.

Tormod Heier

Ansvarlig redaktør/oberstløytnant

Forsvarets stabsskole/Forsvarets høyskole

Kapittel 1

Innledning

Norske spesialstyrker har siden siste halvdel av 1990-tallet vært gjenstand for en oppsiktsvekkende vekst og utvikling. Mens de fleste andre deler av Forsvaret har blitt redusert og transformert til et lite ekspedisjonsforsvar, har spesialstyrkene ekspandert. Dette henger sammen med internasjonaliseringen av det norske forsvaret i kjølvannet av den kalde krigen. Spesialstyrkene har vist seg anvendelige i moderne komplekse konflikter, og behovet for slike styrker har økt betraktelig i årene etter årtusenskiftet (NSCC, 2008). Det finnes to spesialstyrker i Norge anno 2015: Forsvarets Spesialkommando (FSK) og Marinejegerkommandoen (MJK). Denne studien¹ tar for seg Forsvarets Spesialkommando. Enheten har i en årrekke vært kjent under betegnelsen FSK/HJK (Forsvarets Spesialkommando/Hærens Jegerkommando), eller også bare som HJK.

¹ Denne studien er en lett omarbeidet versjon av forfatterens masteroppgave fra 2010 med tittelen *Utviklingen av norske spesialstyrker: symbolikk eller militær nytteverdi?*

Fra territorialforsvar til internasjonale operasjoner

NATOs intervensjon i Kosovo-krigen i 1999 markerte et historisk tidsskille i norsk forsvarspolitik. Deployeringen av Hærens Jegerkommando² til Balkan var starten på veksten i de norske spesialstyrkene. Med terrorangrepet i USA 11. september 2001 og operasjonene i Afghanistan ble internasjonale oppdrag for alvor en del av den norske forsvarsidentiteten. Norske spesialstyrker fikk på lik linje med tilsvarende styrker ellers i NATO stadig høyere prioritet. Siden 2001 har spesialstyrkene løst oppdrag utenlands med jevnt høy frekvens. Økt internasjonal anvendelse med tilhørende utenrikspolitisk gevinst har gitt økte ressurstildelinger for kapasitets- og kompetanseutvikling. Hva er det ved spesialstyrkene som har muliggjort denne politiske og militære satsningen?

I ettertid kan det se ut som om veksten i norske spesialstyrker er et uttrykk for en klar og bevisst strategi. Politiske og militære dokumenter fra disse beslutningene sier imidlertid lite om hva som var grunnlaget for veksten. Dokumentene og anbefalingene har riktignok beskrevet satsningen på spesialstyrker, men de sier lite om årsakene. Kanskje skyldes dette manglende strategisk tenkning og kultur, men det kan også bunne i at vurderingene ikke er offentlig kjent. Norske spesialstyrker er et emne det tradisjonelt har vært snakket lite om, ettersom åpen og ugradert informasjon om emnet er mangelvare, og det ligger i sakens natur at et visst hemmelighold alltid vil være aktuelt. Denne studien er et forsøk på å fjerne noen av mytene og mystikken rundt spesialstyrkene til fordel for en kildebasert og opplyst gjennomgang.

Det er forsket lite på utviklingen av norske spesialstyrker, særlig i et nasjonalt strategisk perspektiv. Dette gjør en studie av temaet betimelig og relevant. For det første har spesialstyrkene opplevd en økende fokus og prioritering som skiller seg vesentlig fra resten av Forsvaret. For det andre har anvendelsen av norske spesialstyrker forandret seg betraktelig i den aktuelle

²I dag (2015) heter avdelingen Forsvarets Spesialkommando (FSK). Denne betegnelsen benyttes gjennomgående i studien, dog med enkelte unntak, og da i tråd med den historiske periodiseringen. Innledningsvis het nemlig avdelingen HJFS (1962 – 1971), deretter HJS (1971 – 1997), så HJK (1997 – 2006) og deretter FSK/HJK (2006 – 2014). Fra 1.1. 2014 ble både FSK og MJK overført til en egen driftsenhet, Forsvarets spesialstyrker (FS). Spesialstyrkene er nå altså samlet under én ledelse, sidestilt med grenene. Begrepet FSK ble tidligere benyttet om den operative delen av HJS og HJK som var innrettet for støtte til politiet iht. Bistandsinstruksen ved kontraterroroperasjoner nasjonalt. Se redegjørelse på s. 22 – 23 og forkortelser s. 108.

perioden, fra primært å benyttes som del av invasjonforsvaret og hjemlige beredskapsoppgaver til stadig å deployeres til fjerne konfliktområder. For det tredje vil studien kunne bidra til en mer gjennomgripende forståelse av fenomenet norske spesialstyrker.

Beslutninger omkring utvikling og anvendelse av norske spesialstyrker kan med fordel sees i sammenheng med kjent spesialstyrketeori. Riktignok er relevant litteratur primært skrevet av forfattere fra USA, men det finnes enkelte unntak. Basert på analysen, forklaringene og gitt en videre satsning på området, kan studien gi indikasjoner både om sentrale utfordringer og relevante investeringsområder for norske spesialstyrker i fremtiden.

Problemstilling, avgrensning og analyse

Det finnes i dag (2015) to spesialstyrker i Norge: Forsvarets Spesialkommando (FSK) og Marinejegerkommandoen (MJK). Denne studien tar kun for seg FSK – i mesteparten av den aktuelle perioden kjent som FSK/HJK. Avgrensningen er gjort for å sikre tilstrekkelig dybde i fremstillingen. Samtidig har eksemplet FSK trolig også relevans for hvorfor MJK også har ekspandert i perioden.

Hensikten med denne studien er å beskrive og forklare utviklingen av FSK siden tiden like før årtusenskiftet og et tiår inn i vårt århundre. Den overordnede problemstillingen er: *Hva var drivkreftene bak den norske satsningen på spesialstyrker i perioden 1998 til 2010?*

Dette hovedspørsmålet blir operasjonalisert gjennom tre forskningsspørsmål.

For det første: *Hva er egentlig spesialstyrker og spesialoperasjoner?* Uten en forståelse av selve fenomenet vil utviklingen av spesialstyrkene vanskelig kunne analyseres.

For det andre: *Hvordan har avdelingen utviklet seg i perioden 1998–2010?* For å undersøke dette vil vi se på den operative anvendelsen av avdelingen, samt organisasjon, personell og materiell.

For det tredje: *Hva var drivkreftene og grunnlaget for den norske satsningen på spesialstyrkene?*

For å finne de bakenforliggende årsaker til utviklingen av norske spesialstyrker vil vi analysere utviklingen langs to hovedlinjer – henholdsvis et funksjonelt perspektiv og et symbolsk perspektiv.

I det *funksjonelle* perspektivet vektlegges den militære nytteverdien av spesialstyrker. Dette perspektivet omfatter de sikkerhetspolitiske utfordringene Norge møter i en stadig mer globalisert verden, hva dette har medført for moderne konflikters karakter, og herunder transformasjonen av NATO. Spesialstyrkemiljøets indre drivkrefter for å være relevante og ligge i forkant av utviklingen hører også med i dette perspektivet.

I det *symbolske* perspektivet legges hovedvekten på de politiske gevinstene, i bred forstand, som spesialstyrker kan skape. Begrepet «bidragskrigføring» peker i denne sammenhengen på småstaters ønske om å få oppmerksomhet og støtte i en allianse (Vance, 2005). Som del av det symbolske perspektivet behandles også noen av spesialstyrkenes karakteristika, herunder hvordan disse styrkene kunne bidra til å imøtegå politisk kritikk mot den norske forsvarsreformen.

Operativ effektivitet under selve operasjonene vil ikke tillegges fokus i denne studien. En troverdig måling av dette vil være svært vanskelig å gjennomføre, hvis det i det hele tatt er praktisk mulig. Det er også et mål å holde studien ugradert, noe som ytterligere vanskeliggjør en detaljert undersøkelse av operative effekter i gjennomførte operasjoner. Beslektede temaer vil imidlertid bli behandlet, slik som strategisk effekt og nytteverdi av spesialstyrkene i nasjonal og internasjonal politikk.

Oppbygning

Fremstillingen er tredelt. Den første delen redegjør for det teoretiske fundamentet for spesialstyrker og anvendelsen av slike styrker. Dernest

beskrives utviklingen av FSK i perioden 1998 – 2010, fordelt på tre kapitler. Avslutningsvis forklares hvorfor utviklingen har funnet sted.

Studien innledes med et kapittel om hva som kjennetegner spesialstyrker, spesialoperasjoner og deres unike egenskaper (kapittel 2). Videre i kapitlet beskrives de norske spesialstyrkenes opprinnelse, deres opphav i allierte avdelinger under annen verdenskrig og historie frem til 1998. Kapitlet redegjør deretter for spesialstyrkenes prinsipielle oppgaver i henhold til NATOs spesialstyrkedoktrine. Avslutningsvis presenteres det funksjonelle og symbolske perspektivet.

De tre neste kapitlene er inndelt etter de formative utviklingsfasene FSK/HJK har vært gjennom etter 1998. Kapittel 3 beskriver perioden 1998 til 2001. Dette var en periode hvor FSK/HJK snudde et relativt ensidig fokus på nasjonal krisehåndtering til også å omfatte internasjonale oppdrag. FSK/HJKs bidrag i Kosovo-krigen er et gjennomgående tema i denne perioden. Den neste fasen er fra 2001 til 2003 og beskriver den første deployeringen av norske spesialstyrker til Afghanistan (kapittel 4). Den siste perioden beskriver tiden fra 2003 til 2010 (kapittel 5). Denne perioden ble preget av jevn utvikling mot en robust, komplett organisasjon.

Etter beskrivelsen av hver fase analyseres utviklingen i et funksjonelt og symbolsk perspektiv. Studien avsluttes med en oppsummering av utviklingen, mulige årsaksforklaringer og antatte utfordringer for norske spesialstyrker i framtiden. I tillegg kommer et nyskrevet etterord (2015).

Kildegrunnlag

Studien benytter en kvalitativ tilnærming og er organisert som en casestudie om utviklingen av FSK i perioden 1998 – 2010. Kildegrunnlaget utgjøres av

dokumenter, informasjon fra intervjuobjekter og aktuell faglitteratur. For å styrke validiteten i studiens funn er det valgt en tilnærming med triangulering mellom primær- og sekundærkilder.

Selv om spesialoperasjoner og spesialstyrker har lange tradisjoner, eksisterer det relativt lite åpen og tilgjengelig informasjon om emnet. En opplagt årsak er spesialstyrkenes og operasjonenes særskilte skjermingsbehov. Den begrensede informasjonstilgangen har flere ganger ført til misforståelser og usikkerhet omkring spesialstyrkene, deres grunnleggende natur og hvordan de brukes i operasjoner. Fenomenets innhold og rekonstruksjon krever derfor et bredt sammensatt kildegrunnlag for å samle tilstrekkelig empiri.

Sekundærkilder i denne studien er aktuell litteratur på fagområdet. Litteraturen bidrar til forklaringen av fenomenet og utviklingen. Studiens struktur og logikk har sitt fundament i kapitlet om hva spesialstyrker og spesialoperasjoner er. Redegjørelsen av dette fundamentet bygger på eksisterende litteratur og doktriner. De tre mest sentrale forfatterne i fremstillingen er James D. Kiras, Colin Gray og Robert G. Spulak Jr. Disse tre har skrevet mye om spesialoperasjoner og er anerkjente på fagfeltet. Imidlertid har alle tre tilknytning til USA, noe som gjør at deres syn på emnet ikke nødvendigvis forklarer særnorske forhold.

Siden studien i stor grad innebærer å rekonstruere en utvikling som tidligere nesten ikke er beskrevet, og ettersom skjermingstradisjonene rundt spesialstyrkene er strenge, har datainnsamlingen vært krevende. Aktuell informasjon om norske forhold er funnet i tidsskrifter, foredrag, aviser og publikasjoner. Forståelsen hentet fra disse kildene har deretter blitt bekreftet, justert eller forkastet etter intervjuer med informantene.

Primærkilder i denne studien er offentlige dokumenter og intervjuobjekter. Offentlige dokumenter beskriver deler av beslutningene om norske spesialstyrker, men sier lite om beslutningsgrunnlaget, eller årsakene til beslutningene. Intervjuer med beslutningstakere og nøkkelpersoner bidrar derfor til å beskrive utviklingen og til å forklare årsakssammenhenger.

Åpne politiske styringsdokumenter omtaler norske spesialstyrker eksplisitt første gang i 2001. Etter dette omtales spesialstyrkene i økende grad i regjerings- og stortingsdokumenter. De militære utredningene og anbefalingene

omhandler også spesialstyrkene i økende grad. Både Forsvarsstudien 2000, Militærfaglig utredning 2003 og Forsvarsstudien 2007 anbefaler økt satsning på og utvikling av spesialstyrkene. Imidlertid er disse anbefalingene preget av overordnede linjer og sier derfor lite konkret om bakgrunnen for en slik satsning (*FS 07*, s. 7, 20, 21; *FS 2000*, s. 15; *MFU 03*, 2003, s. 11, 19).

Utvalget av informanter er foretatt etter studier av offentlige dokumenter og aktuell litteratur. Utvalgets sammensetning er gjort ut fra en vurdering av hvem som har kunnskap om fenomenet. Det er kun et fåtall nøkkelpersoner som har vært involvert i de viktigste beslutningene og utviklingsprosessene. De utvalgte er representanter for en kunnskap som svært få besitter og er dermed helt sentrale for denne studien.

Intervjuobjektene (se vedlegg A) er valgt på bakgrunn av deres kompetanse med hensyn til kunnskap om spesialstyrkene i den aktuelle perioden. Informantene har vært uvurderlige for datainnsamlingen og som hjelp til å koble forklaringene. Takk for åpenhjertige intervjuer og viljen til å dele ærlige meninger om et emne som det tradisjonelt snakkes lite om.

Metodiske avveininger

Datainnsamlingen av intervjuer har båret preg av å ha saksopklarende karakter om en utvikling som med årene har ført til økt kapasitet og rosende omtale. Det har derfor ikke vært et poeng å balansere utvalget i forhold til politisk standpunkt, avdelingstilhørighet eller andre faktorer som kan innvirke på intervjuobjektene egne meninger. Imidlertid var flere av intervjuobjektene involvert i, og hadde ansvar for, de sakene denne studien belyser, og de har derfor potensiell interesse av at utviklingen fremstilles mest mulig positivt. Opplysningene er derfor, så langt det har latt seg gjøre, kontrollert mot andre tilgjengelige kilder.

Forfatteren har sterk tilknytning til FSK etter lang fartstid ved avdelingen. Forskerens egen kompetanse som deltaker i prosessen har blitt anvendt til å balansere fremstillingen. Denne forståelsen har vært viktig under fremstilling

og analyse av informasjonen. På den annen side foreligger det metodisk sett en viss fare for uheldige undersøkelseeffekter. Det har derfor vært et mål å beholde et objektivt forhold til datagrunnlaget og analysere disse for å etterstrebe objektivitet, men det skal ikke underslås at dette har vært krevende. Motsatt har forfatterens tilknytning til miljøet vært helt sentral for å få tilgang til primærkildene.

De strenge sikkerhetsbestemmelsene vedrørende håndtering av informasjon om norske spesialstyrker og spesialoperasjoner har vært en utfordring. Det betyr at samtaler, intervjuer og korrespondanse har foregått etter skjønnsmessig vurdering. Prosjektet er innrapportert til og godkjent av Personvernombudet for forskning.

Utfordringer med datainnsamling forsterkes av at det finnes lite skriftlig dokumentasjon som er ugradert. De fortløpende vurderingene rundt dette er i stor grad basert på forfatterens og intervjuobjektens kompetanse, slik at prosjektet har fulgt de retningslinjene for sikkerhet som foreligger. I praksis er dette gjort ved at det foreliggende manuskriptet ble behandlet som gradert materiale helt frem til det var ferdig. Etter en vurdering foretatt i samråd med FSK/HJK ble det så besluttet at manuskriptet kunne offentliggjøres, og prosessen forløp uten at det ble foretatt endringer i manuskriptet. *Denne studien er dermed det første åpne arbeid, basert på primærkilder, som i detalj beskriver og analyserer utviklingen av norske spesialstyrker etter årtusenskiftet.*

Kapittel 2

Spesialstyrkenes historie og verdi

The smaller the unit, the better its performance (Lawrence, 1940, s. 124).

Dette kapitlet beskriver hva spesialstyrker og spesialoperasjoner er, hvordan spesialstyrkers egenskaper skiller seg fra konvensjonelle styrker og hva slags prinsipielle oppgaver spesialstyrker utfører. Dernest presenteres det funksjonelle perspektivet og det symbolske perspektivet som verktøy for analysen i de påfølgende kapitlene.

It makes no difference what men think of war, said the judge. War endures. As well ask men what they think of stone. War was always here. Before man was, war waited for him. The ultimate trade awaiting the ultimate practitioner (McCarthy, 1985, s. 248).

Det finnes flere årtusengamle historier om enheter og grupper av menn som med ekstreme kvaliteter, kreativitet, kløkt og besluttosomhet har beseiret en i utgangspunktet sterkere og godt forsvart fiende. Myten om den trojanske hesten med 23 håndplukkede og modige menn er et klassisk eksempel på hvordan en liten enhet ved hjelp av avledningsmanøvrer, hemmelighold og oppfinnsomhet kunne ta seg inn i den beleirede byen Troja. De aller beste

krigerne ble utvalgt for oppdraget, og de utnyttet teknologisk innovasjon. I kombinasjon med resten av kampstyrken beseiret de Troja (Leebaert, 2006, s. 41 – 47). Historiske eksempler som dette har flere likhetstrekk med dagens spesialstyrker og deres operasjoner.

Spesialstyrker slik vi kjenner dem i dag har mer konkret sitt utspring fra avdelinger som ble etablert under annen verdenskrig. Målet var å løse oppgaver som ingen andre militære styrker kunne løse, eller som ikke kunne løses ved hjelp av teknologi alene. «In practice, countries frequently have created special operations forces precisely to provide qualities which the national regular forces lack» (Gray, 1998, s. 143). Avdelinger som britiske Commandos, Special Air Service (SAS), Special Operations Executive (SOE) og Long Range Desert Group (LRDG) ble selektert, utrustet og trent til å løse spesielt krevende oppdrag. Disse avdelingene ga de allierte en utvidet mulighet til å engasjere og «blodtappe» den tyske overmakten der hvor det hadde effekt (Horn, Taillon og Last (red.), 2004, forord). Styrkene ble raskt ansett som nyttige for å bidra til å slite ned motstanderen. Brigader Marlborough Churchill³ uttrykte det slik i 1945: «When we are weak everywhere forces of this nature are the most useful, and can play a most vital part in keeping the enemy all over the world occupied» (Horn, 2004, s. 17).

Et velkjent eksempel på etableringen av moderne spesialstyrker er opprettelsen av av Special Air Service.⁴ I 1941 ble løytnant David Sterling stadig mer frustrert over de ineffektive og store raidene hans egen avdeling, 8th Commando, gjennomførte fra sjøen mot landbaserte mål (Kiras, 2006, s. 86). Da han ble skadet etter et fallskjermhopp, utviklet han sin idé om å angripe fiendtlige flyplasser med små enheter basert i de ubeskyttede flankene i den nordafrikanske ørkenen. Sterling argumenterte for sin løsning på følgende måte:

I further concluded that 200 properly selected, trained and equipped men, organized into subunits of five should be able to attack at least thirty different objectives at

³ Brigader Marlborough Churchill var British Deputy Director of Tactical Investigation i 1945.

⁴ SAS ble i realiteten etablert i 1940 som en narreavdeling. Narreavdelingen var del av en avledningsmanøver for å få italienerne til å tro at spesialavdelinger truet deres bakre områder (Kiras, 2006, s. 85).

the same time on the same night as compared to only one objective using the commando technique; and that only 25 % success in the former was equivalent to many times the maximum possible result in the latter (Kiras, 2006, s. 13).

På utradisjonelt vis gikk Sterling utenfor kommandokjeden og presenterte sin idé direkte for General Ritchie og General Auchinleck. Generalene likte ideen av flere årsaker. Den viktigste var potensialet for betydelig effekt i forhold til risiko og kostnad – såkalt styrkeøkonomisering:

It was not surprising that David Sterling's plan appealed to the High Command. It was wonderfully economical. It promised much and risked practically nothing. The new Commander-in-Chief General Auchinleck was an efficient, thorough, cautious Scot. His temperament would not allow him to take chances that involved whole divisions, but here was a proposal that required only a handful of men (Cowles, 1959, s. 18).

Sterling fikk godkjent konseptet og iverksatte operasjoner som ga den ønskede effekten til tross for store tap innledningsvis. Etter litt justering av innsettingsmetodene økte suksess- og overlevelsesraten drastisk. I løpet av kampanjen i Nord-Afrika gjennomførte SAS hundrevis av raid og patruljer. De ødela mellom 250 og 400 tyske fly på bakken, flere enn Royal Air Force skjøt ned i luften, og påførte den tyske logistikken store forsinkelser og tap. De tyske soldatene hadde tidligere følt seg trygge dypt inne i ørkenen, og raidene hadde derfor også en viktig negativ psykologisk effekt på tyskerne. I tillegg innhentet SAS viktig informasjon om fienden som senere kunne utnyttes. Resultatene av SAS' operasjoner var intet mindre enn oppsiktsvekkende (Gray (red.), 1992, s. 91).

Tungtvannsakksjonene på norsk jord er andre klassiske eksempler på spesialoperasjoner med viktige historiske og kulturelle preferanser. Vemork-aksjonene benyttes også som eksempel internasjonalt på hvordan en liten

enhet med få soldater kan oppnå såkalt strategisk effekt (Joint Pub 3–05, 2003, s. I.3). Operasjonene var uortodokse løsninger på et viktig problem som regulære militære styrker ikke klarte å løse, og *bidro* til strategisk effekt i grevens tid ved å hindre Hitler-Tyskland i å utvikle kjernefysiske våpen.

Dagens norske spesialstyrker har sin bakgrunn i særlig tre avdelinger som ble etablert under annen verdenskrig: *Norwegian Independent Parachute Company* (Fallskjermkompaniet), *No 5 Troop 10 Interallied Commando* (Commandos) og *The Norwegian Independent Company No 1* (Kompani Linge). Avdelingene besto av selekterte mannskaper som etter krevende trening og med spesielt utstyr løste oppdrag som i vår tid klassifiseres som spesialoperasjoner. Forsvarets Spesialkommando viderefører historikken og fanene fra disse avdelingene.

Fra 1962 til 1998

Etter annen verdenskrig ble de norske avdelingene som var satt opp i England demobilisert og nedlagt. Det samme skjedde med tilnærmet alle tilsvarende styrker ellers i Europa. Fokus i Norge ble å gjenoppbygge tilstrekkelig militær evne for å unngå at katastrofen fra 1940 kunne inntreffe på nytt, parallelt med en økt orientering mot Storbritannia og etter hvert USA og NATO.

I 1962 ble Hærens Fallskjermjegerskole (HFJS) etablert. Hensikten var å reetablere deler av de kapasitetene Norge hadde hatt under annen verdenskrig, men virksomheten var primært innrettet mot utdanning av fallskjermhoppere. I 1971 byttet avdelingen navn til Hærens Jegerskole (HJS). Virksomheten ble nå reorientert fra fallskjermtjeneste som innsettingsmetode til også å fokusere på jobben som skulle gjøres på bakken.

Under den kalde krigen skulle HJS mobilisere ved et potensielt sovjetisk angrep på norsk jord. Det primære fokus lå på fjernoppklaringsoppdrag med spesiell rekognosering som det primære oppdraget (Aarsæther, 2010). Avdelingen skulle jobbe i distribuerte patruljer, slik at man ved behov kunne slå sammen noen få patruljer for å gjennomføre begrensede offensive operasjoner. Virksomheten syntes å være preget av tankegangen fra «gutta

på skauen» med bruk av improviserte midler. Aktuelle operasjonsområder var steder der man forventet at det store sovjetiske angrepet kunne komme (Aarsæther, 2010). Krigsorganisasjonen som skulle bidra i en slik situasjon fikk navnet Jegerkommando 1/Søndenfjeldske Dragonregiment. Denne mobiliseringsstyrken besto av godkjente fallskjermjegere som ble innkalt til årlige repetisjonsøvelser, oftest gjennomført i tilknytning til den årlige vinterøvelsen i Nord-Norge.

Etter at oljeeventyret i Norge begynte, innså myndighetene at beredskapen rundt norske oljeinstallasjoner var mangelfull, på sokkelen og på land. Samtidig blomstret terrorismen opp, og det ble gjennomført et antall spektakulære terrorhandlinger i Europa (NSCC, 2008). Etter omfattende diskusjoner, saksbehandling og utredninger ble det i 1981 besluttet at Forsvaret skulle etablere en spesialenhet som skulle settes inn dersom norske samfunnsviktige installasjoner ble utsatt for terrorisme med spesiell fokus på oljeinstallasjoner (Børresen, Gjeseth og Tamnes, 2004, s. 258). HJS fikk oppdraget og opprettet Forsvarets Spesialkommando (FSK). FSK startet med dette utdanning av tilgjengelige mannskaper til en kontraterror-rolle. Spesialstyrker fra Storbritannia bidro med instruktører under treningen, og 1. juni 1984 ble FSK erklært operativ (Ranum, 2010).

I 1997 flyttet HJS fra Trandum til Rena. Avdelingen byttet igjen navn for å kommunisere at den ikke var en utdanningsinstitusjon, men en stående spesialstyrke på beredskap. Navnet ble Hærens Jegerkommando (HJK). Navnet FSK ble imidlertid beholdt, og avdelingen ble betegnet FSK dersom den skulle bistå politiet under kontraterror-operasjoner. Uformelt ble FSK fortsatt benyttet som navn på manøvelementet bestående av spesialjegere, som var den primære utøvende delen av HJK. I praksis var dette en kampeskadron, kalt Innsatsstyrken. FSK var altså en viktig del av HJK, men navnet ble formelt kun benyttet i rollen som bistand til politiet under nasjonal krisehåndtering.

Opptak, oppdrag og kontrakter

Et viktig grunnlag for å kunne operere som spesialstyrke er kvaliteten på personellet. Frem til 1999 ble spesialjegerne primært rekruttert fra Fallskjemjegeretroppen og noen få fra Marinejegerkommandoen (Lund, 2010; Aarsæther, 2010). Disse ble etter fullført førstegangstjeneste og søknad kalt inn til spesialjegeropptak. Opptaket varte omtrent en uke med psykologiske prøver, harde fysiske tester og praktiske oppgaver for å teste kandidatens evner og motivasjon. De som besto prøvene ble rangert, og de beste fikk tilbud om kontrakt med en prøveperiode, i den grad enheten hadde ledige stillingshjemler (Aarsæther, 2010). Personellet ble deretter overført til Innsatsstyrken hvor de, som integrert del av den operative styrken, samtidig skulle gjennomgå kurs og opplæring for å oppnå operativ status som spesialjegere.

På 1980-tallet hadde spesialjegerne anledning til å tegne flere påfølgende åremålskontrakter av tre års varighet. Disse kontraktene bortfalt imidlertid på begynnelsen av 1990-tallet, da krefter i Forsvaret ønsket FSK nedlagt. Årsaken til dette var blant annet at FSK-oppdraget ble ansett som et sivilt pålegg, en oppgave som skulle løses for Justisdepartementet og politiet, med liten relevans for Forsvaret. Ut fra forståelsen av at midlene følger oppdraget og følgelig ville forsvinne fra forsvarsgrenen og eventuelt Forsvaret dersom FSK-funksjonen ble terminert, gjennomførte Forsvarets Overkommando en utarming av HJS i årene rundt 1990 (Aarsæther, 2010). Personellet fikk kun tilbud om seks måneders kontrakter, og dette medførte en uholdbar situasjon både for soldatene og avdelingens operative status. Hovedvekten av personellet kom i tillegg direkte fra førstegangstjenesten, og gjennomsnittsalderen var derfor lav. Trusselen om nedleggelse ble imidlertid resolutt opphevet da forsvarsminister Johan Jørgen Holst brukte bare få minutter på å avgjøre at FSK skulle bestå så lenge Arbeiderpartiet regjerte i Norge (Aarsæther, 2010). Prioriteten av HJS endret seg dog ikke nevneverdig, ikke før det ble nødvendig med operative forberedelser til beredskapsoppdrag i forbindelse med OL på Lillehammer i 1994.

På midten av 1990-tallet fikk HJS gjeninnført åremålskontrakter på tre år for samtlige spesialjegere med tilhørende bonusordning. Spesialjegerne kunne da fullføre tre slike kontrakter og dermed ha til sammen ni års tjeneste (Aarsæther, 2010). Mot slutten av 1990-tallet ble kontraktssystemet ytterligere forbedret og åpnet for 7-årskontrakter for dem som ikke var yrkesbefal. Dette

forbedret mannskapenes forutsigbarhet og resulterte i bedret kontinuitet ved avdelingen.

Den operative innretningen og anvendelsen av HJS var primært knyttet til beredskapsoppdraget til støtte for politiet. FSK-oppdraget hadde høy prioritet internt, og vedlikehold av den operative evnen innen kontraterror offshore var primærfokus for store deler av HJS. De andre aktivitetene besto i å opprettholde og videreutvikle mobiliseringstillegget og utdanne fallskjermjegere. Mobiliseringstillegget gjennomførte den siste øvelsen i 1998, og Jegerkommando 1 ble terminert i sammenheng med utviklingen av ny Krigsoppsettingsplan i 1999 (Hanevik, 2010). Frem til dette hadde utdanningen av fallskjermjegere primært hatt som formål å fylle mobiliseringstillegget, foruten å benytte denne særdeles kapable personellkategorien som rekrutteringsbase til spesialjeger tjeneste. Etter 1999 ble den primære motivasjonen for å beholde den vernepliktige fallskjermjeger troppen derfor å opprettholde troppen som et rekrutteringsgrunnlag.

Den første deployeringen av FSK-personell til internasjonal tjeneste var et oppdrag som sikringsenhet for general Vigleik Eide. Han var formann i Militærkomiteen i NATO da Golfkrigen brøt ut i 1991. På grunn av Golfkrigen ble trusselnivået opplevd som høynet, noe som resulterte i beredskapsheving. FSK ble beordret til å ivareta generalens personlige beskyttelse i de tre månedene trusselen var høynet (Eidheim, 2010). Dette oppdraget var en sped begynnelse på en internasjonal oppdragsrekke som senere skulle bli betydelig.

I perioden 1996 til 1999 løste HJK flere oppdrag på Balkan, første gang som feltsikkerhetslag for den norske kontingenten i Bosnia (Eidheim, 2010). Oppdraget var ikke et typisk spesialstyrkeoppdrag, men ga avdelingen en etterlengtet sjanse til å skaffe erfaring fra internasjonale operasjoner. HJK fikk benyttet en stor andel av mannskapene som feltsikkerhetslag, og mange fikk etter hvert erfaring med dette (Eidheim, 2010). Mot slutten av perioden ble ansvaret for feltsikkerhetslaget gitt til andre, mens HJK tok del i operasjonen «Joint Commissioned Observers» som innebar både informasjonsinnhenting og liaisonering (Eidheim, 2010). Erfaringene med internasjonale operasjoner var likevel fortsatt meget begrenset.

Organisasjon, materiell og kommando

Organisasjonen ved HJK var basert på avdelingens oppgaver. Den var innrettet for å ivareta FSK-oppdraget, drive utdanning av fallskjermjegere, ivareta mobiliseringstillegget samt utøve fagansvaret for fallskjermtjeneste i Forsvaret (Eidheim, 2010). Staben og støtteorganisasjonen var liten, og mange oppgaver måtte løses ad hoc ved hjelp av dugnadsprinsippet. Ved større øvelser ble det for eksempel benyttet personell fra mobiliseringstillegget for å forsterke staben og støtteorganisasjonen, slik at operativ virksomhet kunne driftes døgnet rundt. Organisasjonen var fortsatt preget av en skolestruktur og ikke dimensjonert som en krigsorganisasjon.

Materiellet og utstyret ved HJK var i stor grad basert på Forsvarets standardmateriell, bortsett fra spesifikt utstyr til kontraterror-operasjoner (Aarsæther, 2010). I perioden frem til 1999 var det vanskelig å skape forståelse for at innovasjon og spesielt utstyr danner en av hjørnesteinene for effektive spesialstyrker. Forsvarets innkjøpssystem var innrettet for å dekke mobiliseringshærens behov, noe som innebar standardmateriell i store kvanta (Aarsæther, 2010). Det var vanskelig å få prioritet og midler til å gjennomføre innkjøp av spesielt materiell i små mengder, selv om dette i mange tilfeller kunne øke fleksibilitet og bruksområder uten nevneverdige merkostnader, i forhold til materiell som allerede fantes i forsyningssystemet. På den annen side var ikke det spesielle utstyret til kontraterror-oppdrag offshore særlig egnet til å løse spesialoperasjoner på land. Kapasiteter som landmobilitet, beskyttelse, ildkraft og samband var derfor mangelvare for å kunne gjennomføre fullspekter⁵ spesialoperasjoner (Eidheim, 2010; Lund, 2010).

Kommandoforholdene ved bistand til politiet var regulert av Direktiv 80 – 41. Instruks for sjef HJS, som var offentlig tilgjengelig i «Kunngjøring til Forsvaret», beskrev kommandoforholdene i fredstid. Frem til Hærens store omorganisering i 2004 (Operasjon Jupiter) var HJS, senere HJK, administrativt underlagt sjef Søndenfjeldske Dragonregiment. Operasjon Jupiter resulterte i at HJK administrativt ble direkte underlagt Generalinspektøren for Hæren. Under operativ innsats ble imidlertid avdelingen underlagt Fellesoperativt hovedkvarter eller en annen operativ sjef (Hanevik, 2010).

⁵ Med «fullspekter» menes spesialstyrkers evne til å kunne løse hele settet av definerte oppgaver, herunder å beherske alle metoder til innsetting over og under sjø, gjennom lufta og på bakken. De definerte oppgavene omfatter henholdsvis offensive operasjoner, spesiell rekognosering, militær assistanse og tilleggsoppdrag – se s. 40 ff.).

Hva er spesialoperasjoner?

NATO definerer spesialoperasjoner slik:

Military activities conducted by specially designated, organized, trained and equipped forces using operational techniques and modes of employment not standard to conventional forces. These activities are conducted across the full range of military operations independently or in coordination with operations of conventional forces to achieve political, military, psychological, and economic objectives. Politico-military considerations may require clandestine, covert, or discreet techniques and the acceptance of a degree of physical and political risk not associated with conventional operations (AJP-3.5, 2009, s. LEX.5).

NATO-definisjonen forsøker også til en viss grad å beskrive hva spesialstyrker er. Isolert sett kan denne forklaringen imidlertid gi flere spørsmål enn svar. Hva er spesielt utpekte, organiserte, trente og utstyrte styrker? Hva er teknikker og metoder som konvensjonelle styrker ikke benytter? Er det bare spesialoperasjoner som foregår i hele konfliktspekteret og som kan kreve for eksempel skjulte metoder? Og hva kan konkret klassifiseres som risiko som ikke er vanlig i konvensjonelle operasjoner? NATOs definisjon fanger ikke alene hele essensen av hva verken spesialstyrker eller spesialoperasjoner er.

Amerikaneren James D. Kiras har studert fenomenet spesialstyrker og spesialoperasjoner inngående. Hans definisjon i boken *Special Operations and strategy: From World War II to the War on terrorism* peker på ukonvensjonelle tiltak mot fiendtlige sårbarheter i en helhetlig kampanje. Videre rettes fokus gjerne mot målsettinger på det strategiske eller operasjonelle nivået:

Unconventional actions against enemy vulnerabilities in a sustained campaign, undertaken by specially designated units, to enable conventional operations and/or resolve economically, politico-military problems

at the operational or strategic level that are difficult or impossible to accomplish with conventional forces alone (Kiras, 2006, s. 5).

Amerikaneren Robert G. Spulak Jr. trekker i sin definisjon inn spesialstyrkers unike evne til å overvinne friksjon balansert med potensiell risiko. Spulak er spesielt opptatt av personellets kvaliteter:

Special Operations are missions to accomplish strategic objectives where the use of conventional forces would create unacceptable risks due to Clausewitzian friction. Overcoming these risks requires special operations forces that directly address the ultimate sources of friction through qualities that are the result of the distribution of the attributes [Elite Warriors, Flexibility and Creativity] of SOF personnel (Spulak Jr., 2007, s. 1).

Britiske Colin S. Gray understreker at spesialoperasjoner gjerne er små, og at de kan være forbundet med politisk sensitivitet:

(...) small-scale, high-risk/high-payoff, unorthodox operations that are outside the bounds of regular warfare. Depending critically upon surprise – to compensate for their modest number and firepower – special operations forces undertake missions that regular forces either cannot perform or cannot perform at acceptable costs. In addition to surprise, the success of special operations typically depends upon appropriately unconventional training and equipment. In peacetime those operations are likely to be conducted for purposes, and in conditions, of great political sensitivity (Gray, 1998, s. 190).

I 1983 ble det gjennomført et symposium om amerikanske spesialstyrkers rolle i amerikansk sikkerhets- og utenrikspolitikk. I etterkant ble innleggene og diskusjonene publisert med tittelen «Special Operations in US strategy». Maurice Tugwell og David Charters skrev her et kapittel hvor de foreslår følgende definisjon med vekt på hvilke typer målsettinger spesialoperasjoner skal rettes mot og deres tilknytning til utenrikspolitikk:

...small-scale, clandestine, covert or overt operations of an unorthodox and frequently highrisk nature, undertaken to achieve significant political and military objectives in support of foreign policy. Special operations are characterized by either simplicity or complexity, by subtlety and imagination, by the discriminate use of violence, and by oversight at the highest level. Military and non-military resources, including intelligence assets, may be used in concert (Tugwell og Charters, 1984, s. 35).

Hensikten med definisjoner er å bidra til en allmenn forståelse av et begrepsinnhold eller sakskompleks, altså å klargjøre. Når det gjelder spesialoperasjoner, pågår det fortsatt en kontinuerlig diskusjon for å finne en allment akseptert definisjon. I tillegg er det vanskelig å enes om forståelsen av en operasjonstype som oppfattes noe forskjellig i ulike land.

Strategi, ledelse og koordinering

Med bakgrunn i definisjonene over kan det være nyttig å ta diskusjonen videre. Om vi ser på bruken av spesialstyrker og deres tilhørighet i kommandosystemet, blir det tydelig at det ikke finnes en felles enighet om forståelsen av fenomenet. Med grunnlag i doktrinene, både i NATO og Forsvaret, fastslås det at spesialstyrker er en strategisk ressurs. I et funksjonelt perspektiv skal bruken av spesialstyrker dermed innfri operasjonelle og strategiske målsettinger (AJP-3.5, 2009; FFOD, 2007, s. 125 – 126; St. prp. nr. 42 (2004) s. 55).

Colin S. Gray hevder at spesialstyrkenes strategiske verdi «depends not just on how well or poorly they perform, but also on how important for the war as a whole are their assigned missions» (Gray, 1998, s. 185). Spesialstyrker skal av disse årsakene også ha en kort og klar kommandolinje til høyeste militære sjef: «...NATO SOF are strategic assets that are employed under a combined joint task force (CJTF). The effect of these SOF, when employed properly, is then realized at the strategic and operational levels» (AJP-3.5, 2009, s. 1.1).

Spesialstyrker brukes likevel både taktisk, operasjonelt og strategisk. De bidrar på alle nivåer, men dette må ikke forveksles med metoder for å lede spesialstyrker i det enkelte tilfelle. I henhold til doktrinen bør ikke spesialstyrkene underlegges en konvensjonell styrke uten et egnet ledelselement mellom disse. Ledelselementet skal ha faglige kvalifikasjoner og forutsetninger for å lede og anvende spesialstyrkene på forsvarlig vis, og på en måte som utnytter potensialet hos slike styrker: «...because they are usually endowed with warrior virtues, commanders tend to use elite units – including special operations forces – much as teenagers drive sports cars and with similar and predictable results» (Gray, 1998, s. 167).

En vanlig metode for å lede spesialstyrker under større fellesoperasjoner er å etablere et ledelselement – et såkalt komponenthovedkvarter – som leder alle spesialoperasjonene i teatret.⁶ Hovedkvarteret har kompetanse og kapasitet til å planlegge og gjennomføre spesialoperasjoner på en måte som utnytter spesialstyrkenes unike egenskaper og integrerer spesialoperasjonene effektivt i kampanjen. Spesialoperasjoner er ofte fellesoperative ved at de involverer to eller flere forsvarsgrener. Det krever derfor også planlegging og koordinering på tvers av grenene:

NATO special operations are, by nature, joint. The vast majority of special operations forces (SOF) are organized in a joint manner with aviation, maritime, and land units from the troop contributing nations (TCNs), constituting a mission-specific combined joint force special operations

⁶ For eksempel en CJFSOCC, Combined Joint Forces Special Operations Component Command (AJP-3.5:3-2). Tidligere ble dette ledelselementet kalt CJSOTF i NATO, Combined Joint Special Operations Task Force.

component command (CJFSOCC), with a joint staff to plan and direct special operations, operating either separately, integrated with, or in coordination with conventional forces (AJP-3.5, 2009, s. 1.1).

Dersom spesialstyrker skal underlegges en konvensjonell styrke på taktisk nivå, blir det opprettet et eget ledelselement, en SOCCE,⁷ under taktisk militær sjef for det aktuelle operasjonsområdet.

Spesialstyrker inngår som regel i større kampanjer, der konvensjonelle kapasiteter utgjør hovedstyrken. Erfaringsvis utgjør spesialstyrkene dermed en liten andel av det totale antall styrker. I sin definisjon av spesialoperasjoner hevder James D. Kiras at de aller fleste spesialoperasjoner, med få unntak, er del av en konflikt eller et problemkompleks som er langt større enn de enkelthendelser som utløser oppdraget (Kiras, 2010). Til og med frittstående gisselredningsoperasjoner, slik som i Entebbe (1976), Mogadishu (1993) og Lima (1996 – 1997), inngikk alle i større konflikter. Kiras hevder følgelig at spesialoperasjoner best utnyttes som del av en helhetlig og langsiktig kampanje for å bidra til å løse et aktuelt problem gjennom *mange* separate spesialoperasjoner, slik at de oppfyller den overordnede målsettingen: «... how SOF perform in extended campaigns, by inflicting moral and material attrition in conjunction with conventional forces, is crucial in order for special operations to be effective strategically» (Kiras, 2006, s. 112).

Tanken om det enestående oppdraget som med strategisk effekt skal vinne krigen, basert på såkalt strategisk paralyseteori, virker ut fra Kiras' forståelse mindre realistisk, også for spesialstyrkene. Det enkelte oppdrag vil i større eller mindre grad realistisk sett kun bidra til den kumulative materielle og moralske nedslitingen av en fiende, og da mest effektivt som del av en helhetlig kampanje. Det var for eksempel ikke tungtvannssaksjonene alene som forhindret Hitlers tilgang til atomvåpen, men *mange* taktiske operasjoner i rekkefølge (Kiras, 2006, s. 1 – 2).

Spesialoperasjoner rettes normalt mot fiendens akilleshæl. De søker å unngå hans sterke sider, ettersom det å angripe bredt krever et volum og en ildkraft

⁷ SOCCE: Special Operations Coordination and Control Element.

som kun konvensjonelle styrker har. Oppdrag som løses på det strategiske eller operasjonelle nivået kjennetegnes gjerne av at spesialstyrkene engasjerer mål som er meget viktige for kampanjens eller krigens utfall. Dette betyr mål som normalt forbindes med effekter ut over det begrensede og lokale. Uavhengig av målsettingene vil likevel *selve handlingene* uansett være taktiske.

Spesialstyrkenes særskilte behov

Når det engasjeres mål som kan ha betydning for kampanjens utvikling, fører det ofte til at ledere på høyeste nivå ønsker innvirkning på og kontroll over de spesialoperasjoner som iverksettes: «If special operations are to be used as a strategic tool, they must be connected to this level of decision-making» (Last og Milne, 2005, s. 150). Brigader Ferryman uttrykte det slik under annen verdenskrig: «As special operations were intended to have strategic effects, it was only natural that the Supreme Commander should ultimately decide how those forces should be used» (Kiras, 2006, s. 102). Det er flere årsaker til dette.

For det første kan den *politiske og militære risikoen* knyttet til engasjering av strategiske og operasjonelle mål være stor. Slik engasjering krever gjerne klare direktiver og tidskritiske beslutninger fra den øverste ledelsen uten hierarkisk forsinkelse og filtrering. Slik kan politikerne sikre styring og kontroll over spesialstyrkene, samtidig som en nødvendig grad av skjerming opprettholdes. Med en slik tilknytning til det høyeste beslutningsnivået vil de politiske aktørenes tillit til spesialstyrkene være så vidt høy at spesialstyrkene kan gis ansvaret for å løse viktige oppdrag. Som Tugwell og Charters sier om spesialoperasjoner: «They represent diplomacy conducted by other means, and as such are usually subject to strict political or military control at the highest levels» (Tugwell og Charters, 1984, s. 34).

For det andre trenger en spesialstyrke *nøyaktige og tidsriktige etterretninger* for å lykkes. Feilmarginene er små og kravene til presisjon stadig økende, samtidig som spesialstyrkene er sårbare på grunn av sin størrelse. For å utnytte de komparative fortrinnene er nøye planlegging og detaljkunnskap om fienden

en av forutsetningene for å lykkes. Dette krever normalt støtte fra strategiske etterretningsressurser. For at en slik støtte skal fungere, bør spesialstyrken med andre ord være på et organisatorisk nivå som tillater direkte samarbeid. Dette bidrar også til at sensitiviteten kan ivaretas profesjonelt og helhetlig.

For det tredje har spesialstyrkene et *særskilt behov for skjerming*. Spesialoperasjoner baseres ofte på prinsippet om overraskelse for å oppnå relativ overlegenhet mot en motstander som i utgangspunktet er sterkere eller godt forsvart. Operasjonene innebærer bruk av kreative, uventede og spesielle metoder. Dersom disse blir alment kjent, vil spesialstyrkene ikke kunne ligge i forkant av utviklingen, og de mister noen av sine komparative fortrinn. Det er altså viktig at færrest mulig kommandoled og personell involveres i detaljene rundt spesialoperasjoner. Dagens løsning med ledelse av spesialoperasjoner fra Forsvarets operative hovedkvarter tilfredsstiller således ikke dette prinsippet. Dersom hemmeligholdet skal ivaretas tilstrekkelig kan vanskelig hele hovedkvarteret involveres for å koordinere fellesoperasjonene. På den annen side kan heller ikke en liten del av hovedkvarteret lede slike operasjoner, ettersom man da ikke ivaretar alle funksjonsområdene, enten det er i den hensikt å skape de ønskede synergieffektene i operasjonene eller utnytte spesialstyrkenes fortrinn i en tilstrekkelig grundig og hurtig beslutningsløyfe.

En vurdering av hvorvidt spesialstyrkene skal benyttes eller ikke begynner gjerne med et spørsmål om andre styrker kan løse oppdraget. Dersom svaret på dette er ja, bør spesialstyrkene fra et funksjonelt perspektiv i prinsippet ikke benyttes (Spulak jr., 2007, s. 13).

Også NATO understreker at spesialstyrker ikke bør erstatte konvensjonelle styrker: «...special operations can provide a strategic alternative to conventional operations or can be complementary to them, but SOF are not a substitute for conventional military capability» (NSCC, 2008, s. 8). Årsakene til dette er flere.

For det første forbrukes den begrensede ressursen, og spesialstyrkene slites ut på oppgaver som andre kunne gjort. Spesialstyrker kan ikke masseproduseres i stort tempo grunnet strenge krav til personellet, noe som medfører omfattende trening og lang produksjonstid. Dersom spesialstyrkene skal gi utvidet handlingsrom for de vanskelige situasjonene, bør de ikke forbrukes på normale militære aktiviteter.

For det andre vil en spesialstyrke som løser konvensjonelle oppdrag over tid kunne miste kjernekompetansen som ligger til grunn for spesialstyrker, såkalt *konvensjonalisering*. Kjernekompetansen er fleksibilitet, ukonvensjonelle kapasiteter og uortodokst tankesett tuftet på personellens kvaliteter. Slike egenskaper må kultiveres, vedlikeholdes og utvikles.

For det tredje er ikke spesialstyrker «bedre til alt» enn konvensjonelle styrker. De begrenses altså av sine egenskaper. Spesialstyrkene bør derfor spares til de virkelig vanskelige situasjonene, hvor de kan gi *utvidet handlingsrom* og *flere valgmuligheter* for den politiske og militære ledelsen.

Spesialoperasjoner gjennomføres først og fremst av avdelinger som er utpekt for formålet, selv om det også finnes eksempler på at konvensjonelle avdelinger har utført spesialoperasjoner (AJP-3.5, 2009, s. 1.1; Kiras, 2006, s. 6). Imidlertid finnes det fastlagte og standardiserte krav for å kunne defineres som spesialstyrke, blant annet at avdelingene skal ha spesielt selektert personell, spesielt utstyr og tilpasset trening for å kunne benytte uvanlige metoder og teknikker på oppdrag. I NATO finnes det formaliserte krav for å oppnå status som spesialstyrke (for eksempel beskrevet i NATO Special Operations Policy Document MC 437/1), og i tillegg har mange nasjoner egne retningslinjer for dette. Kravene omfatter kvalitative mål og retningslinjer for hvilke kapasiteter og evner en spesialstyrke skal ha, krav som normalt ligger utenfor grensene av hva som er mulig å gjøre med konvensjonelle styrker.

Spesialstyrkenes unike egenskaper

Spesialstyrkenes grunnleggende egenskaper er kanskje det viktigste utgangspunktet for spørsmålet om hva spesialstyrker egner seg til. Årsaken til dette er at spesialstyrker utnytter *andre fortrinn* enn konvensjonelle avdelinger for å lykkes med sine oppdrag. De kan derfor heller ikke uten videre løse de samme oppdragene som konvensjonelle styrker. Spesialstyrker og konvensjonelle styrker har ikke de samme kvalitetene med tanke på volum, beskyttelse og ildkraft. Spesialstyrker er for eksempel ikke egnet til å nedkjempe en fiende i større antall eller til å ta og holde lende over tid (Gray, 1998, s. 186). Riktignok kan spesialstyrkene tilpasse løsninger til

konvensjonelle oppdragstyper ved å utnytte sin fleksibilitet og kreativitet, men det vil i liten grad være fornuftig når deres egenskaper er utviklet for andre typer oppdrag.

Spesialstyrker er ikke bedre enn konvensjonelle styrker til alt. De vil sjelden utgjøre noen vidunderkur, og de bør sees som del både av et større forsvar og en bredere politisk innsats, noe Gray understreker med utgangspunkt i Irak-krigen: «Iraq 2003, and subsequently, has not entirely demolished that vision of the new American way of war, but it has revealed to those who saw SOF as a silver bullet, a panacea even, that there is more to war than battle» (Gray, 2006, s. 251).

Harmonisering og fornuftig fordeling av arbeidsoppgaver mellom spesialstyrker og konvensjonelle styrker, kombinert med økonomiske og diplomatiske virkemidler, er derfor både naturlig og påkrevet. Slik utnyttes komparative fortrinn og effektiv bruk av ressurser koblet til den aktuelle overordnede målsettingen. Dette skaper synergi og gir økt effekt både i operasjonene og kampanjen som helhet.

For å beskrive et fenomen som ukonvensjonelt, irregulært eller spesielt må det sees i forhold til det som er konvensjonelt, regulært eller vanlig. Det «normale» i denne sammenheng er det «konvensjonelle». En dekkende definisjon av begrepet konvensjonelle operasjoner eller konvensjonelle styrker er imidlertid vanskelig å finne. Det amerikanske forsvaret definerer konvensjonelle styrker slik: «1. Those forces capable of conducting operations using nonnuclear weapons. 2. Those forces other than designated special operations forces» (US Department of Defense, 2001, s. 121). Definisjonen viser at det er forskjell på konvensjonelle styrker og spesialstyrker, men sier ikke hva forskjellene er.

Det konvensjonelle er gjerne det som i sin samtid representerer hovedtilnærmingen i anvendelse av militærmakt, gjerne basert på kvaliteter som ildkraft og volum, mens det ukonvensjonelle representerer de mer uvante og uventede tilnærmingene basert på *andre* kvaliteter. Konvensjonelle styrker og spesialstyrker har med andre ord forskjellige kvaliteter, selv om helt skarpe grenser sjelden kan trekkes opp. I tillegg er det en kontinuerlig utvikling av teknologi og kapasiteter. Enkelte oppgaver som for 25 år siden bare kunne løses av spesialstyrker, kan i dag gjøres like godt av konvensjonelle. Skillet

mellom spesialstyrker og konvensjonelle styrker må dermed defineres med utgangspunkt i deres ulike kvaliteter og *ikke* deres oppgaver.

Konvensjonelle avdelinger er i større grad organisert, trent og utstyrt for å gjennomføre operasjoner i en tradisjonell hierarkisk militær organisasjon med faste retningslinjer for kommando og kontroll. De følger tradisjonelle doktrinære prinsipper for krigføringen, og gjerne gjennom kombinerte operasjoner⁸ for å synkronisere og utnytte kampkraften. Kampkraften baseres på indoktrinert taktikk, teknikk, prosedyrer og teknologi.

Rasjonalet for konvensjonelle styrker og operasjoner er å kunne gjennomføre avgjørende strid med sikte på å påtvinge fienden egen vilje ved å true eller ta hans tyngdepunkt (Kiras, 2010). For å løse oppdrag utnytter de egen kampkraft, basert på organisatoriske støtteressurser og kjente prinsipper for den typen strid man fører. Graden av kreativitet, uforutsigbarhet og tilpasningsevne hemmes ofte av avdelingenes størrelse og dermed byråkratiske forhold, inntrente handlingsmønstre og krevende koordinering av ulike tiltak og manøvrer.

Konvensjonelle styrker er følgelig unikt utsatt for friksjon grunnet deres størrelse og kompleksitet, enten denne påføres av en fiende, er egenprodusert eller stammer fra spesielle betingelser i operasjonsmiljøet (Spulak Jr., 2007, s. 10). Spesialstyrkene har imidlertid andre forutsetninger for å håndtere friksjon.

Komparative fortrinn

Robert G. Spulak hevder at det er tre grunnleggende kvaliteter ved personellet som bidrar til å skille spesialstyrker fra konvensjonelle: elitisme, fleksibilitet og kreativitet (Spulak Jr., 2007, s. 20). Disse kvalitetene setter spesialstyrker bedre i stand til å overvinne krigens friksjon, hevder han.

⁸ Oversatt fra «combined arms», som henspiller på integreringen og utnyttelsen av ulike våpensystemer (FFOD, 2007, s. 71).

For det første oppleves krig som et helvete for den enkelte soldat. For å håndtere dette må spesialjegerne være *elitekrigere* som presterer selv under de mest krevende betingelser. Soldater med de etterspurte kvalitetene, organisert i små og fleksible enheter, blir bedre i stand til å overkomme intenst stress, belastninger og reaksjoner i kamp. Her inkluderes spesialjegerens integritet og høye moralske og etiske standard som gjør at de kan betros sensitive og viktige oppdrag. I tillegg har styrkenes størrelse mye å si med tanke på håndtering av friksjon. Størrelse er en kvalitet i seg selv, spesielt med tanke på friksjon: dess mindre avdeling, dess færre bevegelige deler og dermed mindre egenprodusert friksjon. «The smaller the unit, the better its performance» (Lawrence, 1940, s. 124). For å låne et begrep fra økonomiens verden blir de såkalte transaksjonskostnadene lavere.

For det andre kan ingen vite hva som venter en i krigen. Denne usikkerheten forsøker militære organisasjoner gjerne å imøtekomme med å utvikle *fleksibilitet*. Bredden i kapasiteter og kvaliteten på disse setter spesialstyrker bedre i stand til å orientere seg i uklare omstendigheter og velge riktig virkemiddel. En illustrasjon kan være ordtaket som brukes ved FSK: «Vårt neste oppdrag er et oppdrag vi ikke har trent på.» Dette betyr ikke å være uforberedt på kommende utfordringer, men at spesialstyrker innrettes med sikte på fleksibilitet fordi fremtiden er uforutsigbar.

Spesialstyrkene fokuserer også på å kunne operere ved hjelp av grunnleggende hjelpemidler dersom teknologien ikke fungerer eller ikke er tilgjengelig. Spesialstyrkene bruker derfor mye tid på vedlikehold av grunnleggende ferdigheter. Hensikten er å kunne improvisere når situasjonen krever det. Dersom de ikke behersker grunnleggende ferdigheter som våpenbehandling, stridsdriller og nødprosedyrer, utgjør improvisasjon under stress en risiko i seg selv.

Den stadige tilbakevendingen til trening på grunnleggende ferdigheter må imidlertid ikke forveksles med faren for overdreven fokus på spesifikke scenarier eller spesielle oppdragstyper. Et slikt fokus kan redusere *fleksibiliteten* og *tilpasningsevnen* til spesialstyrkene. «... designation of specific tasks may limit SOF's flexibility, with the potential to create forces that can perform only one core task» (Spulak Jr., 2007, s. 15). Andre forskere beskriver spesialstyrker som «jacks of all trades, masters of none» (Simons, 2004, s. 89). Utsagnet understreker at spesialstyrker må være fleksible for å kunne

løse nye og uventede oppdrag som andre ikke kan. Det er med andre ord ikke oppgavene som definerer spesialstyrker og spesialoperasjoner: «Special operations are operations that regular forces cannot perform, and special operations forces are selected, equipped and trained to do what regular forces cannot do» (Gray, 1998, s. 149). Sammensetningen av mange ulike kapasiteter i en spesialstyrke gir større handlingsrom og fleksibilitet, de vil ha flere alternative løsninger og bedre forutsetninger for å overvinne krigens friksjon (Spulak Jr., 2007, s. 40).

For det tredje er det umulig å forutse hva som faktisk vil skje når en operasjon iverksettes. Friksjon, stridens ikke-lineære forløp og ukjente faktorer vil ofte bidra til å hindre måloppnåelse. Spesialstyrker svarer med *kreativitet og innovasjon*, ved å benytte sine ressurser på nye, gjerne uventede måter for å løse problemer med en akseptabel grad av risiko.

De er i stand til å endre stridens karakter ved å velge stadig nye tilnærminger som utsetter fienden for friksjon, ved å utfordre og utnytte hans menneskelige begrensninger, usikkerhet omkring informasjon og stridens ikke-lineære forløp.

Alle disse egenskapene gir, med Robert Spulaks ord, spesialstyrkene fem operasjonelle evner, eller såkalte komparative fortrinn, i forhold til konvensjonelle styrker (Spulak Jr., 2007, s. 23).

Relativ overlegenhet er små enheters evne til å skape midlertidig og avgjørende overlegenhet, selv i møte med en større og godt forberedt styrke.

Sikker adkomst er evnen til hurtig og sikkert å transportere, sette inn og trekke ut spesialstyrker skjult. Dette tillater operasjoner i områder hvor konvensjonelle operasjoner ikke er mulig.

Ukonvensjonell tilnærming er evnen til å forholde seg til trusler og unngå egen ødeleggelse under operasjoner, ved for eksempel å operere autonomt i små enheter mens man etablerer og utnytter kapasitetene til lokale styrker eller paramilitære styrker, gjennom for eksempel sabotasje og subversjon.

Integrerte operasjoner er evnen til å adressere transnasjonale og asymmetriske trusler ved å integrere elementer fra andre nasjonale ressurser og operere

med andre militære styrker og sivile kapasiteter, eksempelvis ved militær assistanse.

Strategisk initiativ er evnen til å skape og opprettholde initiativet mot en fiende på det strategiske nivået, gjennom en bevisst kampanje ved å engasjere nøye utpekte mål som ikke er tilgjengelige for konvensjonelle styrker. Et godt eksempel på dette er Joint Special Operations Command (JSOC)s kampanje for å bekjempe Al-Qaida i Irak i 2006 og 2007 (Urban, 2010).

Når det gjelder det tredje fortrinnet, *ukonvensjonell tilnærming*, er det en forutsetning at både personellet, kulturen og mentaliteten i styrkene fremmer innovasjon og kreativitet. Spesialstyrkene må ligge i forkant av utviklingen og videreutvikle spesiell teknologi, særlig dersom de skal overvinne den friksjonen en liten styrke møter i kamp mot en større og sterkere motstander. Innovasjon fordrer imidlertid at organisasjonen tillater eksperimentering og tiltak på laveste taktiske nivå, og som ligger utenfor grensene av hva tradisjonelle militære organisasjoner normalt tillater. Resultatet kan bli hjelpemidler som forbedrer spesialstyrkens evner, og som utnyttes på oppdrag.

Et eksempel på innovative hjelpemidler er utviklingen av FACNAV.⁹ FACNAV er et dataverktøy for navigasjon, planlegging, ildledning og kommando og kontroll. Systemet benyttes både under planlegging og gjennomføring av operasjoner, og anses som et banebrytende verktøy. Utviklingen av systemet foregikk imidlertid på lavt taktisk nivå, i samarbeid med både sivile og militære aktører, og utenfor normale retningslinjer for prosjektgjennomføring i Forsvaret. Prosessen var både eksperimentell og ukonvensjonell (Danielsen og Valaker, 2009, s. 8).

Spesialstyrker er små styrker som ikke lar seg masseprodusere (Spulak Jr., 2007, s. 12). Erfaringer viser at kravene som stilles til den enkelte spesialjeger er så strenge at kun en liten andel av befolkningen har de nødvendige egenskaper og motivasjon som må til for å bestå og fullføre seleksjon og trening (Hennessy, Horn og Last, 2005, s. 6). Prosessen er i tillegg tid- og ressurskrevende, og det tar år med trening og operasjoner for å oppnå teknisk og mental modenhet. Erkjennelsen av at spesialstyrker er en begrenset ressurs anses dermed som

⁹FACNAV, Forward Air Control and Navigation. Senere omdøpt til MARIA Battlefield Management System (Danielsen og Valaker, 2009, s. 103).

viktig for å unngå overforbruk av en kritisk ressurs. Dersom man ønsker å utvide spesialstyrkene for å respondere på økt etterspørsel vil imidlertid en løsning med å senke kravene til spesialjegerne for å få inn flere kunne skape problemer. Personellets kvaliteter er selve grunnlaget for at spesialstyrker kan operere slik de gjør. Ved å senke kravene vil altså ikke en spesialstyrke kunne operere utenfor grensene av hva regulære avdelinger kan. Spesialstyrkene vil derfor stå i fare for å miste sine unike evner dersom masseproduksjon forsøkes. Som Colin Gray advarer mot: «...as the popularity of SOF leads to an expansion in their numbers, it is probable that they will suffer some dilution in quality and will be misused in a shock-troop, fire-brigade role» (Gray, 2006, s. 252). Mantraene «mennesker er viktigere enn materiell» og «kvalitet er viktigere enn kvantitet» benyttes derfor ofte av spesialstyrker.

De prinsipielle oppgavene

I henhold til NATOs doktrine for allierte spesialoperasjoner (AJP-3.5, 2009) deles spesialstyrkenes prinsipielle oppgaver i fire kategorier: *offensive operasjoner* (direkte aksjon), *spesiell rekognosering*, *militær assistanse* og *tilleggsoppgaver*.¹⁰

Offensive operasjoner er presise operasjoner som er tradisjonelt avgrenset i tid og rom. Operasjonene fokuseres mot klare definerte mål av strategisk eller operasjonell betydning, eller med avgjørende taktisk betydning. Denne typen operasjoner kan gjennomføres autonomt eller støttet av konvensjonelle styrker. Eksempler på slike operasjoner er raid, bakhold og ildoverfall. Operasjonene gjennomføres gjerne for å oppnå spesifikke, definerte og ofte tidskritiske resultater. Oppdragene kan involvere angrep på kritiske mål, avskjæring av kommunikasjonslinjer eller andre målsystemer, pågrepelse av viktig personell eller materiell, eller å ta, ødelegge eller nøytralisere fiendtlige fasiliteter og kapasiteter. Operasjonene kan involvere ildledning av luftleverte våpen eller autonom presisjonsødeleggelse av fiendtlige mål med egen ildkraft eller eksplosiver. Spesielle redningsoperasjoner for å hente

¹⁰ Begrepene er oversatt fra NATOs doktrine. De engelske begrepene er: Direct Action (DA), Special Reconnaissance (SR), Military Assistance (MA) og Additional Activities.

eller berge savnet personell eller viktig utstyr på fiendtlig territorium inngår også i denne kategorien.

Spesiell rekognosering omfatter innhenting av spesifikk definert informasjon av operasjonell eller strategisk betydning, avhengig av hvilket nivå som etterspør informasjonen. Spesialstyrkenes evne til å operere skjult og autonomt, i små enheter, gir anledning til å etablere øyne og ører i områder som er fiendtlige, vanskelig tilgjengelige eller politisk sensitive. Ved at personell befinner seg i området og utfyller tekniske sensorer forbedres evnen til å rapportere den virkelige situasjonen fra bakken. Dette er viktige bidrag til militære sjefer i plan- og beslutningsprosesser. Slike aktiviteter kan foregå skjult, fordekt eller åpent. Informasjonen som samles inn prosesseres av etterretningspersonell for sammenstilling til etterretninger. Slik rekognosering innebærer tre hovedaktiviteter:

Områdevurdering innebærer å innhente og rapportere geodata fra et angitt område.

Trusselvurdering betyr å samle informasjon i et område for å rapportere hvilke elementer av en fiendtlig styrke som befinner seg der og hvordan disse kan utgjøre en trussel mot egen styrke og egne operasjoner. *Målvurdering* betyr å finne, identifisere og vurdere fiendtlige mål for å anbefale best egnede virkemidler for å nøytralisere eller ødelegge disse. Vurderingene omfatter også klarlegging av fare for utilsiktet skade på tredjepart og andre potensielle effekter av tiltak. *Vurdering av effekt etter angrep* innebærer å vurdere graden av skade som egne styrker har påført fiendtlige mål.

Militær assistanse er en samlebetegnelse for støtte til vennligsinnede nasjoner, styrker eller grupperinger i hele konfliktspekteret. Spesialstyrker kan ta ansvaret for å utruste, trene, støtte og eventuelt lede lokale styrker under oppdrag. Hensikten med slik assistanse er å øke egen kampkraft ved å supplere egen styrke med lokale krefter, samt at det vil bidra til erfaringsoverføring og kompetanseheving av lokale enheter, slik at disse på sikt kan ivareta egen sikkerhet. En slik styrkeøkonomisering betyr også at eget fotavtrykk i et operasjonsområde minimaliseres. I tillegg vil det å arbeide sammen med lokale styrker kunne gi tilgang til viktig informasjon som man ellers ikke ville få tilgang til. Militær assistanse kan derfor resultere i både offensive operasjoner og spesiell rekognosering.

Den siste kategorien kalles *tilleggsoppgaver*. Denne betegnelsen dekker oppgaver som ikke naturlig passer inn i de tre andre kategoriene.

Støtte til bekjempelse av irregulære trusler er ikke en oppgave som spesialstyrkene alene bidrar til, men deres egenskaper passer godt til en rekke aktiviteter som faller naturlig i denne sammenhengen.

*Opprørsbekjempelse (COIN)*¹¹ inngår også som del av denne samlebetegnelsen.

Kontraterror som bekjempelse og *pågrepelse av terrorister eller opprørsledere* kan også være del av slike operasjoner.

Gisselredningsoperasjoner kan gjennomføres for å frigi gisler. Mange, men ikke alle, spesialstyrker er trent og utrustet for slike oppdrag. Gisselredning er oftest et nasjonalt ansvar.

Liaisonering mellom stridende parter er en annen aktivitet som spesialstyrker kan løse. Slike behov kan oppstå dersom alliert sjef ønsker å kommunisere med partene i en konflikt uten å ha direkte tilgang til disse. Partene kan være militære eller paramilitære, sivile og statlige aktører. I tillegg kan spesialstyrker bidra til å lokalisere, erobre og sikre våpen som kan utgjøre en kjemisk, biologisk, radiologisk eller kjernefysisk trussel.

Når det henvises til at en spesialstyrke innehar kapasitet til fullspekter spesialoperasjoner, dreier dette seg i denne studien om å kunne løse hele spekteret av oppgaver i spennet fra fred til krig. Fullspekterkapasitet handler altså primært om styrkens egne kapasiteter, men vil i operativ sammenheng også inkludere nødvendig støtte fra andre fellesoperative støtteressurser. Slike ressurser kan være midler til innsetting som for eksempel helikopter, fly eller fartøy, etterretningsressurser eller ildstøtte fra for eksempel jagerfly. Etter norsk tradisjon inkluderes også innsettingskompetanse i alle domener i fullspekter-definisjonen. Det betyr evnen til å skaffe sikker aksess til utilgjengelige målområder gjennom bruk av avanserte teknikker for innsetting gjennom luften, over og under vann og på land.

¹¹ COIN: Counter Insurgency, opprørsbekjempelse.

Det funksjonelle perspektivet

Utviklingen og satsningen på spesialstyrker i Norge etter årtusenskiftet kan analyseres i ulike perspektiver. I denne studien anlegges henholdsvis et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. I mange tilfeller vil det være en klar forskjell mellom den symbolske betydningen av spesialstyrkene og den militære (funksjonelle) nytteverdien slike styrker har. Det er likevel viktig å være klar over at det ikke er vanntette skott mellom disse perspektivene. Tvert imot vil de i mange tilfeller flyte sammen, slik at militær nytteverdi (det funksjonelle) også får symbolsk betydning eller motsatt. Når perspektivene likevel sees hver for seg i denne studien, er det først og fremst et analytisk grep.

I et funksjonelt perspektiv rettes oppmerksomheten først og fremst mot den militære nytteverdien spesialstyrker har i norsk og alliert sammenheng. Våre dagers trusselbilder står sentralt i dette perspektivet. Med basis i dette trusselbildet kan spørsmålet stilles: hvilken militær nytte har Norge av spesialstyrker?

Endret trusselbilde

Etter den kalde krigen endret trusselbildet seg fra en relativt statisk og stabil situasjon mellom to supermakter til en unipolar og senere multipolar verdensorden. I kjølvannet av Sovjetunionens fall oppsto det blodige konflikter på Balkan som innebar graverende brudd på menneskerettigheter, blant annet folkemord og etnisk rensing.

Stortingsproposisjon nr. 42 (2004) beskriver i detalj hvordan sikkerhetssituasjonen for Norge har utviklet seg etter den kalde krigen. Risikobildet har blitt mer diffust og sammensatt.

Behovet for tradisjonell statssikkerhet er utvidet med hensyn til samfunnssikkerhet og menneskelig sikkerhet. Statens eksistens vurderes som lite truet, mens fokus på sikkerheten for den enkelte og viktige samfunnsfunksjoner er høynet.

En grunnleggende norsk sikkerhetsinteresse er utviklingen av en internasjonal rettsorden som styrker menneskerettigheter og fred, stabilitet, sikkerhet og utvikling både regionalt og globalt. utfordringene og de potensielle truslene mot Norge er i dag flere og mer uoversiktlige enn tidligere. Det fremheves som viktig å motvirke at det finnes lovløse områder, regioner som kan gi økt grobunn for internasjonal terrorisme. Grenseoverskridende trusler knytter norsk sikkerhetspolitikk til den internasjonale utviklingen, og konfliktpotensialet kan gi indirekte eller direkte virkninger for Norge. Risikoen for at det også i framtiden vil oppstå konflikter, kriser og nødssituasjoner der bruk av væpnet makt inngår, er stor.

Sikkerhetspolitiske utfordringer bør håndteres og løses på et tidligst mulig tidspunkt, gjerne utenfor våre grenser og før de blir for store og uhåndterlige. Forsvaret som sikkerhetspolitisk instrument skal kunne delta i bekjempelsen av disse truslene der de måtte oppstå. Hvilken type trusler som venter i fremtiden, er det ikke mulig å forutse eksakt.¹² Nettopp derfor har Forsvaret behov for høy fleksibilitet, tilgjengelighet og tilpasningsevne.

David Kilcullen analyserer det moderne trusselbildet i boken *The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one* (Kilcullen, 2009, s. 7). Han påpeker at globaliseringen har ført til et transnasjonalt trusselbilde som knytter verdens urolige hjørner tettere sammen. Dette innebærer at truslene nå har mindre tydelige geografiske grenser. Borgerkrigsliknende konflikter, «failed states» med lovløse tilstander, terrorisme og kriminalitet preger flere regioner. Videre har de irregulære trekkene blitt synligere og viktigere. Såkalt asymmetrisk krigføring har blitt tydeligere, en krigføring der den svake parten gjør seg sterkere ved hjelp av ukonvensjonelle midler (Østerud, 2009, s. 11, s. 118).

I tillegg pågår det fortsatt et betydelig antall regionale konflikter basert på tradisjonelle konfliktårsaker som etnisitet, religion, økonomiske interesser, ideologi og kamp om territorium. Det hersker derfor en omforent enighet om at potensielle trusler mot Norge og nasjonens interesser på kort varsel kan gi et vidt spekter av utfordringer. Et gjennomgående trekk ved moderne komplekse konflikter er at aktørbildet er uoversiktlig med en blanding av

¹² For mulige scenarier fra et 2015-perspektiv, se rapporten til Ekspertgruppen for forsvaret av Norge, *Et felles løft* (red.anm.) og etterord til denne studien.

statlige og ikke-statlige aktører. Virkemidlene som benyttes begrenses kun av fantasien. Kort sagt har krigen endret karakter (Østerud, 2009). Denne situasjonen stiller helt andre krav til Forsvaret enn under den kalde krigen.

Strategisk relevans

I sin doktoravhandling behandler Tormod Heier flere spørsmål rundt Norges rolle i transformasjonen av NATO som ble innledet på slutten av 1990-tallet. Etter at den kalde krigen opphørte og NATO involverte seg på Balkan, oppdaget Norge og alliansen alvorlige kapasitetsmangler. Dette var blant annet manglende strategisk mobilitet, mangel på effektiv og kryptert kommunikasjon og operativ utholdenhet (Heier, 2006, s. 36).

Det kanskje mest alvorlige var at Balkan-operasjonene foregikk på europeisk jord, nært alliansens kjerneområde. Et av resultatene ble etter press fra amerikanerne det såkalte Defence Capabilities Initiative (DCI) i 1998, som ble avløst av NATOs nye strategiske konsept i 1999.

Hensikten med DCI var å sørge for at NATOs medlemmer hadde relevante militære kapasiteter til å møte utfordringene i det 20. århundre (Heier, 2006, s. 11). I tillegg innebar det nye strategiske konseptet en vesentlig endring av alliansens innretning, nemlig at NATO måtte være beredt til å operere «out-of-area». I praksis innebar dette at NATOs medlemmer sto overfor en drastisk endring av sin militære struktur i en transformasjonsprosess som skulle minske gapet mellom den amerikanske kapasiteten og den europeiske. Kvalitet var å foretrekke fremfor kvantitet. Senere ble NATO Response Force (NRF) og NATO Prague Capabilities Commitment (PCC) vedtatt i 2002 (jf St. prp. nr. 42 (2004), s. 27).

Spesielt småstatene fikk merke at moderne utstyr var dyrt. Parallelt med reduksjoner i forsvarsbudsjettene ble investeringsevnen skadelidende (Matlary og Østerud (red.), 2005, s. 18–20). I Forsvarstudien 2000 omsatte general Sigurd Frisvold erfaringene fra blant annet Balkan til strategi og anbefalte tiltak for å transformere Forsvaret. Det ble lagt vekt på at relevans var viktigere enn volum, og at reaksjonsevne og hurtig deployering var avgjørende. Dersom styrkene

ikke er på rett sted til rett tid, forringes eller uteblir effekten av bidraget (jf St. prp. nr. 42 (2004)). Dette hadde erfaringene fra KFOR-operasjonene i Kosovo vist med all tydelighet. Eller som tidligere forsvarssjef Diesen sa: «... fordi vi står overfor helt grunnleggende utviklingstrekk som ikke etterlater så mange valgmuligheter ut over å enten tilpasse seg utviklingen eller forfalle til militær og sikkerhetspolitisk irrelevans» (Diesen, 2005, s. 164).

I det nye trusselbildet passet spesialstyrkenes egenskaper og kapasiteter godt. Under et NATO SOF-symposium i 2008 redegjorde David Kilcullen for spesialstyrkenes strategiske relevans (Johansen, 2008):

Spesialstyrkenes *usynlighet* bidrar til å bekjempe nye fiender som velger å utmanøvrere vår konvensjonelle overlegenhet ved å kjempe ukonvensjonelt og asymmetrisk. Spesialstyrkene kan slåss ukonvensjonelt. De nye strategiske rammebetingelsene vil kreve operasjoner hvor avdelingene jobber sammen med lokale enheter med lav profil, over lang tid og med lite fotavtrykk.

Styrkeøkonomi er viktig for å motvirke for eksempel Al-Qaidas uttalte strategi om å trekke Vesten inn i langvarige og ressurskrevende operasjoner som i verste fall fører til sammenbrudd. Små, billige og fleksible strategiske styrker som kan engasjeres langs flere operasjonslinjer er en del av løsningen for å kunne gjennomføre slike kampanjer og samtidig unngå utmattelse.

With limited budgets, political will and manpower, Western militaries are forced to make sure every individual who is willing to fight is not just an able individual, but a very capable one. This is in part the reason for the relative doctrinal surge of SOF in post-modern militaries (Henriksen, 2007, s. 214).

Politisk vilje demonstreres først og fremst av styrker på bakken, og i mindre grad av fly i luften eller fartøy på sjøen, hevder Kilcullen. Ved å anvende spesialstyrker forplikter forsvarsledelsen vanligvis en liten styrke som gir relativt lav risiko. Imidlertid kan den politiske viljen endre seg raskt. Spesialstyrkene er i slike tilfeller forberedt på å reagere hurtig. Anvendelsen avhenger imidlertid av at strategiske beslutningstakere er utdannet og opplyst.

Strategisk hurtighet kan oppnås ved at spesialstyrkene har spesiell kompetanse på noen områder som raskt og ved behov kan formidles til de konvensjonelle styrkene, slik at man hurtig kan regenerere større styrker for ett formål. Ifølge Kilcullen tok det minst tre år før det amerikanske forsvaret fikk hevet kompetansen innen opprørsbekjempelse og implementerte dette i Irak.

Taktisk anvendbarhet baseres på spesialstyrkenes kvalitet, presisjon og dyktighet som gjør dem i stand til å fungere som reelle strategiske styrker. Feilmarginene i moderne konflikter blir stadig mindre, og konsekvensene er potensielt store.

Det symbolske perspektivet

Mens militær nytte vektlegges i det funksjonelle perspektivet, vil andre forhold vektlegges i et symbolsk perspektiv. Kan utviklingen og satsningen på norske spesialstyrker forklares ut fra at slike styrker har en symbolsk betydning for politikere og militære som konvensjonelle styrker i mindre grad har – noe som gjør det svært attraktivt for politiske og militære ledere å satse på nettopp spesialstyrker?

Symbolikk er naturlig nok mer diffust og vanskelig å få tak på enn militær nytteverdi, men i det følgende gjøres et forsøk på å konkretisere dette.

Norsk sikkerhetspolitikk har siden annen verdenskrig vært nært knyttet til USA og NATO. Under den kalde krigen var NATOs formål og hensikt solid fundamentert i stormakts- og hegemonikampen mellom blokkene. Ved et angrep på et av medlemslandene i NATO ville artikkel 5 utløse kollektivt forsvar av alliansen. Etter Sovjetunionens fall og oppløsning var alliansens rasjonale ikke lenger like selvsagt. Samtidig ønsket USA et sterkt NATO. Der hadde de innflytelse, og situasjonen ville bli en annen dersom det europeiske sikkerhetssamarbeidet kom under ledelse av EU. Også for Norge, som heller ikke er medlem av EU, ble nok dette ansett som en fordel.

Norsk militær deltakelse i internasjonale operasjoner er blitt et diplomatisk tiltak for å åpne dører og skape velvilje hos allierte, men dette hensynet er fjernere og mindre umiddelbart innlysende for betydelige deler av norsk opinion (Matlary og Østerud (red.), 2005, s. 24).

Da NATO etter hvert deltok i fredsopprettende operasjoner som på Balkan, og senere i Afghanistan, ble det forventet at alliansens medlemmer skulle bidra. Erfaringene fra Kosovo var ferske og hadde vist et markant behov for militær transformasjon i Europa. Da amerikanerne iverksatte Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan, var de i utgangspunktet ikke interessert i innblanding fra NATO. Dette til tross for at NATO erklærte artikkel 5 for utløst allerede 12. september 2001 (Heier, 2006, s. 43; NATO, 2006). Etter hvert ble likevel enkelte allierte land en del av operasjonen, men under amerikansk ledelse. Slik skulle USA sikre effektiv ledelse av og kontroll over operasjonene.

Småstatens alliansebidrag

Spørsmålet i et symbolsk perspektiv blir hva bidragsnasjonen ønsker å oppnå med å støtte alliansen. Bidragskrigføring i internasjonale operasjoner kan sies å springe ut fra småstaters sikkerhetsutfordringer og alliansetankegang (Vance, 2005). Ved å bidra når allierte stormakter ber om støtte, håper småstaten at den selv skal få støtte den dagen behovet måtte oppstå. Denne grunnleggende resiprositetslogikken er fortsatt høyst levende, og Norge har i økende grad gjort det landet kan for at NATO skal forbli en relevant militær allianse (Matlary, 2005, s. 201).

Hva kan så et lite land bidra med? Den symbolske nytteverdien av konvensjonelle norske styrker var begrenset både i Irak og Afghanistan (Heier, 2006, s. 218–226). I tillegg risikerte Norge tap ved å sende relativt sett dårlig forberedte, vernepliktsbaserte styrker. Da var det mer attraktivt å benytte andre og godt forberedte styrker som tydelig markerte, eller symboliserte, at Norge var med, men uten store volum med tilhørende risiko. I tillegg ville

slike styrkebidrag markere overfor Stortinget og befolkningen at de fikk noe igjen for de årlige milliardbevilgningene til Forsvaret.

En fundamental utfordring med bidragskrigføring er det potensielle bruddet mellom nasjonal strategi og taktisk innsats i operasjonsområdet. Ved å avgi en militær styrke til en koalisjon for korte tidsrom, gir bidragsnasjonen ikke bare fra seg deler av kontrollen, men det viser seg ofte at den gjerne distanserer seg fra ansvar (Vance, 2005). Ansvaret for taktiske handlinger og utfallet av disse må nasjonen uansett ta, men å bidra til det kollektive ansvaret for at koalisjonen med optimal innsats fra alle bidragsytere når de strategiske og operasjonelle målsettingene viser seg å være vanskeligere. Slik kan politisk gevinst innkasseres uten noen strategi for annet enn å bidra: «Det viktigste er ikke å vinne, men å delta».

En tilnærming med bidragskrigføring som skissert ovenfor vil kunne vise seg å være kontraproduktiv dersom andre mer helhjertede bidragsytere ser «gratispassasjerer» i rekkene. Dette blir særlig tydelig for småstater som ikke makter å opprettholde bidragene over tid. I norsk sammenheng har innenrikspolitiske spørsmål medført utfordringer for sittende regjeringer i forhold til hvilke bidrag Norge har kunnet stille i alliansen. Forespørsler om å bidra i Irak i 2003 og Sør-Afghanistan i 2007 kan tjene som eksempel. Det kan synes som at et ønske om å imøtekomme forespørslene og dermed pleie transatlantiske forbindelser resulterte i at Norge sendte bidrag til andre steder hvor det var behov og samtidig politisk mulig for regjeringen å sende styrker – altså en bruk av militære styrker med klare symbolske overtoner.

I 2003 sendte Norge et norsk «humanitært» ingeniørkompani til Irak og spesialstyrker til Afghanistan. I 2007 ble det sendt spesialstyrker geografisk begrenset til Kabul, selv om ISAF ønsket styrker til sør-Afghanistan. Den offentlige debatten i Norge indikerer at disse bidragene var et resultat av kompromisser i regjeringen (Dragnes, 2005; Elvik, 2007). Politiske hensyn kan med andre ord resultere i militære oppdrag der politikerne, ifølge Vance, fremmedgjør seg fra misjoner og opplever at målsettingen for småstaten nås gjennom selve bidraget. Dersom strategien for en nasjon er tilstedeværelse i en operasjon, vil sekundære og tabloide målsettinger som for eksempel «demokratisering av Afghanistan» vanskelig kunne argumentere tilstrekkelig godt når egne soldater mister livet.

Utfordringene relatert til såkalt helhetlig tilnærming (comprehensive approach) har et klart slektskap med bidragskrigføring. Dette dilemmaet diskuteres av Harald Høiback i artikkelen «The noble art of constructive ambiguity» (Høiback, 2009). Ved å benytte dikotomien «fragmentert tilnærming» (atomistic approach) og «helhetlig tilnærming» (holistic approach) analyserer Høiback hvordan militære sjefer kan havne i kryssilden mellom *politics* og *policy*. Dette tilsier at militære ledere må forstå politikken primat når politiske beslutninger skal omgjøres til strategi og operasjonelle målsettinger. Bidragskrigføring vil i denne sammenheng kunne havne innenfor den fragmenterte tilnærmingen, ettersom bidragsnasjoner med ujevne intervaller sender sine styrker for å innkassere gevinst hos sine allierte. Resultatet kan bli at kontingenten ikke bidrar optimalt til oppdragsløsningen i operasjonsområdet.

Spesialstyrkenes kvaliteter gjør dem spesielt utsatt for å benyttes fragmentert for å innkassere politisk gevinst. Avdelingene består av personell med mye erfaring og høy gjennomsnittsalder. Treningsstandarden er svært god og utstyret av høy kvalitet. Avdelinger med slike karakteristika kan deployere på kort varsel og samtidig prestere med mindre fare for å skape uønskede effekter og sette regjeringen i forlegenhet. Spesialstyrker har derfor et godt utgangspunkt for å bidra til politisk gevinst, men løper også en tilsvarende risiko for overforbruk, dersom de blir et gjentakende offer for fragmentert bidragskrigføring.

Colin Gray hevder at «showcasing of competence» også er en potensiell strategisk nytteeffekt av spesialstyrker (Gray, 1998, s. 176). Ved å benytte sine spesialstyrker til dristige operasjoner og demonstrere overlegen dyktighet kan en nasjon oppnå politisk gevinst i en allianse. Gisselredningsoperasjonen som israelske spesialstyrker gjennomførte i Entebbe i 1976 og SAS' frigjøring av den iranske ambassaden i London i 1980 er eksempler på dette. Ved siden av avskrekking kan en slik fremvisning av militær dyktighet åpne dører hos allierte i form av å fremstå som en kvalitativ attraktiv samarbeidspartner.

Kapittel 3

Fra norsk jord til Balkan

Utgangspunktet for dette kapitlet er hendelsene på Balkan i 1998, da det ble klart at Norges involvering i OSSE og konfliktene i Kosovo skulle medføre et behov for nødplaner for norsk personell. Kapitlet avsluttes før 11. september 2001. I løpet av denne korte tiden skjedde det store endringer i hvordan norske spesialstyrker ble benyttet. Det samme gjaldt disse styrkenes prioritet og status i det norske forsvaret.

Perioden 1998 til 2001

I 1998 var HJK en profesjonell avdeling bestående av en forholdsvis liten stab, en manøverenhet kalt Innsatsstyrken, fallskjermavdelingen, utdanningsavdelingen og administrativ støtte. Staben ivaretok de oppgavene en stab normalt har ansvar for, både internt og utad i forhold til omverdenen. Innsatsstyrken, som besto av spesialjegere, var den utøvende enheten. Disse hadde hovedfokus på å opprettholde beredskap for FSK-opdraget. I praksis var Innsatsstyrken en avskjermet del av HJK, hvor adgang og innsyn var begrenset til færrest mulig. Fallskjermavdelingen ivaretok fallskjermtjenesten og sørget for vedlikehold av ferdigheter innenfor luftmobile kapasiteter. Utdanningsavdelingen hadde ansvaret for å rekruttere, utvelge og utdanne nytt operativt personell. Mobiliseringstillegget var formelt sett fortsatt en del av HJK, men ble ikke

innkalt til øvelser etter 1998. Ordningen med mobiliseringstillegget bortfalt i 2000 da HJK fikk godkjent ny Krigsoppsettingsplan (Hanevik, 2010).

Operasjonene i Kosovo

I 1998 ble det klart at Norge skulle lede formannskapet i OSSE med utenriksminister Knut Vollebæk i spissen. I forbindelse med konflikten i Kosovo spilte OSSE en rolle for å overvåke situasjonen i landet og på Balkan generelt. Ordningen ble kalt «Kosovo Verification Mission» (KVM) og innebar blant annet at det ble sendt norske observatører til Kosovo. Tilstedeværelsen av disse observatørene resulterte i et behov for nødplaner dersom observatørene skulle bli holdt tilbake mot sin vilje. Det ble tidlig understreket at gisselredning var et nasjonalt ansvar, og under ledelse av Storbritannia ble det senhøsten 1998 laget et planverk for å håndtere slike situasjoner (Hanevik, 2010). At FSK-kapasiteten kunne benyttes til et slikt oppdrag var imidlertid mindre naturlig den gangen, idet den begrensede operative kapasiteten ved HJK sto på konstant beredskap for nasjonale oppgaver. Imidlertid kunne en justert beredskap ivaretas ved etablering av en effektiv transportplan for FSK fra Makedonia til Norge dersom noe skulle skje hjemme.

En ny utfordring ble også aktualisert i lys av Norges OSSE-forpliktelser. Personellet ved HJK sto ikke på kontrakt for internasjonale operasjoner, og i 1998 var det ikke beordringsplikt. Fra avdelingens side var det ønskelig å etablere et kontraktsregime for slike oppgaver. Til nå hadde de mindre oppdragene på Balkan basert seg på frivillighet, noe som ikke korresponderte med det kommende beredskapsoppdraget. Det ble derfor iverksatt en prosess som ledet til nye kontrakter (Eidheim, 2010). HJK ønsket ikke et A-lag og et B-lag hvor ikke alle var tilgjengelig for aktuelle oppdrag, og personellet måtte nå ta stilling til om de var med eller ikke. Prosessen resulterte i at et fåtall valgte å slutte i tjenesten.

Sent i 1998 ble det besluttet at FSK skulle etablere beredskap for gisselredning av norske observatører i Kosovo (Rødahl, 2000, s. 4). Rekognosering, planlegging, administrative tiltak i Makedonia og øvelser ble gjennomført

for å sikre at styrken var best mulig forberedt dersom oppdraget skulle bli utløst. Kjøretøy, ammunisjon og forsyninger var forhåndsplassert i Makedonia. Beredskapsoppdraget ble aldri utløst, men bidro som et utgangspunkt for HJKs senere operasjoner i Kosovo (Hanevik, 2010).

Operasjon Allied Force, NATOs luftkampanje i Kosovo, ble iverksatt 24. mars 1999, etter at observatørene var trukket ut (Rødahl, 2000). Etter hvert som operasjonene utviklet seg, besluttet alliansen at spesialstyrkene kunne ha en annen og viktigere rolle i neste fase av kampanjen. Da forespørselen fra NATO kom, stilte Norge seg positiv. Forsvarssjef general Frisvold hadde samtaler med Forsvarsdepartementet: «... de var meget interessert i at Forsvaret skulle bidra. Det var derfor enighet om å gi HJK i oppdrag å delta på innmarsjen med de allierte» (Frisvold, 2010).

Lørdag 5. juni 1999 fikk HJK ordre om å iverksette. To dager etter dro styrken til Makedonia og startet forberedelsene for innmarsjen i Kosovo. Avdelingen mottok ordre fra alliert sjef, gjorde seg klar til innsats. Etter forhandlinger mellom partene ble innmarsjen i Kosovo iverksatt den 12. juni (Eidheim, 2010) som del av NATOs Kosovo Force (KFOR), to dager etter at FN hadde vedtatt sin resolusjon 1244. Situasjonen var svært uklar og uoversiktlig, og det var lite informasjon tilgjengelig om tilstanden i Kosovo. HJKs oppdrag var å opprette forbindelse mellom general Borislav Stefanovic, som var sjef for innenriksministeriet hvor politistyrkene var underlagt, og general Mike Jackson som var sjef KFOR (Eidheim, 2010).

HJK var blant de første allierte styrkene som kom til Pristina, og de løste raskt primæroppdraget. Ut over dette liaisoneringsoppdraget bidro HJK til situasjonsforståelse gjennom informasjonsinnhenting og rapportering. I tillegg løste avdelingen oppdrag som sikringsstyrke for Serbias patriark Pavle, som reiste rundt i Kosovo for å mane til fred. Et annet bidrag til KFOR-operasjonene var sanitetsstøtte (Rødahl, 2000). Etter at den innledende uoversiktlige situasjonen var løst og KFOR hadde besatt viktige områder i Kosovo, ble brorparten av spesialstyrkene redeployert. HJK var hjemme 24. juni 1999 (Rødahl, 2000).

Ettersom konflikten på Balkan fortsatte, ble det gjennomført nye deployeringer til området. Det første dreide seg om et oppdrag som sikkerhetslag for sjef KFOR, general Thorstein Skiaker, i 2001. Deretter gikk HJK inn som støtte til

våpeninnsamlingsprosessen i Makedonia i 2001 (Eidheim, 2010; Hanevik, 2010). Avdelingen hadde nå gradvis utvidet sitt fokus til å gjelde mer enn det nasjonale beredskapsoppdraget.

Nye kampavdelinger

I kjølvannet av den innledende planleggingen for Kosovo-operasjonene så HJK nødvendigheten av å produsere ny Krigsoppsettingsplan. Dette ga mulighet til å iverksette nye materiellprosjekter, utvide organisasjonen og fylle kapasitetshull (Hanevik, 2010). En av de viktige beslutningene ble opprettelsen av Internasjonal Beredskapstropp. Denne troppen skulle ivareta den typen virksomhet som Norges allierte etterspurte under internasjonale operasjoner. Til nå hadde det vært mye fokus på kontraterroroppdraget hjemme, mens NATO i økende grad etterspurte reelle spesialstyrkebidrag og selvstendige kapasiteter (Aarsæther, 2010).

Opprettelsen av Internasjonal Beredskapstropp gikk gradvis, og avdelingen begynte sin virksomhet sommeren 2000. Da hadde HJK endelig to kampavdelinger, Innsatsstyrken og Internasjonal Beredskapstropp. Disse skulle fokusere på hvert sitt oppdrag. Innsatsstyrken ivaretok fortsatt nasjonal krisehåndtering, mens Internasjonal Beredskapstropp skulle utvikle kapasiteter for å operere i et økt spekter av oppdragstyper, inkludert utenlandsoperasjoner.

I 1999 ble ordningen for rekruttering og seleksjon av nytt personell gjenstand for vesentlige endringer. Rekrutteringen fra fallskjermjegertroppene hadde blitt kritisk lav på slutten av 90-tallet, og Forsvaret hadde et sterkt behov for å rekruttere flere spesialjegere (Hanevik, 2010). Kvaliteten på mannskapene skulle opprettholdes. For å imøtekomme begge disse behovene besluttet ledelsen i 1998 å utvikle en ny modell for rekruttering, seleksjon og grunnutdanning (Lund, 2010). Tidligere var det kun fallskjermjegere og marinejegere samt enkelte befall som tjenestegjorde ved HJK som hadde anledning til å søke. Nå ble det åpnet for at alle med fullført førstegangstjeneste kunne søke. Siden ledelsens kjennskap til kandidatene var minimal, ble opptaket forlenget, først til 2 uker og senere 3 uker (Lund, 2010). Erfaringer fra Storbritannia,

andre allierte og egne erfaringer resulterte i en modell som i stor grad er den samme fortsatt. Nytt personell skulle nå gjennomgå et års opplæring før de ble godkjent og satt inn i operativ stilling. Dette sikret at nykommere fikk et meget solid grunnlag for tjeneste ved avdelingen.

Etter 1999 begynte altså en utvidelse av organisasjonen, med bakgrunn i å kunne gjøre *tre ting samtidig*. Beredskap for nasjonal krisehåndtering og internasjonal krisehåndtering måtte opprettholdes, samtidig som styrkeproduksjon og våpenskoleansvar ble ivaretatt. Dette resulterte blant annet i et økt behov for robusthet i organisasjonen. Elementene i stabs- og støtteorganisasjonen måtte kunne deles for parallelle operasjoner. Avdelingen ble derfor tildelt flere årsverk, hvor brorparten ble prioritert til stabs- og støttefunksjoner.

Det var også viktig å sikre at personell med riktig kompetanse jobbet i funksjonene rundt manøverenhetene for å bidra til bedre tilrettelegging og fasilitering, både av virksomheten generelt og operasjoner spesielt. Dette førte til at de forskjellige funksjonene fikk større mulighet til å rendyrke sine primærroller. Resultatet ble at kvaliteten på prestasjonene og bredden i kompetansen økte ytterligere. Samtidig ble det fortløpende diskutert hvilke stillinger som strengt tatt måtte besettes av personell med spesialjegerbakgrunn.

Spesialjegerne var en begrenset ressurs som ble prioritert til manøveravdelingene. I tillegg var det slik at mange av stillingene som skulle besettes krevde spesialist- eller stabserfaring. Når HJK etter hvert rekrutterte kvalifiserte stabsoffiserer og fagspesialister, bidro dette i stor grad til å utvikle HJK som system (Eidheim, 2010).

Utviklingen av spesialstyrkene i perioden 1998 til 2001 kan forklares både i et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. Den påfølgende analysen vil innledningsvis ta for seg faktorer som resulterte i at HJK fikk utvidet sin oppdragsportefølje fra nasjonal krisehåndtering til også å omfatte internasjonal krisehåndtering, altså den operative bruken av HJK. Dernest vil den berøre faktorer som påvirket utviklingen av avdelingen med hensyn til personell, organisasjon og materiell. Faktorene var i realiteten i stor grad gjensidig avhengige og har påvirket hverandre fortløpende, mens denne analysen tematiseres og fremstilles mer kronologisk.

Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

Under den kalde krigen var det flere konflikter som kan sies å ha sine paralleller i dagens etniske og lokale konflikter og kampanjen mot terrorisme, inkludert opprørsbekjempelse. Imidlertid hadde supermaktene og deres allierte den gang sitt hovedfokus på militære strukturer innrettet mot en potensiell verdenskrig. Dette innebar en satsning på store konvensjonelle enheter med ildkraft, taktisk mobilitet, og volum. Små, fleksible styrker som spesialstyrkene kom i annen rekke og hadde ikke den naturlige plassen i militære strukturer som de har i dag.

Samtidig viste blant annet Vietnamkrigen at spesialstyrker kunne være godt egnet til å operere i miljøer som for eksempel opprørsbekjempelse også kjennetegnes av. Konflikter som disse innebærer gjerne en kamp om befolkningens støtte, et uoversiktlig aktørbilde og inkluderer bruk av mange virkemidler. Spesialoperasjoner i Vietnam på 1960-tallet kan eksemplifisere. Der hadde spesialstyrkene et antall suksesser som delvis har kommet i skyggen av at kampanjen som helhet til slutt ble oppgitt (Lutz, 1984, s. 49 – 50). Til tross for eksempler på *styrkeøkonomi* og *effektivitet* ble det altså ikke satset på spesialstyrkene før senere.

For amerikanernes del fikk spesialstyrkene sin renessanse under Golfkrigen i 1991. General Norman Schwartzkopf var i utgangspunktet skeptisk til spesialstyrkene, eller «snake-eaters» som han kalte dem, med bakgrunn i sine personlige negative erfaringer fra Vietnam og senere Panama (Gordon og Trainor, 1995, s. 241). I Storbritannia hadde SAS tilsvarende erfaringer og var ansett for å være en mindre viktig ressurs under den kalde krigen, ifølge Tony Geraghty:

...during the cold war, the SAS was looked on with outright hostility by some senior officers in the Army, who regarded the Regiment as unnecessary and potentially divisive at a time when Britain's main defense needs were centered on the armoured divisions in West Germany (gjengitt etter King, 2009, s. 647).

For SAS' del snudde denne trenden etter gisselredningsoperasjonen, Operasjon Nimrod, mot den iranske ambassaden i London 1980. Dette oppdraget resulterte i økt bevissthet om kapasiteten og myndighetenes støtte (King, 2009, s. 647). General Peter de la Billière, som i 1991 var sjef for den britiske kontingenten i Irak, hadde bakgrunn fra SAS. Han overbeviste Schwartzkopf om å benytte spesialstyrkene (King, 2009, s. 650). Særlig de britiske, men også de amerikanske spesialstyrkene, fikk dermed oppdrag som resulterte i betydelige effekter.

Eksempler på disse operasjonene var bekjempelsen av Scud-ramper,¹³ ødeleggelse av viktig infrastruktur og innhenting av viktig informasjon fra utilgjengelige deler av operasjonsområdet (Tsouras og Wright Jr., 1991, s. 95). I etterkant av operasjonene i Irak ble de amerikanske spesialstyrkene etter hvert gjenstand for en høyere prioritet:

With the conclusion of Desert Storm, U.S. special operations forces entered a new era. Although conventional commanders still had their suspicions about special operations forces, SOF's reliability and successes in the war did much to reduce this distrust (Marquis, 1997, s. 250).

Fra hemmelighet til profilering

Spesialstyrkene fikk ingen tilsvarende anerkjennelse i Norge tidlig på 1990-tallet, snarere tvert i mot. Faktisk ble FSK av militære sjefer anbefalt nedlagt. Det synes som om det lille lukkede miljøet ble oppfattet som en «gutteklubb», en gjeng som drev med skjulte aktiviteter som Forsvaret ikke fikk effekt av (Frisvold, 2010, 9. april).

Strengt tatt kunne heller ikke Forsvaret nyte særlig godt av HJS' kapasiteter grunnet manglende forståelse for avdelingens egenskaper med minimal

¹³ Scud: russiskprodusert taktisk ballistisk missilsystem.

anvendelse som resultat. FSK-oppgdraget var det få som hadde innsyn i, og flere mente at politiet burde ivareta denne beredskapen. Avdelingen ga slik sett liten effekt tilbake, og effekten av beredskap for FSK-oppgdraget hadde ikke tilstrekkelig kraft til å overbevise siden oppdraget aldri ble utløst.

Manglende informasjon om virksomheten og det relativt snevre operative fokus fra avdelingens side får imidlertid ta deler av skylden for dette. Avdelingen var frem til 1999 hemmelig og skjermet fra omverdenen, og i stor grad også Forsvaret ellers. Profilen var tildels basert på den britiske tilnærmingen hvor slike styrker ikke skulle eksponeres, men holde en *lav profil* (Aarsæther, 2010).

En av fordelene med lav profilering var at enheten ved reell alarm ville ha større sannsynlighet for å kunne aksjonere uten kompromittering. Tanken var også at når mediene normalt får svaret «ingen kommentar», er det lettere å unngå mediepresset den dagen man virkelig har noe viktig å skjerme. James D. Kiras beskriver beslektede problemer under annen verdenskrig, hvor generaler uten innsyn og forståelse stilte seg svært kritiske til å gi fra seg sine beste menn til spesialstyrkene. Han henviser blant annet til en samtale mellom general Montgomery og David Sterling fra SAS hvor generalen skeptisk uttaler: «You want only my best men; my most experienced and dependable men... What, Colonel Sterling, makes you assume that you can handle these men to greater advantage than myself?» (Kiras, 2006, s. 90). Slike konflikter var vanlige under annen verdenskrig og hadde trolig fortsatt relevans i Norge: «...mange så nok på spesialstyrkene som en konkurrent eller som en sær gutteklubb som burde fjernes» (Aarsæther, 2010).

Spesialstyrker er avhengig av ressurssterke og dyktige soldater. Å jevnlig skulle avgi slike menneskelige ressurser til en spesialavdeling kan innebære misnøye, spesielt i en situasjon der informasjon om spesialstyrkene ikke er institusjonalisert. Som generalløytnant Dagfinn Danielsen sa da han var Øverstkommanderende i Nord-Norge: «Da jeg var Generalinspektør for Hæren ville jeg legge ned FSK, men nå som jeg er Øverstkommanderende i Nord-Norge er det denne kapasiteten jeg vil ha mer av» (Aarsæther, 2010).

Et annet eksempel kommer fra general Sigurd Frisvold. Han hadde en viss kjennskap til spesialstyrkenes rolle under mobilisering fra hans tid som stabssjef i 6. Divisjon og senere Distriktskommando Nord-Norge. Inngående forståelse for spesialstyrkenes potensial fikk han imidlertid ikke før i 1998

da han var Øverstkommanderende i Sør-Norge og fikk en stor multinasjonal spesialstyrke underlagt på Øvelse Strong Resolve. Frisvold observerte på denne tiden tilsvarende manglende forståelse ellers i Hæren: «På begynnelsen av 90-tallet var det mange i Hærens Forum 3 som sa at spesialstyrkene burde legges ned, for de visste ikke noe om spesialstyrkene» (Frisvold, 2010). Det kan virke som om hemmeligholdet rundt spesialstyrkene var så omfattende at selv beslutningstakere ikke helt visste hva det var snakk om. Gjensidig forståelse og tillit er imidlertid viktig for å sikre effektive og rettidige beslutningsprosesser, og avgjørende i forbindelse med operasjoner hvor politisk og fysisk risiko kan være høy. Den manglende forståelsen for spesialstyrker var en av faktorene som bidro til en tilbakeholdenhet for å bruke avdelingen operativt (Hanevik, 2010, 14. april; Aarsæther, 2010).

Nok en hemsko for spesialstyrkene på 1990-tallet ble mystikken og mytene som i økende grad omsluttet avdelingen. Historier og rykter spredte seg i mediene, og det ble diskutert hvor FSK hadde vært og hva de hadde gjort. Disse ryktene hadde lite med virkeligheten å gjøre. I 1999 valgte derfor Forsvaret å løfte på hemmeligholdet og gå ut med faktisk informasjon. «Vi ønsket å stå fram med faktisk informasjon om hva de gjorde og ikke gjorde» (Frisvold, 2010, 9. april). Resultatet ble en omfattende artikkel i Forsvarets Forum (Olsen, 1999). Dette bidro til en bevisstgjøring i Forsvaret og samfunnet ellers rundt avdelingens virksomhet. I Forsvaret resulterte den i en profilering som bidro til at HJK ikke lenger ble glemt når en oppgave skulle fordeles. Kanskje kunne HJK brukes likevel?

Samtidig innebar økt profilering og medieoppmerksomhet nye utfordringer. Ett aspekt handlet om å *skjerme metoder, teknikker og kapasitet* for å opprettholde evnen til å utnytte spesialstyrkens komparative fortrinn. Et annet aspekt av denne problematikken var *forholdet til allierte*. For å være en relevant og moderne spesialstyrke var HJK avhengig av samarbeid med allierte spesialstyrker. Disse hadde årelang erfaring fra operativ virksomhet som styrker fra småstaten Norge realistisk aldri ville få. De mest ettertraktede samarbeidspartnerne var opptatt av lav profil og skjernet sine kapasiteter. Dette medførte behovet for en balansegang for å sikre fortsatt tilgang og innsyn hos disse. Dersom allierte ikke kunne føle seg sikre på at kunnskap om deres virksomhet, prosedyrer og utstyr ble holdt hemmelig, ville de heller ikke akseptere samarbeid (Hanevik, 2010, 14. april).

Norge, NATO og det internasjonale samfunnet

Rundt 1999 begynte Norge, som del av NATO og på lik linje med andre allierte, å endre sitt relativt ensidige fokus på FN-operasjoner og fredsbevarende operasjoner til operasjoner der offensiv maktbruk var forventet. En av årsakene til dette var fremveksten av nye trusler og konflikter som det internasjonale samfunnet ønsket å bidra til å stanse. Motivene for dette omhandles ikke her, men stadfesting av et ønske om å bidra til løsning av slike konflikter er vesentlig. Det hersket på dette tidspunktet, ifølge Frisvold, fortsatt en holdning om at Norge skulle delta med fredsbevarende aktiviteter og unngå å oppsøke oppdrag der kamphandlinger var forventet (Frisvold, 2010, 9. april). Dette skapte hodebry. På slutten av 90-tallet var Hæren fortsatt innrettet for territorielt forsvar, selv om en innledende utvikling mot et mer moderne og ekspedisjonspreget Forsvar hadde begynt. Endringen innebar blant annet mindre og mobile styrker med en høyere grad av profesjonalisering.

I forbindelse med NATOs forberedelser for å håndtere en uheldig utvikling i Kosovo ble Norge, ikke minst grunnet sin rolle i OSSE og KVM, utsatt for et visst alliert press. Gjennom samtrenting og øvelser hadde nemlig viktige allierte kjennskap til kapasiteter som fantes i Norge. Når beredskapsoppdraget i Kosovo skulle planlegges visste disse at Norge hadde HJK, med FSK-kapasiteten, som var innrettet for kontraterror-oppdrag. Enkelte allierte ga derfor uttrykk for at ivaretagelse av hensynet til egne borgeres sikkerhet var et nasjonalt ansvar som man vanskelig kunne forvente at andre nasjoner var villig til å løpe en politisk og fysisk risiko for å ivareta på deres vegne, særlig dersom denne nasjonen militært sett var i stand til å håndtere dette selv. Her ble hvert enkelt land nødt til selv å ivareta sine nasjonale interesser og ansvar (Aarsæther, 2010). Når forberedelsene til gisselredning ble iverksatt, minsket dette avstanden til å benyttes i en annen rolle når luftkampanjen i Kosovo tok slutt.

NATOs transformasjon for å møte det nye trusselbildet hadde likevel ennå ikke startet for fullt, noe Kosovo-krigen ble et eksempel på. For Norges del hadde ikke jagerflyene oppdatert utstyr eller kompetanse for å levere presisjonsvåpen, og Telemark Bataljon hadde ikke riktig innretning for å kunne bidra i et potensielt høyintensitetsscenario (Stormark, 1999). Som Frisvold sier: «Plutselig dukket Kosovo-krigen opp. Det var klart at Norge ikke hadde mye å by på» (Frisvold, 2010).

Til tross for, og kanskje på grunn av denne vissheten, ønsket politikerne at Norge skulle bidra med det nasjonen hadde. HJK kunne bidra, men hadde fortsatt begrenset internasjonal erfaring. «Det var nok denne opphengningen i at det kom til å bli skarpt som betød at å sende spesialstyrker innebar en form for sikkerhet. Jeg er glad for at vi gjorde dette fordi det åpnet opp og man fikk vist kapasiteten til styrken» (Frisvold, 2010).

Kosovo som kompetanseheving

I et funksjonelt perspektiv ser en altså at Norge *manglet relevante militære kampstyrker* for å bidra sammen med våre allierte på et mer avansert krigføringsnivå. Kravet var avdelinger som kunne operere i situasjoner hvor en måtte være forberedt på et voldsnivå Norge ikke hadde erfaring med. Dette innebar at både militære sjefer og politikere lette etter kapasiteter som kunne benyttes: «... elite unit prominence occurs only during a politicomilitary crisis, for it is then that the public searches for heroes and politicians look for panaceas» (Cohen, 1978, s. 96). Krisen i Kosovo aktualiserte plutselig HJK som en aktuell ressurs: «Det kan betraktes som et mulighetsvindu som bare dukket opp, en enestående situasjon for Norge og for spesialstyrkene» (Frisvold, 2010).

I tillegg var det et visst *indre ønske om relevans* fra spesialstyrkemiljøet. Oberstløytnant Erling Aarsæther forteller fra sin tid som sjef for Innsatsstyrken på begynnelsen av 90-tallet, at han tenkte på hvordan han kunne høste erfaring fra internasjonale operasjoner for å heve kompetansen i styrken. I det minste burde det være mulig å kunne bidra med små enheter for en kortere periode (Aarsæther, 2010). Gjennom nære forhold til allierte spesialstyrker fikk forsvarsledelsen høre erfaringer fra disse nasjonene, og innså at HJK manglet både kompetanse og kapasiteter for å være en fullverdig spesialstyrke, selv om beredskapsoppdraget for nasjonale kontraterror-operasjoner ble ivaretatt på en fremragende måte (Frisvold, 2010).

Mange i miljøet forventet på denne tiden at internasjonale operasjoner ville øke i omfang. Argumentene for å skaffe seg nødvendig erfaring var derfor mange og tunge. Internt ved HJS, og senere HJK, var det likevel ikke full

enighet om en slik satsning. Enkelte mente at den begrensede kapasiteten for beredskap nasjonalt var FSKs rasjonale og burde forbli det. Andre jobbet gjennom mange år for å snu fokus mot den typen operasjoner som foregikk utenfor landets grenser (Lund, 2010). De indre drivkreftene for forsiktig å *øke relevansen* via aktiv benyttelse fikk etter hvert fotfeste og ble en av faktorene som påvirket utviklingen.

Forespørselen til Norge om å stille en spesialstyrke til Kosovo baserte seg på at KFOR hadde behov for avdelinger som egnet seg til å løse oppdrag i dette miljøet. Situasjonen bar preg av et meget tynt etterretningsgrunnlag og uklart trusselbilde. Mindre styrker måtte derfor kunne operere autonomt og handle fleksibelt i forhold til den krevende situasjonen. *Fleksibiliteten* hos spesialstyrker egner seg godt til en slik oppgave, samtidig som den gir betydelig *lavere profil* enn større kampavdelinger. Nytteverdien i denne sammenhengen hang derfor sammen med at oppdraget ble løst med minst mulig uønskede effekter. Ved å etablere kommunikasjon mellom partene, innhente og rapportere informasjon og ivareta sikkerheten til viktig personell bidro HJK til å raskt løse en uoversiktlig situasjon. «Vi fikk god tilbakemelding på innsatsen, ikke bare at spesialjegerne gjorde en god jobb, men også at Norge viste evne til betydelig transformasjon i forbindelse med flernasjonale spesialoperasjoner» (Aarsæther, 2010).

General Frisvold var på besøk i Makedonia mens HJK var på vei inn i Kosovo. Der fikk Frisvold førstehåndsinformasjon om aktivitetene. Frisvold peker på *den militære nytteverdien* av operasjonene i Kosovo og hvor viktig den operative evnen som ble vist under disse operasjonene var: «... det viktigste som operativ sjef var å ha et inntrykk av spesialstyrkene fra operativ bruk, og det gikk etter mitt syn veldig bra» (Frisvold, 2010). Hans inntrykk av den funksjonelle nytteverdien ble viktig for avdelingens videre utvikling.

Effektene av den nye seleksjonsmodellen ble også synlige etter kort tid. For det første fikk avdelingen inn personell med erfaring og kompetanse som den tidligere ikke hadde. Den brede bakgrunnen til kandidatene medførte at det alltid fantes en spesialjeger som kunne noe de andre ikke kunne. Dette bidro sterkt til en fleksibilitet som er vesentlig i spesialstyrkene:

... du har alltid en mann som vet noe om et eller annet. Så hvis vi plutselig en dag har behov for å kjøre en stridsvogn, så er det sikkert en som har gjort det før. Og det hadde vi ikke med det gamle systemet. Der var alle dyttet gjennom den samme pølsemaskinen (Lund, 2010).

For det andre resulterte bredden i at avdelingen fikk større nettverk i resten av Forsvaret. HJK fikk for eksempel flere ansatte som tidligere hadde jobbet i andre avdelinger og som fortsatt hadde bånd til disse. Dette var verdifullt for rekrutteringen fra disse avdelingene og i forhold til utnyttelse av andres kompetanse, gjennomføring av øvelser og koordinering.

For det tredje økte aldersnivået. Nå søkte kandidater som for eksempel hadde kompanisjefstjeneste fra internasjonale operasjoner. I den grad Hæren hadde operativ erfaring fikk HJK tilgang til denne kompetansen. Kombinasjonen av denne kompetansen og hevet aldersnivå bidro til den videre profesjonaliseringen av avdelingen.

For det fjerde resulterte omleggingen i at HJK fikk inn flere spesialjegere enn den hadde fått de siste årene. Kvaliteten ble opprettholdt samtidig som antallet spesialjegere økte.

Utviklingen i et symbolsk perspektiv

I et symbolsk perspektiv ga anvendelsen av HJK i Kosovo bemerkelsesverdig effekt. Småstaten Norge kom til Pristina i front av alliansen og demonstrerte politisk vilje. Operasjonene bidro til politisk gevinst ved at det åpnet for et bedre sikkerhetspolitisk samarbeid med forbedret tilgang til beslutningstakere i NATO og i USA. I NATO ble Norge benyttet som eksempel på en småstat som lyktes til tross for begrensede rammefaktorer:

Det gikk historier om Kosovo lenge. At småstaten Norge kunne bidra på den måten allerede i 1999 var en fjær i hatten. Norge hadde vist relevans og kvalitet, og det økte vår innflytelse. I hele perioden som Forsvarsminister møtte jeg positive tilbakemeldinger om disse operasjonene fra viktige allierte (Devold, 2010).

Det var mange allierte som fortsatt ikke hadde startet den kommende NATO-transformasjonen, og Norges lille spesialstyrkebidrag hadde stor symboleffekt. Gjennom bidraget demonstrerte småstaten Norge ikke bare politisk vilje, men også militær relevans og dyktighet. Det norske flagget figurerte tidlig på alle statuskartene i NATO og fikk mange allierte til å heve øyenbrynene (Frisvold, 2010).

Den symbolske betydningen gjorde seg også gjeldende nasjonalt. Politikere og militære beslutningstakere så effektene som ble produsert. De forsto bedre hva spesialstyrkene sto for når kapasiteten ble demonstrert gjennom faktisk bruk. «Politisk ledelse fikk se at vi med en liten styrke, med høy presisjon og kvalitet, kunne gi politisk gevinst. En stridende spesialstyrke som etter hvert fikk et renommé gir økt aksjeutbytte i NATO generelt og mot USA spesielt» (Eidheim, 2010).

Spesialstyrkebidraget i Kosovo ble begynnelsen på en utviklingsprosess som fikk høy prioritet og kom til å kreve betydelige ressurser. Styrkens potensielle nytteverdi både funksjonelt og ikke minst symbolsk ga seg selv.

Selv om det funksjonelle perspektivet har veid tyngst i dette kapitlet, grenser mye av den militære nytteverdien tett opp til mer symbolske aspekter. Beslutningen om å profilere avdelingen i mediene var for eksempel en av forutsetningene for å utnytte den politiske gevinsten nasjonalt. En profesjonell avdeling med høy reaksjonsevne kunne nå vises fram. Detaljene fra Kosovo ble ikke fortalt i mediene, men diverse avisoppslag avdekket at norske styrker sto i fremste rekke. Det kan derfor hevdes at det var en vekselvirkning mellom verdien av spesialstyrkene rent operativt sett og de mulighetene dette ga til å høste gevinster i symbolsk perspektiv.

Den relative verdien av det funksjonelle og det symbolske kan vanskelig sees uavhengig av hverandre. Kvalitativt gode bidrag øker de symbolske effektene, mens symbolske effekter igjen kan påvirke utvidelsen av de funksjonelle rammevilkårene. Med forutsetninger rotfestet i funksjonell nytteverdi ble symboleffekter produsert for senere utnyttelse. Vi kan gjerne si at symbolske faktorer akselererte utviklingen, mens de funksjonelle bidro til å opprettholde utviklingen over tid.

Kapittel 4

Fra europeisk jord til Afghanistan

Dette kapitlet beskriver perioden fra terrorangrepene mot USA 11. september 2001 og frem til 2003. I denne perioden ble HJK deployert til Afghanistan for første gang. Resultatet av dette ble ytterligere utvikling i bruken av avdelingen og rammevilkårene. Økt profilering og gode muligheter for å høste store politiske gevinster bidro til satsning på norske spesialstyrker.

Perioden 2001 til 2003

11. september 2001 ble et nytt vendepunkt for HJK. NATO erklærte artikkel 5 allerede dagen etter terrorangrepet. Kort tid etter iverksatte amerikanerne operasjoner i Afghanistan, men det var fortsatt uklart hva de forventet av sine allierte. Den amerikanske planen ble i stor grad basert på bruken av US Special Forces¹⁴ som skulle drive «Unconventional Warfare»,¹⁵ sammen

¹⁴ Special Forces (SF) henviser i denne sammenhengen til den amerikanske hærens spesialstyrker, uformelt kalt «Green Berets».

¹⁵ Unconventional Warfare (UW) er en amerikansk doktrinell oppdragsform som minner om NATOs Militær Assistanse. I amerikansk doktrine betyr UW å operere «by-with-through» lokale styrker. SF er med sine 12-manns team spesielt organisert for denne oppdragsformen.

med afghanere i Nordalliansen, støttet av CIA og luftmakt. Det var et mål å unngå de sovjetiske erfaringene fra Afghanistan, hvor store konvensjonelle landstyrker ikke hadde lyktes og krigføringen fikk en okkupasjonsprofil. 19. oktober infiltrerte den første Special Forces-patroljen til Nord-Afghanistan (USSOCOM, 2008, s. 93).

Fra Norges side ble det innledningsvis sendt et liaisonteam til US CENTCOM¹⁶ i Tampa, Florida. Teamet ble ledet av brigader Jon B. Liland (Devold, 2010). Gruppen besto blant annet av en spesialstyrkeoffiser med bakgrunn fra HJK. Før avreise gjennomførte sjef HJK et møte med teamet. På møtet var det enighet om at det sannsynligvis ikke var aktuelt med deployering av spesialstyrker (Hanevik, 2010). Det ble ansett som mer aktuelt å bidra med trening, utdanning eller annen indirekte støtte. Likevel kom det en forespørsel om deployering av spesialstyrker fra Tampa i begynnelsen av november (Hanevik, 2010). I den videre prosessen hadde sjef HJK og forsvarssjef Frisvold en meget god dialog hvor generalen involverte seg personlig (Frisvold, 2010; Hanevik, 2010). Dette bidro til en avklaring av avdelingens realistiske kapasitet, som fortsatt var under oppbygging.

Operasjon Enduring Freedom og regjeringsskifte

Høsten 2001 ble det også norsk regjeringsskifte. Den 19. oktober tiltrådte Kristin Krohn Devold som forsvarsminister. Tidligere utenriksminister Thorbjørn Jagland hadde i forkant av skiftet sagt at Norge skulle bidra som del av NATO. Utfordringen var at han lot spørsmålet om hvilke ressurser som skulle benyttes stå ubesvart (Devold, 2010). Her lå det med andre ord mye usikkerhet da Krohn Devold tok fatt på sin nye jobb. En av utfordringene hadde sitt grunnlag i et politisk ønske om å deployere bidrag snarest. HJK innså at dette ville bli en stor utfordring:

¹⁶United States Central Command, kommandoen som ledet operasjonene i Afghanistan på dette tidspunktet.

Jeg var tilbakeholden. Ingen sjef har i utgangspunktet lyst til å sette sine soldater i fare. Jeg tenkte at dersom det ble politisk bestemt at Norge skulle bidra med spesialstyrker skulle vi selvfølgelig stille opp og gjøre vårt aller beste. Men det var slett ikke meg som skulle være en pådriver overfor politisk og militær ledelse for å få til en eventuell deployering (Hanevik, 2010).

I tillegg til at operasjonslandskapet var ukjent, skulle også andre momenter komme til å kreve mye tid og ressurser. Forsvarssjefen besluttet at spesialstyrkebidraget skulle inkludere personell fra både HJK og MJK. Avdelingssjefene ble spurt om dette lot seg gjøre, og de svarte begge at det var gjennomførbart. Løsningen ble at den første kontingenten skulle ledes av sjefen for Hærens Jegerkommando, oberstløytnant Karl Egil Hanevik. Den neste kontingenten skulle sjefen for Marinejegerkommandoen, kommandørkaptein John Helgesen lede. De to avdelingene stilte like store patruljer til kampstyrken.

Bakgrunnen for denne todelingen var beslutningen om å samordne spesialstyrkene og harmonisere utdanning og operasjonsprosedyrer mellom avdelingene (Aarsæther, 2010). Denne utviklingen skulle senere bli forsterket og bekreftet som anbefaling fra Forsvaret i Militærfaglig utredning (MFU 03).

Allerede i 2001 mente altså Forsvaret at en felles deployering kunne bidra til at de to avdelingene nærmet seg hverandre (Aarsæther, 2010). Konstellasjonen medførte imidlertid behov for tid til samtrening og gjenspeilte ikke prinsippet «train as you fight». Med bakgrunn i dette, det kommende samarbeidet med MJK og behovet for generelle forberedelser trengte avdelingene tid før avreise. En praktisk tilleggsutfordring for HJK var at en av eskadronene i månedsskiftet oktober/november returnerte etter oppdrag i Makedonia. I tillegg til at dette personellet skulle restitueres var det behov for anskaffelser av materiell og utstyr for å sikre styrkens evne til å operere i et nytt miljø. Sjef HJK anbefalte derfor å utsette deployeringen til rett over nyttår (Hanevik, 2010). Dette ville gi styrken nødvendig tid til å sette rutiner og forberede seg til et oppdrag som på alle måter ville bli en ny og stor utfordring.

Forsvarssjefen ønsket i utgangspunktet at styrken skulle dra før jul, men aksepterte anbefalingen fra HJK (Hanevik, 2010). Stabspersonell til

ledelseelementet dro allerede før jul, noe som sikret et tidlig fotavtrykk og bidro til de siste justeringer og forberedelser hjemme. Ledelsen dro til Kandahar 3. januar, og hovedstyrken deployerte noen få dager etter.

Oppdragsløsingen baserte seg på konsepter man allerede hadde en viss erfaring med. Fra basen på Kandahar flyplass besto de fleste oppdragene av innsetting med helikopter, videre infiltrasjon til fots og deretter etablering av skjulte observasjonsposter i patruljeforband. Overvåkning og informasjonsinnhenting var derfor en sentral del av oppgavene som ble utført. I tillegg slo ledelsen ved noen anledninger sammen flere patruljer og gjennomførte søksoperasjoner i større forband.¹⁷

Jeg var klar på at vi ikke skulle gjøre mer enn det vi hadde kapasitet til eller var forberedt på. Det hele gikk bra, men ingen kunne si det på forhånd. Det var ingen «walk in the park». Vi måtte kunne stå for det vi gjorde i etterkant (Hanevik, 2010).

Under disse første operasjonene i Afghanistan ble det avdekket kapasitetsmangler som gjorde det vanskelig å operere med allierte. Moderne sambandssystemer, spesialistkompetanse, formelle avtaler og sertifiseringer måtte på plass for at styrkene skulle kunne prestere ytterligere i tilsvarende operasjoner senere. HJK iverksatte derfor en kapasitetsstudie som senere skulle resultere i ny Krigsoppsettingsplan. Studien tok igjen utgangspunkt i avdelingens gitte oppdragsportefølje om å kunne *gjøre tre ting samtidig*. Ved å analysere gitte beredskapsoppdrag og potensielle bidrag til alliansen, kombinert med daglig drift, som styrkeproduksjon og våpenskolearbeid, skaffet ledelsen seg grunnlag for å lage en organisasjon, med nødvendig materiell, fasiliteter og personell til å innfri målsettingene. Den logiske fremstillingen av behovene, med hjemmel i gitte oppgaver, resulterte i nye materiellprosjekter og utvidede rammevilkår som grunnlag for videre utvikling.

¹⁷ Sensitive Site Exploitation. Operasjoner som har til hensikt å søke gjennom et målområde for å skaffe etterretninger. Slike operasjoner kunne for eksempel være å gjennomføre hulesystemer og tunneller på jakt etter etterretninger på åsteder for tidligere offensive tiltak.

Med oppdraget i Afghanistan ble HJK sendt til et operasjonsområde og en type konflikt som like før 11. september av de fleste ble ansett som utenkelig. Sjokkeeffekten bidro til sympati og støtte til USA. På den annen side kan det være nyttig å rekapitulere den forsvarspolitiske virkelighetsoppfatningen som eksisterte i perioden før angrepet. Terrorangrepene i New York tvang Norge til å fremskynde transformasjonen av Forsvaret og utfordret politikerne på mange måter. For spesialstyrkene innebar endringene store utfordringer i lys av datidens innretning og bruk.

Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

I en stadig mer globalisert verden bestemte USA og andre ledende NATO-land seg for å bekjempe trusler mot medlemslandene der de oppsto eller hadde sitt utspring. Angrepet mot USA 11. september 2001 var i så måte et veiskille. Terror hadde truffet verdens supermakt midt i eget hjemland med voldsom overraskelse og effekt. Diskusjonene rundt NATOs relevans etter Sovjetunionens fall stilnet og artikkel 5 ble utløst.

NATOs nye strategiske konsept og målsettingene for den pågående transformasjonen (DCI og PCC) passet godt for denne situasjonen, men ga seg ikke umiddelbart utslag i ny operativ kapasitet. Alliansens manglende evne i Kosovo var fortsatt friskt i minnet (Bensahel, 2003, s. 11), og amerikanerne ønsket derfor ikke en NATO-ledet operasjon. Etter at operasjonene mot Taliban ble iverksatt, så amerikanerne derimot et behov for å innlemme villige nasjoner bilateralt. USA mottok en mengde tilbud om styrkebidrag fra villige nasjoner, men på langt nær alle ble ansett for å være reelle bidrag. I flere tilfeller var heller ikke styrkebidragene som ble tilbudt passende for den typen kampanje som var under planlegging. I tillegg måtte de fleste styrkene transporteres, etterforsynes og understøttes av USA (Bensahel, 2003, s. 9). Innledningsvis avsto derfor amerikanerne mange tilbud.

Brigader Liland og hans team i Florida hadde kunnskap om aktuelle norske ressurser, og i samtaler med amerikanerne skulle de bidra til at realistiske forespørsler ble sendt. For å få størst mulig effekt av få aktuelle ressurser

var det et politisk mål å sende styrker raskest mulig (Devold, 2010; Hanevik, 2010). «Signaleffekten til amerikanerne om å sende styrken tidlig var viktig. Å være der før jul handlet om relevans. Hvor mange land var der før jul? Det var ikke mange» (Devold, 2010).

Afghanistan og krevende operasjoner

Da forespørselen om bidrag til Operasjon Enduring Freedom kom, var holdningen til Forsvarsdepartementet og militær ledelse at dette skulle gjøres hurtigst mulig (Devold, 2010). Regjeringsskiftet var en vesentlig faktor i denne prosessen. Sigurd Frisvold sier at deployeringen til Kosovo hadde skapt en ny situasjon som Kristin Krohn Devold kunne utnytte når hun overtok som forsvarsminister. Han betegner henne som en entusiast overfor spesialstyrkene (Frisvold, 2010).

Kristin Krohn Devold hadde gått Sjefskurset ved Forsvarets Høgskole høsten 2000. Hun hadde dermed oppdatert og god kunnskap om Forsvarets utfordringer. Hun hadde studert Forsvarsstudien 2000 og Sårbarhetsutvalgets arbeid og hadde involvert seg i det forsvarspolitiske arbeidet i Høyre: «Plutselig et år etter satt jeg og jobbet med de samme casene som på sjefskurset» (Devold, 2010). Da hun tiltrådte som forsvarsminister, var hun altså godt forberedt.

Ved siden av målsettingen om å stå ved Norges alliertes, og spesielt USAs, side hadde Kristin Krohn Devold to andre målsettinger med denne prosessen. For det første ønsket hun å gi spesialstyrkene muligheten til å heve kvaliteten på eget produkt (Devold, 2010). Et krevende oppdrag som dette ville gi økt kunnskap og forbedret operativ evne. Videre utvikling av miljøet var også avhengig av inspirasjon og motivasjon. Dette kunne spesialstyrkene få gjennom nye inntrykk, å bli benyttet og verdsatt. En nasjon kunne ikke ha et landslag i fotball som bare spilte treningskamper. Man måtte være der det skjedde – «learning by doing» (Devold, 2010).

For det andre ville spesialstyrkenes innflytelse og posisjon i Forsvaret avhenge av deres relevans og faktiske anvendelse. For at denne lille, men viktige

gruppen skulle bli tatt på alvor, måtte spesialstyrkenes posisjon og status heves internt i Forsvaret. Dette måtte gjøres ved praktisk bruk av kapasitetene i pågående operasjoner (Devold, 2010).

Et annet virkemiddel for å bidra til økt forståelse og kompetanse om spesialoperasjoner på operasjonelt og strategisk nivå var å stimulere offiserer fra spesialstyrkene til å ta høyere utdanning. Man ønsket å få fram offiserer med høyere grader fra miljøet. Disse skulle både kunne inngå i internasjonale hovedkvarterer for spesialstyrkene og bidra lenger oppe i Forsvarets hierarki nasjonalt (Frisvold, 2010). Høyere utdanning og karrieremuligheter for offiserer fra spesialstyrkene ble derfor ansett som viktig. General Harald Sunde, den senere forsvarssjefen, har bakgrunn fra spesialstyrkene og er et av flere eksempler på at en slik utvikling ble realisert.

Høsten 2001 var situasjonen fortsatt uklar og preget av sjokket etter terrorangrepene. HJK forsøkte å orientere seg i tilgjengelig materiale. Enkelte mente at alliansen var på vei inn i en krig som kom til å vare i mange år og som gradvis skulle spre seg til andre kontinenter. Joar Eidheim, som den gangen var operasjonsoffiser ved HJK, satt med globusen og vurderte situasjonen. Med bakgrunn i avdelingens kapasiteter, erfaring og en forventning om en langvarig kampanje ble det anbefalt å stille et nøkternt bidrag (Eidheim, 2010). Som del av tradisjonen med å ta skritt for skritt viste dette seg å være formålstjenlig.

De faglige utfordringene sto i kø ved ankomst Kandahar. Utstyr, kompetanse og prosedyrer skulle på plass i løpet av kort tid. Innretningen med å primært løse oppdrag i patruljeforband gir derfor mening i ettertid. Selv om noen operasjoner foregikk med samlet styrke, var ikke disse av en slik karakter som FSK gjennomfører i dag. I kontraterrorrollen hadde HJK evne til å gjennomføre større operasjoner, men offensive operasjoner av en slik størrelse var ennå ikke overført til den typen situasjoner som utspilte seg i Afghanistan. I tillegg var ikke personellet fra de to avdelingene tilstrekkelig samtrent til at dette var et ønsket modus operandi. Dette bidro til at Norge planla nasjonale styrkebidrag tilpasset spesialoperasjoner hvor mindre forband opererte selvstendig (Aarsæther, 2010).

Et problem med innretningen var at flere av oppdragene i operasjonsområdet forutsatte større samtrente enheter. Det opplevdes da som bakvendt å ta to

avdelinger som til daglig brukte mye ressurser og tid på å bli samtrent, for så å dele disse opp og sette to avdelinger sammen til en ikke samtrent avdeling, når det faktisk skulle gjennomføres skarpe operasjoner. Evalueringen ved HJK avdekket at en ny deployering med sammenblanding av de to forskjellige miljøene ikke var ønskelig (Eidheim, 2010; Hanevik, 2010). Dersom denne organiseringen ikke hadde blitt besluttet, ville trolig enten HJK eller MJK vært i stand til å deployere enda tidligere enn det som ble realiteten, siden de hver for seg var samtrent. Erfaringene med behovet for større forband med offensive kapasiteter var dog viktig for senere utvikling.

Prestere for å lykkes: Norges komparative fortrinn

Like før avreisen til Afghanistan besøkte Kristin Krohn Devold avdelingen på Rena. Hun refererte til besøket under sitt foredrag i Oslo Militære Samfund kort tid etterpå:

Våre spesialstyrker er internasjonalt anerkjente! De er samtrente med allierte kolleger. De har internasjonal erfaring. Jeg besøkte personellet på Rena i forrige uke for å ønske dem lykke til. Jeg ble mektig imponert over den positive innstillingen som møtte meg. Jeg er ikke i tvil om at de vil gjøre en meget god jobb (Devold, 2002).

Forsvarsministeren hadde altså tiltro til at spesialstyrkene ville levere. Den positive innstillingen hun viste til var i realiteten et resultat av de store utfordringene avdelingene sto overfor. Det skulle deployeres til et ukjent miljø og stemningen var preget av at alle ønsket å prestere for å lykkes.

Krohn Devold fikk rett, og spesialstyrkene løste oppdraget etter beste evne. Forsvarssjef general Frisvold uttalte i sitt foredrag i Oslo Militære Samfund høsten 2002:

Den 13 sep i fjor hadde vi det første møtet i Forsvaret for å identifisere kapasiteter som kunne være aktuelle å bidra med i kampen mot terror, både internasjonalt og nasjonalt. Hoveddelen av de aktuelle kapasitetene ble naturlig nok identifisert fra listen over forsvarets innsatsstyrker. Da forespørselen om å stille styrker kom, var vi langt bedre rustet til å respondere og raskt sende styrker til operasjonsområdet enn vi var ved oppstart av operasjonene på Balkan. Dette viser at Forsvarets utvikling var riktig innrettet. De nisjekapasiteter som vi bevisst hadde satset på å bygge opp etter 1999 (spesialstyrker, mineryddere etc.) har gitt oss høy troverdighet internasjonalt (Frisvold, 2002).

Rent funksjonelt viste det seg at norske spesialstyrker også hadde komparative fortrinn i forhold til enkelte andre nasjoner. De norske spesialjegerne hadde beholdt den gamle «slitermentaliteten»; de var ikke redde for å bære tungt og gå langt (Frisvold, 2010). Dette bekreftes av Ingar Lund, som hadde ansvaret for seleksjon og grunnutdanning ved HJK: «Å bære inntil 70–80 kilo utstyr mer enn 3000 meter over havet i et par dager, for så å ligge lenge på observasjonspost i Afghanistan, krever en spesiell type mennesker» (Lund, 2010). De klimatiske forholdene i Norge, kombinert med realistisk trening og personlige egenskaper, bidro til å forme spesialjegerne slik at de kunne tåle belastning og ubehag over tid:

30 døgn sammenhengende øvelse om vinteren — det er ikke behagelig, det er ganske tungt. Soldater må tvinges ut av komfortsonen. Det er ikke mange som klarer å ha det vondt og ubehagelig over lang tid, og det ser man stadig tydeligere. Det er snart bare en håndfull av vestens nasjoner som er i stand til å gjennomføre de lange, tunge og slitsomme tingene. Jeg tror det ligger litt i nordmenns natur også, så langt tilbake som at vi bor der vi bor. Det er kaldt om vinteren, det er mørkt og det er hardt (Lund, 2010).

Selv om norske spesialstyrker ikke hadde omfattende erfaring fra internasjonale konflikter, ble bidraget lagt merke til. Dette skyldtes mannskapenes gode basisferdigheter og evne til å operere til tross for høydeproblematikk, krevende topografi og trusselnivå. Som Nora Bensahel skriver i en RAND-rapport om samarbeidet i koalisjonen i startfasen av operasjonene i Afghanistan: «U.S. military officers particularly praised the capabilities of the Norwegian special forces, for example, because their extensive mountain training proved useful in Afghanistan's rocky terrain» (Bensahel, 2003, s. 11). Norske spesialstyrker hadde klare fortrinn i denne operasjonen, som forutsatte lengre oppdrag med krav til utholdenhet og hardføre soldater (Lund, 2010).

Amerikansk ledelse, norsk regelverk

En av forutsetningene for at styrkebidragene kunne operere på en måte som gjorde dem relevante, var at deployeringene til Afghanistan ble gjennomført etter NATOs prinsipper for kommandooverføring. Det som derimot var nytt, var at den operative ledelsen ikke tilhørte NATO. Operasjon Enduring Freedom var amerikansk og hundre prosent amerikanskledet. En norsk kampstyrke under amerikansk kommando innebar at engasjementsreglene måtte vurderes nøye. Forsvarsministeren gikk selv gjennom alle engasjementsreglene (Devold, 2010). Hun ønsket å gi styrken færrest mulig begrensninger. I en fleksibel kampanje som denne ønsket hun ikke å forhåndsjustere bruken av avdelingen og nekte handlefrihet for de som skulle gjøre jobben.

Forsvarsministeren mente at forholdene på bakken måtte være utslagsgivende for nødvendige tiltak i operasjonsområdet. Regjeringen hadde derfor full tillit til at styrken best ville ivareta norske interesser. På bakgrunn av dette ble sjef NORSOFG TG¹⁸ såkalt «Red Card holder».¹⁹ Denne ordningen innebar i praksis to ting. For det første hadde sjefen ansvaret for å overholde de

¹⁸ NORSOFG TG: Norwegian Special Operations Task Group, navnet på den norske styrken under Operation Enduring Freedom i 2002.

¹⁹ Red Card holder: Nasjonal representant for en troppebidragsnasjon som har formell myndighet til å avvise spesifikke oppdrag gitt av den internasjonale øverstkommanderende, for å sikre at oppdraget ikke går på tvers av nasjonale interesser.

gjeldende engasjementsregler og ivaretagelse av norske interesser. Den norske styrkesjefen skulle ikke godta oppdrag som ikke ivaretok disse hensynene. For det andre ga det handlefrihet til å kunne agere i henhold til utviklingen i operasjonene, uten å hemmes av detaljert og tidkrevende kommunikasjon til Norge.

Den ledelsesordningen som ble gjennomført ved denne anledning, krevde seriositet og forståelse av politisk sensitivitet for å oppfylle hensikten med å delta i operasjonen og ivareta norske interesser. I moderne konflikter, hvor de fiendtlige virkemidlene kun begrenses av fantasien, er det vesentlig at styrken på forhånd har institusjonalisert kunnskap og forståelse om forholdene. I tillegg er konsultasjon med beslutningstakere i forkant og underveis viktig, slik at aktivitetene forblir målrettede. En tett tilknytning mellom forsvarsledelsen og det strategiske beslutningsnivået bidro til dette.

I forkant av deployeringen foregikk det politiske diskusjoner rundt engasjementsreglene (Devold, 2010). Etter samtaler med Arbeiderpartiet fikk den borgerlige samlingsregjeringen nok stemmer til å behandle spørsmålene bak lukkede dører. Dersom engasjementsreglene ble allment kjent, ville dette kompromittere styrkens begrensninger og dermed kunne bli utnyttet av fiendtlige elementer.

Etter samtalene oppnådde Krohn Devold sin målsetting om å legge færrest mulig restriksjoner på kampstyrkene for å få best mulig operativ effekt på stedet, noe som igjen ville øke styrkenes renommé: «Det å utstyre de norske styrkene med for mange begrensninger ville skapt et B-lag i forhold til dem man skulle jobbe med. Da kunne vi like godt la være å sende dem» (Devold, 2010). Det endte med at den norske styrken fikk tilstrekkelig handlingsrom, og dette bidro til reell nytteverdi av styrken i operasjonsområdet.

Prosessene i Afghanistan bidro også, på samme måte som erfaringene fra Kosovo, til å øke bevisstheten hos politikere, militære og befolkningen om hva skarpe operasjoner kan innebære av hensyn til våpenbruk og risiko (Aarsæther, 2010). I Norge var det sensitivt å bruke våpenmakt generelt, en diskusjon som ble tydelig da norske spesialstyrker dro til Afghanistan i 2002. Luftforsvarets F-16-bidrag opplevde på sin side at restriksjoner for bruken av flyene gikk på bekostning av styrkens militære relevans og nytteverdi. Amerikanerne valgte ved flere anledninger å benytte egne fly fordi norske

engasjementsregler gjorde det vrient å benytte de norske jagerflyene i en del situasjoner og områder, spesielt på grensen til Pakistan (Guldhav, 2004, s. 12 – 14). For spesialstyrkenes del opplevde Norge derimot å integreres i planprosessene, slik at ledelsen gjennom disse kunne bidra til å bestemme hvilke typer oppdrag som passet ut fra de nasjonale forutsetningene for deltakelse i operasjonen.

En annen faktor som bidro til systematisk oppbygging av spesialstyrker i perioden 2001 – 2003 var NATOs beslutning om etablering av Nato Response Force (NRF). Denne reaksjonsstyrken ble besluttet opprettet på NATO-møtet i Praha i 2002 og stilte konkrete krav til bidragene fra nasjonene (Heier, 2006, s. 52). HJK skulle inngå i NRF 1 og 2 og måtte derfor tilfredsstillende formelle krav med hensyn til organisasjon og kapasiteter. Med disse kravene som argument måtte organisasjonen utvikles.

Utviklingen i et symbolsk perspektiv

Det norske Afghanistan-engasjementet hadde stor symboleffekt. Takkeskrivene som kom fra Norges viktigste allierte reflekterte et budskap om at flere burde gjøre som Norge. «Det er ikke tvil om at Norges aksess til beslutningstakere, både i NATO og hos våre viktigste allierte USA og Storbritannia forbedret seg markant. Vi rykket voldsomt opp på møte- og kølista» (Devold, 2010). Deltakelsen med spesialstyrker ga i tillegg strategisk tilgang til beslutninger og informasjon, noe de konvensjonelle bidragene ikke gjorde (Heier, 2006, s. 225).

Videre førte deployeringen til starten på en trend hvor foregangsnaasjonen Norge bidro som katalysator for transformasjonen av NATO. Amerikanerne brukte Norge som eksempel på en småstat som er på vei og som får det til: «Look to Norway» (Devold, 2010, 22. april). Det var ikke lenger noen unnskyldning å være et lite land med et lite forsvar når Norge fikk det til. Anerkjennelsen var viktig for Norges selvbylde i en tid hvor vår geografiske plassering ikke var av samme betydning som før:

Vi har norske interesser. De som tror vi har noe vi skulle sagt fordi vi ligger her oppe i nord må tenke om igjen. Det er i militære spørsmål akkurat som i forretningslivet: den som har noe å bytte med får noe igjen. Det var veldig interessant å se at det virket (Devold, 2010).

Nora Bensahel sier i sin rapport om de innledende faser av Operasjon Enduring Freedom hadde vist at USA hadde militær evne til å gjennomføre slike operasjoner unilateralt. NATOs rolle var begrenset til oppgaver som frigjorde amerikanske ressurser slik at de kunne omdirigeres til Afghanistan. Likevel var det enkeltnasjoner som bidro med viktige ressurser: «To be sure, individual NATO allies did make significant military contributions, particularly in regard to special forces, but these were made on a bilateral basis and did not involve NATO's military staff» (Bensahel, 2003, s. 52).

Det norske bidraget kan sies å ha hatt et funksjonelt rasjonale, men store symbolske effekter. Bidraget ble lagt merke til. Den ønskede hurtigheten ved deployeringen hadde ikke bare funksjonell verdi, men også symbolsk karakter. Ved å være på plass tidlig fikk Norge en plass ved bordet før rutinene hadde satt seg og fikk ta del i beslutningene. På den annen side kunne Forsvaret høste effekten av at enkelte stabsoffiserer var på plass før jul også symbolsk. Det norske flagget var plantet, og dette kom til uttrykk på briefinger og statusoversikter i hele verden. Effektene av rask deployering hadde ikke bare et funksjonelt rasjonale hvor Norge viste at spesialstyrkene var klare på kort varsel, men også symbolske effekter basert på selve tilstedeværelsen.

Også internt ved HJK oppfattet man at den overordnede målsettingen med deployeringen til Afghanistan hadde en symbolsk tilleggs karakter (Eidheim, 2010). Spesialstyrkene skulle bidra med en politisk profil til Operasjon Enduring Freedom. Likevel ønsket Forsvaret, moralsk og etisk, å stille med kapasiteter som det var bruk for og som reelt kunne bidra. Norske spesialstyrker fikk derfor også anerkjennelse for å ha bidratt med kvalitet under operasjonene. De viktigste nasjonene innlemmet Norge i diskusjonen og delte sine erfaringer: «Det var et faglig løft. Vi ble orientert på en helt ny måte i spesialstyrke-verden, vi ble invitert inn» (Eidheim, 2010).

Den tidlige tilgangen til indre sirkler resulterte blant annet i kjennskap til utstyr og materiell som ble benyttet eller som var under utvikling. Denne tilgangen var viktig for den videre utviklingen av spesialstyrkene. De store nasjonene har tradisjon for å beholde nyutviklet utstyr for seg selv før allierte etter noen år får innsyn. Den nye situasjonen ga Norge tilgang til utstyr som ellers ville vært utilgjengelig, utstyr som forbedret den operative evnen og økte sikkerheten for eget personell under operasjoner. Uten denne tilgangen ville ikke avdelingen ha utviklet seg i det tempoet som ble en realitet i tiåret som fulgte.

Kapittel 5

Mot fullspekterkapasitet

Dette kapitlet beskriver perioden etter de to vendepunktene som Kosovo 1999 og Afghanistan 2002 representerer. I dette tiåret ble spesialstyrkene såkalt fullspekter kapable, det vil si at man evner å løse alle typer spesialoperasjoner og samtidig behersker innsetting i alle domener (land – luft – sjø). Avslutningsvis diskuteres noen av de dilemmaer og utfordringer som kan oppstå med skiftende politiske rammevilkår,

Perioden 2003 til 2010

I perioden etter 2003 opplevde HJK en jevnere utvikling av struktur, volum og kapasiteter. Avdelingen hadde akkumulert nødvendig erfaring til å stake ut en kurs som bidro til å utvikle et mer helhetlig og troverdig system for å kunne møte moderne utfordringer på en fleksibel måte.

FSK/HJK ble i 2009 organisert etter regimentsstrukturen. Avdelingen hadde da bygd opp en solid kapasitet som inkluderte systemer for å løse hele spekteret av moderne oppdrag.

Den andre norske deployeringen til Afghanistan skjedde i 2003. Regjeringen sto fortsatt for den samme linjen og ville bidra i koalisjonen av villige nasjoner. Forskjellen fra den første deployeringen var at det denne gangen

kom sterkere motstand fra SV og Stortinget (Devold, 2010). Parallelt spurte amerikanerne om Norge kunne stille et spesialstyrkebidrag til Irak. Denne forespørselen ble ikke etterkommet (Røhne, 2003), men HJK ble sendt til Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan.

Avdelingen hadde i mellomtiden benyttet perioden hjemme til å fordøye erfaringer fra forrige deployering. En ny deployering var forventet, og HJK ville utbedre mangler fra forrige operasjon. Avdelingen trente på aktuelle operasjonsmetoder, herunder operasjoner med bruk av kjøretøy og offensive operasjoner i større forband. Det ble også anskaffet materiell og utstyr som skulle sikre interoperabilitet og øke den operative evnen.

Den første måneden på Bagram flyplass medførte stillstand for avdelingen. Den amerikanskledede koalisjonen ønsket å benytte det norske spesialstyrkebidraget under et konvensjonelt hovedkvarter. Norge anså dette for å være et brudd på doktrinen for spesialoperasjoner og tidligere avtaler med amerikanerne, og valgte å fastholde et krav om at styrken skulle operere under spesialstyrkehovedkvarteret CJSOTF-A.²⁰ Saken gikk til forsvarssjefen, som selv måtte bidra til en løsning (Frisvold, 2010).

Etter en måneds frustrert venting på Bagram iverksatte HJK kjøretøyoppsatte rekognoseringsoperasjoner i områder definert som «sorte hull». Dette var områder hvor det ikke fantes allierte styrker, noe som innebar at koalisjonen ikke visste hva som foregikk der.

Operasjonsområdene var vanskelig tilgjengelige, både av hensyn til trusselen og geografiske faktorer. HJK bidro til koalisjonens situasjonsforståelse ved å oppholde seg i slike krevende områder over lang tid. På grunn av perioden hjemme, erfaringer og anskaffelser var HJK bedre forberedt på et større spekter av oppdragstyper denne gangen. HJKs kontingent ble avsluttet etter tre måneder da MJK overtok. Etter redeployering gjennomførte avdelingen igjen en evaluering og kompetanseoverføring. Dette la grunnlaget for videre trening, anskaffelser og fortsatt utvikling. En stor andel av spesialstyrkenes personell hadde nå erfaring fra operasjoner i Afghanistan.

²⁰ CJSOTF-A: Combined Joint Special Operations Forces Task Force – Afghanistan, hovedkvarteret for spesialoperasjoner i Afghanistan.

Ny deployering, 2005

I 2005 ble det igjen besluttet å sende HJK til Afghanistan. Oppdraget skulle denne gangen være i bare tre måneder og var del av Operasjon Enduring Freedom. Oberstløytnant Torgeir Gråtrud hadde overtatt som sjef HJK høsten 2004. Han dro til US CENTCOM sammen med en representant fra Forsvarsdepartementet og Etterretningstjenesten. Der fikk han et klart inntrykk av at behovet for spesialstyrker var nærmest grenseløst (Gråtrud, 2010).

Til tross for det uttalte behovet fikk Norge likevel ikke et konkret oppdrag. HJK sendte derfor et rekognoseringsteam som skulle bidra til å finne et egnet operasjonsområde basert på hvor behovet var størst. Denne høsten skulle det gjennomføres provins- og lokalvalg i Afghanistan for første gang, og i samråd med amerikanerne fant det norske teamet ut at spesialstyrken best kunne utnyttes i Paktika provins. Provinsen grenser til Pakistan, og tilstedeværelsen av militære styrker fra koalisjonen var meget begrenset. Slik ble det besluttet at HJK skulle iverksette operasjoner i dette området til støtte for sikkerheten under valget.

Oppgavene var å etablere situasjonsforståelse og tilstedeværelse, støtte ikke-statlige organisasjoner med rådgiving og bistå lokale sikkerhetsstyrker med opplæring og mentorering (Gråtrud, 2010).

For å løse oppgavene ble styrken delt i to. Deler av staben ble etablert på Bagram flyplass for å legge til rette for operasjonene og liaisonere med hovedkvarteret og støtteressursene som hadde base der. Et av formålene med dette var å understøtte kampstyrken mer effektivt der operasjonene foregikk. Selve kampstyrken, med elementer fra ledelse, stab og støtte, deployerte til en feltmessig base i selve operasjonsområdet.

Utfordringene med å oppholde seg over lengre tid i en slik base stilte nye krav til stabs- og støttepersonellet. I tillegg fikk man ny og verdifull erfaring med materiellet, for eksempel med kommunikasjonssystemene.

Ved å gjennomføre kjøretøyoppsatte rekognoseringsoperasjoner i tropps- og eskadronforband fikk styrken oversikt over situasjonen. Under operasjonene ble det gjennomført møter med lokale ledere og lokalbefolkningen. Parallelt med dette gjennomførte avdelingen sanitetspatruljer hvor sanitetspersonell

og lege behandlet lokale pasienter. Mer enn 700 afghanere fikk medisinsk behandling i løpet av disse tre månedene, noe som bidro til det gode forholdet til lokalbefolkningen. I tillegg ivaretok nordmenn de lokale sikkerhetsstyrkenes behov for opplæring med skyteutdanning og annen operativ trening for å best mulig forberede dem på situasjoner som kunne oppstå under valget. Planen for å ivareta sikkerheten under valget ble en suksess. I HJKs operasjonsområde gikk valget rolig for seg og ble betraktet som vellykket. Etter tre måneder returnerte HJK til Norge.

HJK hadde under ledelse av oberstløytnant Hanevik gradvis tatt små skritt fra å være en rendyrket kontraterrorstyrke med begrenset rekognoserings- og overvåkningskapasitet til å nærme seg fullspekterkapasitet. Utviklingen ble ansett for å ha gått i fornuftig tempo med nøkterne og realistiske målsettinger (Eidheim, 2010). Oberstløytnant Gråtrud hadde til hensikt å videreutvikle kapasiteten med det tidligere arbeidet som grunnlag. En ny omgang med organisasjonsutvikling startet i 2005, hvor en ny kapasitetsstudie ble utredet.

Ett resultat av denne prosessen ble å fortsette etableringen av en skvadron som skulle ivareta taktisk støtte. Ved å transformere deler av utdanningsmiljøene i avdelingen til operative styrkemultiplikatorer skulle kapasiteten forbedres.

Omorganisert merkevare

HJK valgte i denne perioden å skifte navn til Forsvarets Spesialkommando/ Hærens Jegerkommando (FSK/HJK) (Gråtrud, 2010). Det var hovedsakelig to grunner til dette. For det første var FSK et internasjonalt anerkjent navn, og denne «merkevaren» ønsket HJK å videreføre. For det andre ønsket man å unngå misforståelser knyttet til hva FSK i realiteten var. Navnet hadde til da formelt blitt benyttet om HJK ved nasjonal støtte til politiet, og usikkerhet og forvirring rundt dette ble tydeligere etter hvert som avdelingen ble profilert i mediene og de internasjonale oppdragene ble hyppigere.

Omtrent samtidig ble avdelingsmerket endret til en kommandodolk med vinger, noe som korresponderte med internasjonale emblemer for spesialstyrker. Det

var viktig å ivareta historikken, men samtidig å reflektere hva avdelingen nå var (Gråtrud, 2010).

Videre fikk flere av underavdelingene ved FSK/HJK endrede betegnelser. På 1990-tallet ble manøverelementene fortsatt kalt *Innsatsstyrken* og *Internasjonal Beredskapstropp*. På begynnelsen av 2000-tallet ble de benevnt Eskadron 1 og Eskadron 2, mens støtteelementene hadde andre tall. I 2006 besluttet man å gå vekk fra kavaleribetegnelsen «eskadron» til «skvadron» med bokstavkoder. Da ble den tidligere Innsatsstyrken, senere Eskadron 1, til *A-skvadronen*. Dette samsvarte med allierte betegnelser og kommuniserte at Forsvaret hadde en egen spesialstyrkeorganisasjon. Som resultat av denne prosessen ble også FSK/HJK tildelt egen fane i 2008. Dette markerte en historisk anerkjennelse av at avdelingen nå var fanebærende, og fanen ble et symbol avdelingen kunne stå bak (Gråtrud, 2010).

Kapasitetsstudien førte videre til opprettelsen av en fallskjermjegerskvadron på beredskapsstatus som fikk navnet *D-skvadronen* (Gråtrud, 2010). Dette skyldtes ikke minst at HJK hadde fått jevnlige anmodninger om bidrag til støtte for norske konvensjonelle operasjoner. Under opprettelsen av norsk Provincial Reconstruction Team (PRT) i Nord-Afghanistan var det for eksempel behov for såkalte Military Observer Teams (MOT). Disse patruljene skulle fungere som PRTens øyne og ører og kartlegge situasjonen og lokalbefolkningens behov i ansvarsområdet. I de to første kontingentene ble det norske bidraget til MOT løst i regi av FSK/HJK. På bakgrunn av frivillighet innkalte FSK/HJK en tidligere spesialjeger, fallskjermjegere og enkelte eksterne spesialister. Erfaringene viste at fallskjermjegerne kunne utnyttes bedre etter fullført førstegangstjeneste. I tillegg hadde tidligere fallskjermjegere vært med avdelingen under operasjonene i 2002, 2003 og 2005 som vakt- og sikringspersonell i basene med godt resultat. For bedre å utnytte og systematisere kapasiteten representert av denne personellkategorien ble D-skvadronen besluttet opprettet i 2006.

D-skvadronen skulle bestå av personell som hadde fullført førstegangstjenesten som fallskjermjegere, og som kunne tenke seg et kontraktsforhold til avdelingen. FSK/HJK ønsket fortsatt at flest mulig søkte seg videre til spesialjegertjeneste, men den andelen som ville studere eller jobbe andre steder ble gitt anledning til å fortsette gjennom en beredskapskontrakt. D-skvadronen utnyttet altså en større andel av fallskjermjegerne enn tidligere, og ga dermed mer effekt

for kostnaden med å opprettholde den vernepliktige fallskjermjegeretroppen. Skvadronens dimensjonerende kapasitet var å gjennomføre rekognoserings- og overvåkningsoppdrag i internasjonalt konfliktmiljø med kapasitet til egenbeskyttelse.

I 2006 hadde B-skvadronen, tidligere Internasjonal Beredskapstropp, blitt stor nok til at spesialstyrkene fysisk kunne starte rotasjonen mellom beredskap for internasjonal og nasjonal krisehåndtering (Gråtrud, 2010). Dette betød i praksis at en skvadron det ene året kunne opprettholde beredskap for FSK-oppdraget med fokus på maritim kontraterror og gisselredning; det neste året skulle den fokusere på et vidt spekter av kapasiteter forbundet med internasjonal krisehåndtering som for eksempel operasjoner i Afghanistan. Rotasjonen førte til økt bredde i manøverskvadronenes kompetanse, fordi fokus og arbeidsoppgaver fra nå av endret seg hvert år.

ISAF-bidrag til Kabul, 2007–2010

I 2007 ble FSK/HJK igjen beordret til Afghanistan, denne gangen under ISAF-ledelse. NATO hadde bedt om flere styrker til Sør-Afghanistan. Av politiske årsaker var dette en forespørsel Norge ikke ville imøtekomme, hovedsakelig grunnet standpunktene til Sosialistisk Venstreparti (Bakkeli og Johnsen, 2007; Røhne, 2007). Etter noe tid ble det likevel besluttet å sende FSK/HJK til Afghanistan, men da til hovedstaden Kabul. Der var det et stort behov for spesialstyrker.

Bidraget i 2007 representerte operasjonsmønsteret til en moderne spesialstyrke som utnytter hele spekteret av kapasiteter. Den jevne utviklingen av FSK/HJK hadde da kommet så langt at avdelingens kapasiteter og erfaring ga anledning til fullt ut å operere langs flere operasjonslinjer (Gråtrud, 2010). For det første tok FSK/HJK ansvaret for opplæringen av en afghansk politienhet. Hensikten med dette var å gradvis bidra til at afghanerne selv skulle ivareta sikkerhetsutfordringene i Kabul-regionen. Det ble gjennomført rekruttskole for politiet hvor fokus var på grunnleggende og bærende ferdigheter. Utfordringene var store grunnet mangel på utstyr, lønn og analfabetisme.

Til tross for primitive forhold og den kortsiktigheten en seks måneders deployering innebar, skulle resultatene av dette arbeidet bære frukter senere.

Samtidig utførte spesialstyrkene informasjonsinnhenting og offensive oppdrag. Den drev et systematisk arbeid for å avdekke nettverk som drev terrorvirksomhet og motarbeidet fredsprosessen i Kabul-regionen. For å gjøre noe med disse nettverkene ble det innført stadig strengere krav til bevisførsel. President Hamid Karzai definerte en rekke kriterier som måtte oppfylles for at operasjoner kunne iverksettes. Når ISAF vurderte etterretningene som tilstrekkelige, ble det gjennomført operasjoner mot enkeltpersoner og grupperinger. Slike operasjoner foregikk i samarbeid med lokale politi- og sikkerhetsstyrker. Personell som ble pågrepet av politistyrkene, ble fremstilt for afghansk domstol og justisapparat.

I denne perioden etablerte FSK/HJK god situasjonsforståelse, fungerende nettverk og gode operasjonsmetoder. Operasjonene hadde klar effekt. For å unngå at det skulle oppstå et vakuum etter FSK/HJK overtok amerikanske spesialstyrker oppdraget i Kabul ved den norske hjemreisen. FSK/HJK hadde indikasjoner på at en retur til Kabul var sannsynlig, så basen i Kabul ble kun utlånt til allierte over vinteren (Gråtrud, 2010).

Kort tid etter hjemkomst ble det igjen besluttet å sende norske spesialstyrker til Kabul i 2008, denne gangen med 18 måneders varighet. FSK/HJK skulle dra først og reetablere forholdet til aktørene i omgivelsene. Deretter skulle MJK løse oppdraget i seks måneder, før FSK/HJK overtok ansvaret de siste ni månedene. Basen i Kabul ble overtatt fra allierte, og operasjonene kunne fortsette.

Selv om det hadde vært et kort opphold i 2007, var kunnskapen om operasjonsområdet og aktørene fortsatt relevant. FSK/HJK hadde fulgt utviklingen i området gjennom tilstedeværende stabsoffiserer, rapporter og kommunikasjon med allierte. Oppdraget denne gang måtte derfor sees som en forlengelse av forrige deployering, og det ble et umiddelbart fokus på operasjoner. Spesialstyrkene fortsatte samarbeidet med den afghanske politienheten, som fikk navnet Crisis Response Unit (CRU). De afghanske enhetene fikk etter hvert relevant utstyr og ferdigheter som gjorde at de kunne gjennomføre stadig mer krevende operasjoner, både med norske spesialstyrker og selvstendig. De fikk etter hvert betegnelsen «Task Force 24» etter krigshelten Gunnar «Kjakan» Sønsteby.

Nasjonale behov og kapasiteter

Siden 1984 hadde FSK ivaretatt beredskap for nasjonal krisehåndtering. Dette oppdraget hadde fortsatt stor fokus ved avdelingen. Imidlertid var det først på midten av 2000-tallet at kapasiteten var god nok til at avdelingen kunne løse to dimensjonerende oppdrag samtidig. Avdelingen kunne nå deles i to operative enheter med relevant og tilstrekkelig operativ kapasitet. Fram til dette måtte praktiske forberedelser og tilpassede planer produseres for å ivareta beredskap i de periodene da større engasjementer var stasjonert utenlands.

I lys av terrorangrepene 11. september og senere anslag i Europa ble det klart at også fokus på nasjonal krisehåndtering i Norge måtte økest. Planverk og prinsipper for FSK-oppgavet var beskrevet i styringsdokumenter, og konseptet ble jevnlig øvet. På den annen side hersket det tvil om hvorvidt politiet i realiteten ville anmode om støtte. Flere aktører i det nasjonale krisehåndteringssystemet mente at bistand til sivilsamfunnet var oppgaver politiet selv burde ta seg av. I lys av et endret trusselbilde ble disse problemstillingene endelig gjenstand for diskusjon og avklaring. Resultatet ble at politiet og FSK etter hvert fikk et avklart og godt samarbeidsforhold (Eidheim, 2010).

Kontraktforholdene ble i perioden 2003 – 2010 gjenstand for diskusjoner og endringer. I forbindelse med at Forsvaret innførte avdelingsbefalsordningen ble også spesialjegerens kontraktordning justert. Resultatet av dette var at bonusordninger og forutsigbarheten for den enkelte ble svekket. Forsvarets valgte løsning, som i realiteten er en hybrid av andre nasjoners underoffiserskorps og Norges tidligere engasjementskontrakter, resulterte i at flere enn ønskelig valgte å slutte etter en kontraktperiode på syv år. Utfordringen var nå ikke primært å rekruttere nye spesialjegere, men å beholde de som hadde opparbeidet seg verdifull kompetanse over år.

FSK/HJK var per 2010 direkte underlagt Generalinspektøren for Hæren. Enheten var nå blitt en stående spesialstyrke med kapasitet til å gjennomføre fullspekter spesialoperasjoner.

Avdelingen hadde skritt for skritt tilegnet seg kompetanse og erfaring som gjorde den til en attraktiv samarbeidspartner for våre viktigste allierte. Sjefen for FSK/HJK ble i 2007 oppgradert til oberst, og avdelingen ble organisert i en regimentsstruktur. Avdelingen inkluderte kapasiteter og mer komplette

systemer som understøttet den operative virksomheten. Dette ga totalt sett større operativ evne, utholdenhet og handlefrihet under oppdragsløsning. I tillegg var systemet FSK/HJK godt rustet til å ivareta forsvarlig forvaltning av avdelingens ressurser og samvirke med fellesoperative støtteressurser.

Fasen 2003–2010 kjennetegnes av jevn vekst og utvikling sammenlignet med de større sprangene i foregående perioder. Ved inngangen til denne fasen hadde avdelingen allerede en viss bedret kapasitet og økt erfaring fra internasjonale operasjoner. Milepælene i 1999 og 2001 hadde utvilsomt skapt et verdifullt grunnlag for å sette kursen videre. Fokus kunne nå innrettes mot å bygge systemet FSK/HJK.

Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

I løpet av deployeringen i 2005 fikk HJK anledning til å teste konsepter med å assistere lokale afghanske sikkerhetsstyrker. Som forberedelser til valget drev HJK trening av politistyrker. Kursingen besto av skytetrening og utdanning innen grunnleggende ferdigheter. Ved å heve ferdighetsnivået hos politistyrkene skulle den samlede operative evnen til å håndtere sikkerheten rundt valget bedres. Senere skulle dette bli strategien for gradvis å overlate sikkerhetsproblemene i Afghanistan til afghanerne selv, noe som ble en viktig del av FSK/HJKs operasjoner. Erfaringene bidro til en bevisstgjøring rundt viktigheten av lokal tilnærming og samarbeid i moderne komplekse konflikter.

I tråd med den første Soria Moria-erklæringen ble FSK/HJK i 2007 deployert til Afghanistan under ISAFs ledelse. Denne gang skulle avdelingen operere i Kabul-regionen. NATO hadde bedt om forsterkninger til sør, men dette var av politiske årsaker ikke ønskelig. Etter rekognosering og konsultasjoner fant forsvarsledelsen ut at det var et behov for spesialstyrker i hovedstaden. Sikkerhetssituasjonen i Kabul var forverret, og stabile forhold i byen ble ansett som en av forutsetningene for positiv utvikling i hele landet. En av årsakene til dette var en konstant tilstedeværelse av medier som tiltrakk

seg terrorhandlinger fra opprørere med ambisjoner om å skape publisitet i verdenspressen. Dersom ISAF ikke lyktes i hovedstaden, kunne dette skape en negativ oppfatning av hele operasjonen.

Politisk-geografiske rammevilkår

Definisjonen av hva Kabul geografisk innebar resulterte i 2007 i en politisk diskusjon. Etter at FSK/HJK iverksatte operasjoner ble det avdekket nettverk og personer fra opprørsbevegelsen. Disse nettverkene hadde gjerne forgreninger utenfor hovedstaden, og det var derfor behov for å kunne operere i tilstøtende provinser rundt Kabul. Sør-Afghanistan ble betraktet som forbudt område (Røhne, 2007). På grunn av dette ble det diskusjoner om hvilke grenser som i realiteten gjaldt for mandatet. Kunne man iverksette operasjoner sør for Kabul?

Denne problematikken var, i motsetning til tidligere, med på å forpurre styrkens handlefrihet og symboliserte nasjonale begrensninger som ISAF måtte forholde seg til. Tradisjonen med å avgi styrken til alliert ledelse med færrest mulig begrensninger slo nå sprekker. President Bush sa i en tale i februar 2007 at de som bidrar med styrker til ISAF, bør oppheve restriksjoner på bruken av dem: «NATOs militære ledere bør ha fleksibilitet, slik at de kan slå ned fienden hvor den enn måtte vise seg» (Fyhn, 2007).

Etter flere runder med konsultasjoner ble det etter hvert klart at den norske styrken kunne jobbe i omkringliggende provinser, slik at eventuelle negative effekter av diskusjonene i realiteten ble minimal. Samtidig eksemplifiserer prosessen likevel hvordan indrepolitiske hensyn i regjeringen ikke bare kan få følger for styrken som skal gjøre jobben, men også gi symboleffekten vis-à-vis allierte. Diskusjonene om mandatet for norske spesialstyrker bidro til å sette lys på viktigheten av tilstrekkelige rammevilkår for styrken på bakken. Dette bidro i sin tur til en økt forståelse hos militære og politiske beslutningstakere som ble viktig for spesialstyrkenes anvendelse og utvikling.

Til tross for innledende kortsiktighet med seks måneders deployering til Kabul høstet Norge over tid anerkjennelse for innsatsen. Daværende forsvarssjef Sverre Diesen henviste til dette i sitt foredrag i Oslo Militære Samfund høsten 2007:

La meg likevel i mangel av en mer detaljert beretning om styrkens innsats få lov å legge frem et avsnitt fra det brevet som NATOs nestkommanderende i Europa, general Sir John Reith, sendte undertegnede kort tid før den norske spesialstyrken redeploerte i september i år: «*During my recent visit to Afghanistan, the excellent achievements of your Norwegian Special Forces Task Force, operating in Kabul and the surrounding provinces, were brought to my attention. Since the moment they became operational, and OPCON to COMISAF in March 2007, they have conducted themselves in an exemplary manner, gaining huge respect and deservedly earning the strong praise of COMISAF and senior commanders for their successful operational achievements. They have also been outstanding ambassadors for Norway, very ably led by their impressive commander, Col Torgeir Gråtrud, and will be greatly missed when they leave the Theatre at the end of this month.*»²¹

Trening og mentorering av afghansk politi

I 2007 satte spesialstyrkene i gang norsk militær assistanse med fokus på det afghanske politiets operative for fullt. Konseptet skulle bli et eksempel til etterfølgelse og brukte en lignende tilnærming som U.S. Special Forces benyttet.

Siden deployeringen til Kabul i 2007 hadde et innledende kortsiktig perspektiv på seks måneder, måtte målsettingene være nøkterne og realistiske. Ved

²¹ DSACEUR, General Sir John Reith i brev til FSJ 19 Sep 07. Sitert i Diesen, 2007, s. 5.

å øremerke en enhet til å drive rekruttskole for politistyrken bygde man gradvis opp kapasiteten til å gjennomføre operasjoner. I startfasen syntes problemene å være flere enn mulighetene, og det meste var mangelvare. Utstyr, lønn, fasiliteter og egnede mannskaper var sentrale utfordringer. I løpet av deployeringen hadde FSK/HJK riktignok hevet politiets ferdighetsnivå betraktelig, men det var fortsatt mye som gjensto.

Da avdelingen redeploerte til Norge, var det et uutnyttet potensial som måtte forlattes, men neste deployering kom heldigvis kort tid etterpå. En mer langsiktig plan kunne nå legges for hvor i Kabul styrken skulle være de neste 18 månedene. I samarbeid med allierte iverksatte FSK/HJK et arbeid for å skaffe utstyr, fasiliteter og rammer for strukturert å utvikle en troverdig evne som kunne bidra til opprørsbekjempelsen. Gjennom seleksjon og trening fikk manskapene et nivå som resulterte i at norske og lokale styrker sammen kunne gjennomføre operasjoner.

Denne tilnærmingen står i dag som et eksempel for den tilnærmingen som ble fulgt av den senere ISAF-kampanjen, ledet av general Stanley McChrystal. Etter at norske spesialstyrker forlot Afghanistan i oktober 2009, overtok en alliert spesialstyrke oppfølgingen av politistyrken, noe som sikret kontinuitet og videreutvikling av enhetens operative evne.

Treningen av afghansk politi viser at småstater, selv med begrensede militære ressurser, kan samarbeide for å nå langsiktige mål som del av en helhetlig plan. De praktiske lærdommene av å jobbe tett både med lokale styrker og andre aktører ga gode effekter for den videre utviklingen. For det første ble kompetansen innen flere områder hevet. For det andre lærte avdelingen hvordan et slikt prosjekt kan gjennomføres med den hensikt å overføre ansvar til de lokale og øke egen kampkraft. For det tredje økte avdelingens anseelse på bakgrunn av resultatene som ble oppnådd. Disse lærdommene ble deretter videreført som del av utviklingen mot et fullstendig system.

Langsiktigheten som etter hvert kom til å kjennetegne det norske bidraget i Kabul er en utvikling som best forstås ved å se på tidligere bidrag. Fragmenterte og kortsiktige bidrag som utløses på kort varsel kan gi politisk gevinst, men også militær gevinst. Følgelig vil det kunne være problematisk å hevde at den ene tilnærmingen er bedre enn den andre. Svaret på et slikt spørsmål avhenger av hvilke målsettinger myndighetene ønsker å nå. Dersom målet

er å bidra best mulig til en løsning på konflikten i Afghanistan, er gjerne langsiktighet og helhetlig tilnærming gode prinsipper. På den annen side var norske spesialstyrker en begrenset ressurs som ville hatt problemer med å ivareta forpliktelser over lang tid. Det er ikke før i de senere årene at kapasiteten har kommet opp på et nivå som gjør langvarige oppdrag mulig. Lengre oppdrag betyr ikke uendelig, og styrken må få tid hjemme til restitusjon med jevnt mellomrom. En mulig løsning på slike utfordringer er å samarbeide med andre allierte. På den måten kan vi opprettholde en langsiktig forpliktelse om effekt i operasjonen og overfor koalisjonen, slik vi så i Afghanistan.

Utviklingen i et symbolsk perspektiv

Da da Stortinget i 2005 igjen besluttet å sende norske spesialstyrker til Afghanistan som del av Operasjon Enduring Freedom, kom bidragskrigføring igjen på den politiske agendaen. Det ble imidlertid understreket at bidrag til Operasjon Enduring Freedom skulle avvikles i løpet av januar 2006 (St. prp. nr. 1, 2005, s. 38, 123).

Bondevik-regjeringen gikk av 17. oktober 2005. De rødgrønnes Soria Moria-erklæring slo fast at norske styrker også skulle trekkes ut av Irak. I Afghanistan skulle Norge heller styrke deltakelsen i den NATO-ledede ISAF-kampanjen (Regjeringen Stoltenberg II, 2005).

Før beslutningen om deployering i 2005 hadde imidlertid Frisvold vektige innvendinger til når Forsvarsdepartementet ville bidra med spesialstyrker igjen:

Jeg var imot at de sendte spesialstyrker til Operasjon Enduring Freedom i 2005. Det var ikke en god nok operativ forklaring på hvorfor amerikanerne ville ha dem. Det var jo stilen på det tidspunktet, med korte og raske deployeringer uten å tenke på hva man skulle,

strategiske målsettinger, ønsket slutttilstand osv. De første gangene de ble deployert til Afghanistan satte vi oss ned og planla hele opplegget skikkelig. Man må være sikker på at det er et fornuftig operativt bidrag og ikke bare kaste styrker rundt uten mål og mening. De [politikerne] er rå på å forsøke å oppnå politisk gevinst, og resultatet er å sende mannskaper rundt forbi, det går ikke. Det er altfor lettvinnt (Frisvold, 2010).

Fra fragmentert tilnærming til ansvar over tid

Rent funksjonelt visste militærledelsen altså at effekten av deployeringen i 2005 ville bli minimal. Deployeringen gikk til et nytt område det ville ta tid å bli kjent i. På den annen side bidro avdelingen til å stabilisere området i forbindelse med lokalvalget i september 2005, og deployeringen var derfor ikke fãnyttet. Når valget var over og MJK skulle overta, var det likevel andre steder med større behov for spesialstyrker som pekte seg ut. Isolert sett bidro altså deployeringen til å gjennomføre valget i den aktuelle provinsen, men innsatsen fremsto som fragmentert og manglet helhetlig strategi.

Norges behov for å vise flagget grunnet uttrekning fra Irak og fra Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan, kan dermed virke som en av årsakene til den kortsikige deployeringen. Symbolske faktorer kan altså tenkes å ha bidratt til at spesialstyrkene deployerte i 2005, mens general Sigurd Frisvold etterlyste mer funksjonelle forklaringer. I mangel på slike forklaringer henviser han til at spesialstyrkene har høyere valør som politisk spillkort enn regulære avdelinger (Frisvold, 2010). Dette gjelder spesielt i krigen mot terror, hvor spesialstyrker åpenbart er etterspurt av funksjonelle årsaker, nemlig på grunn av sine egenskaper.

Men jakten på politisk gevinst kan også innebære en fare for *misbruk og overforbruk* av spesialstyrkene: «Problemet er at disse styrkene kan bli så populære at politikerne sier: send spesialstyrkene, send spesialstyrkene. Det samme sier de i USA om U.S. Marines: ‘Send in the Marines’» (Frisvold, 2010).

I tillegg til den åpenbare faren for slitasje ligger her en fare for at styrken settes til oppgaver som ikke korresponderer med styrkens komparative fortrinn, og som dermed etter hvert konvensjonaliserer den.

En annen risiko er deployeringer basert på misforståelser omkring spesialstyrkers komparative fortrinn. Enkelte norske politikere har de senere årene ytret sin mening om å sende spesialstyrkene fordi dette er de best trente og mest profesjonelle styrkene Norge har. Bakgrunnen for slike uttalelser har for eksempel vært høynet trusselnivå i Nord-Afghanistan. FrP-leder Siv Jensen sa for eksempel følgende under en diskusjon i Stortinget om norske bidrag til Afghanistan:

Når det gjelder utsending av spesialstyrker, må det være bedre for Norge å sende spesialtrente styrker med erfaring fra denne typen meget farlige operasjoner enn å gjøre det som ser ut til å være Regjeringens politikk, nemlig å sende ut folk som har fire måneders erfaring gjennom verneplikten i meget farlige operasjoner (Utenriksdepartementet, 2006).

Som tidligere omtalt er ikke spesialstyrker bedre enn konvensjonelle styrker til alt. I enkelte situasjoner er ildkraft, beskyttelse og volum avgjørende for å lykkes. Dersom politikerne vurderer militære bidrag primært på bakgrunn av symbolikk, og ikke funksjonelle vurderinger, har det minst to uheldige effekter. For det første undervurderes de viktige kapasitetene og fortrinnene hos konvensjonelle styrker, en form for stigmatisering som norske kampstyrker ikke har fortjent. Konvensjonelle styrker har i mange situasjoner fordeler, og styrkene bør benyttes til de oppgavene de er organisert for å løse. Spesialstyrkene er som sagt ikke egnet til alle oppgaver. For det andre misbrukes spesialstyrkene som symbolsk flaggskip og en form for forsikring mot at andre typer styrker skal lide tap. Dersom Norge sender de som anses for å være best forberedt, er også kritikk i etterkant enklere å stå i mot dersom noe skulle gå galt.

Det langsiktige bidraget til Kabul fra og med 2007 – 2008 snudde trenden med fragmentert tilnærming. Til tross for et kortere opphold i tilstedeværelsen ble perioden 2007 til 2009 på mange måter et eksempel på hvordan en småstat kan ta viktig ansvar over tid. I tillegg ga evnen til å operere i hele spekteret av spesialoperasjoner samtidig effekter av symbolsk karakter. Viktigheten av Kabul-regionen og nærheten til viktige beslutningstakere bidro også til maksimering av effektene. Avdelingen fikk jevnlig besøk fra sjef ISAF og andre viktige myndighetspersoner. Konstant tilstedeværelse av internasjonale medier og tilgjengelighet var videre med på å bidra til at regionen var profilert. At småstaten Norge med sine spesialstyrker tok ansvar for denne regionen, ble derfor lagt merke til.

Kapittel 6

Oppsummering

I dette kapitlet oppsummeres spesialstyrkenes utvikling fra nasjonal til internasjonal beredskapsressurs. Kapitlet søker å sammenfatte de viktigste årsakene til utviklingen, både i et funksjonelt og et symbolsk perspektiv, herunder utfordringer og dilemmaer ved bruk av styrkene. Til slutt diskuteres fremtiden for norske spesialstyrker, noe som også er tema for det påfølgende etterordet.

Fra skjermet ressurs til fullspekter spesialstyrke

På 1980- og 1990-tallet var HJS, og senere HJK, innrettet mot å ivareta beredskap for nasjonal krisehåndtering. Enhetene inngikk som en liten del av det nasjonale invasjonforsvaret. Avdelingene var lavt prioritert, kraftig skjermet, og de begrensede oppgavene medførte at organisasjonen var liten. Støtteapparatet rundt selve Innsatsstyrken var begrenset og hadde derfor liten fleksibilitet. Personellet hadde relativt lav gjennomsnittsalder fordi den korte tjenestetiden resulterte i stor utskiftning av mannskaper hvert år. Mannskapsmassen var i stor grad homogen med samme militære bakgrunn og erfaring. Avdelingens innretning medførte at materiellet og utstyret var tilpasset beredskapsoppdraget, og dermed kunne det ikke uten videre benyttes til andre typer oppgaver.

Fra 1998 ble avdelingen gjenstand for økt satsning og prioritering. I forbindelse med at avdelingen i økende grad ble benyttet i internasjonale operasjoner ble midler, stillingshjemler og materiell tilført. Siden forsvarsbudsjettet på samme tid i realiteten ble redusert, innebar dette at ressurser ble overført fra andre deler av Forsvaret, først og fremst fra andre deler av Hæren til spesialstyrkene. Hele organisasjonen vokste, selv om støtteapparatet rundt manøveravdelingene sto for den største utvidelsen. Dette bidro til bedre tilrettelegging for operativ og forvaltningsmessig virksomhet som grunnlag for nasjonale og internasjonale oppdrag. Seleksjonsmodellen ved rekruttering til spesialjeger tjeneste ble endret og resulterte i økt fleksibilitet og ytterligere profesjonalisering.

FSK/HJK gikk på ti år fra å være en nasjonal ressurs med et sterkt og ensidig beredskapsfokus til en spesialstyrke med reell fullspekterkapasitet, altså evne til å løse mange typer oppdrag både hjemme og ute. Oppdragsporteføljen har endret seg betraktelig i løpet av dette tiåret, og avdelingen har gradvis utviklet seg til en styrke med stor fleksibilitet og høy reaksjonsevne. FSK er i dag et profesjonelt spesialstyrkeregiment med fullspekterkapasitet.

Årsaker til utviklingen

Om vi skal prøve å oppsummere årsakene til utviklingen, kan ikke bestemte enkeltfaktorer få æren for helheten. Utviklingen har vært dynamisk, og faktorene har påvirket hverandre i et komplekst samspill. For å strukturere årsaksfaktorene har denne studien anlagt et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. Dette grepet har forhåpentlig kastet lys over hva som har vært de viktigste drivkreftene bak utviklingen, selv om perspektivene i mange tilfeller har vist seg å gripe inn i hverandre og tidvis har vært vanskelige å skille fra hverandre

I det funksjonelle perspektivet har endrede trusselbilder og nye krav til Forsvaret stått sentralt. Like før inngangen til årtusenskiftet, da konfliktene på Balkan hadde skapt en situasjon med behov for styrker som med høy kvalitet og presisjon kunne bidra i risikofylte operasjoner utenlands, var statusen i det norske

Forsvaret slik at *få militære ressurser kunne levere*. HJK fikk dermed sin ilddåp i Kosovo. Denne milepælen ble startpunktet for økt forståelse og kunnskap om spesialstyrkenes egenskaper og fortrinn hos sentrale beslutningstakere, noe som bidro til økt prioritering og satsning.

Den neste milepælen, deployeringen til Afghanistan, kom mer overraskende. Imidlertid hadde utviklingen i kjølvannet av Kosovo resultert i at spesialstyrkene var «gripbare», det vil si at de på meget kort varsel kunne operere i et område som det norske forsvaret aldri tidligere hadde sett for seg. Uten erfaringene fra spesielt Kosovo og de andre oppdragene på Balkan hadde denne utfordringen sannsynligvis resultert i et behov for mer tid til forberedelser.

Den parallelle *transformasjonen av NATO* (DCI og PCC) bidro både indirekte og direkte til utviklingen. Prosessen medførte at spesialstyrkene fikk et økt fokus, ettersom de allerede hadde flere av de egenskapene som transformasjonen etterspurte, både når det gjaldt konvensjonelle styrker og spesialstyrker. Profesjonelle styrker med høy reaksjonsevne var mangelvare, og det var derfor naturlig å snu seg til spesialstyrkene. Transformasjonens direkte betydning vises ved at NATOs allierte deployerte «out-of-area», som beskrevet i det nye strategiske konseptet, selv om Operasjon Enduring Freedom var amerikanskledet. Igjen falt det seg naturlig å benytte de som allerede var nærmest ambisjonen bak transformasjonen.

De norske spesialstyrkenes relevans var tuftet ikke bare på *reaksjonsevne*, men også at deres *egenskaper* korresponderte godt med konfliktenes karakter. *Små autonome* styrker som kan ivareta egen sikkerhet, og som med en høy grad av *kvalitet og presisjon* løser vanskelige oppdrag, er etterspurt i moderne komplekse konflikter. Med bakgrunn i personellens kvalitet, gode basisferdigheter og reflekterte holdninger rundt maktbruk i moderne konflikter, var FSK/HJK i stand til å ta skritt for skritt i denne utviklingen. Etter hver deployering tok avdelingen lærdom av sine erfaringer og utviklet nøkternt og realistisk nye kapasiteter. I de første periodene etter 11. september 2001 ble avdelingen relativt hyppig brukt. Sett i lys av avdelingens størrelse var det på grensen av hva miljøet kunne tåle av belastninger. Etter hvert som kapasiteten ble utviklet, var belastningen mer overkommelig. Soldatene fikk nødvendig tid

hjemme til å ivareta avdelingens behov for opprettholdelse av kompetanse, videreutvikling og familieliv.

I det symbolske perspektivet har studien vist at ønsket om politisk gevinst har vært en viktig drivkraft bak utviklingen av FSK. I sammenheng med det endrede trusselbildet og transformasjonen i NATO viste FSK/HJK seg å være en kapasitet som kunne benyttes utenlands. Til tross for manglende erfaring fra slike scenarioer besluttet Forsvaret å benytte avdelingen tidlig i Kosovo, og så kort tid etterpå i Afghanistan. Resultatet av denne innsatsen medførte betydelig politisk gevinst for Norge av to grunner. For det første var Norge på plass tidlig. Vi understreket dermed viljen til byrdedeling med våre allierte og spesielt USA. For det andre ble bidragene ansett for å være vesentlige bidrag som ga konkrete resultater for både Norge og NATO.

Bidragstriføringens utfordringer

Beslutningen om å lette på hemmeligholdet og mer åpent profilere avdelingen i 1999 bidro også til økt forståelse og en symboleffekt som medførte økende satsning på spesialstyrker. Ved å vise at Forsvaret hadde relevante kapasiteter med høy kvalitet kunne politikerne både fronte et eksempel til etterfølgelse og imøtegå kritikken mot at omstillingen i Forsvaret gikk for tregt. Suksessen fra risikofylte operasjoner viste at dette var veien å gå. Norge ble omtalt med positive ordelag i viktige internasjonale fora, og politikerne opplevde at dører åpnet seg.

På den annen side kan jakten på politisk gevinst resultere i nye utfordringer. En fragmentert og kortsiktig strategi med et rent symbolsk siktemål kan resultere i misbruk og overforbruk av den kritiske ressursen spesialstyrkene er. Spesialstyrkers egenskaper egner seg godt i komplekse konflikter, men realiteten tilsier at de oppnår lite av militær og konfliktløsning betyding med et kortsiktig perspektiv. Dersom kapasiteten begrenser evnen til å opprettholde troverdig innsats over tid, kan samarbeid mellom småstater i alliansen være en løsning. Dette krever en strategi for hva som ønskes oppnådd og hvilke målsettinger man har med bidragene. Mangel på klar strategi kan

føre til «mission creep»²² og uheldig forskyvning av innsatsen, for eksempel slik at målsettinger, risiko og innsats kommer i ubalanse.

Samtidig kan det være rasjonelt for en småstat å drive bidragskrigføring, uten at dette nødvendigvis er et problem. Som Carl von Clausewitz sa er krig en fortsettelse av politikk iblandet andre virkemidler. Grunnlaget for å bidra kan derfor være tuftet utelukkende på resiprositetsprinsippet. Samtidig er det viktig å være klar over at dersom en nasjon driver bidragskrigføring, men kaller det noe annet, kan dette skape dilemmaer for den militære sjefen på bakken og gjøre det vanskelig å lykkes med operasjonene.

Hvor går norske spesialstyrker?

Denne studien har vist at den oppsiktsvekkende veksten i norske spesialstyrker det siste tiåret har vært nært knyttet til norsk deltakelse i internasjonale operasjoner i samme tidsrom. Den militære nytteverdien, men også den symbolske betydningen av slike styrker har vært svært høy i denne typen operasjoner.

På den ene side peker dette i retning av at prioriteringen av spesialstyrkene, og dermed også veksten, vil vedvare, gitt en fortsatt stor deltakelse i internasjonale operasjoner. Det vil trolig være lite aktuelt for den politiske og militære ledelse å nedprioritere en så vidt anvendelig ressurs. I tillegg vil Forsvarets ressurssituasjon etter alt å dømme være vanskelig i tiden framover²³, særlig i lys av de dyre anskaffelsene Sjø- og Luftforsvaret gjennomfører. I dette bildet er spesialstyrker en kosteffektiv kapasitet som kan gi stor sikkerhetspolitisk gevinst.

Ved fortsatt vekst er det imidlertid viktig å være klar over enkelte utfordringer. For det første er det en realitet at småstaten Norge holder seg med to sett av

²² Eskalering og adoptering av uønskede oppgaver som følge av en ekstern påvirkning og/eller et voksende misforhold mellom styrkesammensetning, utrustning og oppgaver.

²³ Det henvises her til tiden umiddelbart etter våren 2010, da denne studiens opprinnelige versjon ble publisert.

spesialstyrker, ett i Hæren (FSK) og ett i Sjøforsvaret (MJK). Det kan være gode faglige grunner for en slik todeling, men ved en fortsatt vekst i miljøene bør det ses kritisk på organisering og fordeling av oppgaver mellom de to avdelingene, med sikte på å unngå dobbeltarbeid og øke effektiviteten sett under ett.

For det andre vil behovet for en mer målrettet, *strategisk* ledelse og utvikling av spesialstyrkene bli større ved fortsatt vekst. Det er viktig å spørre seg hvordan denne ressursen best kan utnyttes operativt, som en del av det totale sett av virkemidler som Norge har til rådighet. Det er også viktig å spørre hvordan den langsiktige utviklingen av disse styrkene kan ivaretas på best mulig måte. De ordinære forsvarsgrenene har alle staber og egne generalinspektører som tar hånd om slike spørsmål. Det er ikke gitt at en slik løsning egner seg for spesialstyrkene, men spørsmålet bør stilles.

For det tredje vil en fortsatt vekst åpenbart kunne gi økt påtrykk for at spesialstyrkene skal brukes mer – og til flere oppgaver. Over tid kan en slik utvikling lede til konvensjonalisering av styrkene. Dette vil være svært problematisk i lys av all kjent spesialstyrketeori, som denne studien har redegjort for. Å motvirke en slik utvikling vil kreve betydelig forståelse for spesialstyrkenes egenart og komparative fortinn på øverste politiske og militære hold. Samtidig kan en slik forståelse tenkes å øke erkjennelsen av at Norge fortsatt trenger troverdige og robuste konvensjonelle styrker som har andre kvaliteter enn spesialstyrker.

For det fjerde vil fortsatt vekst medføre behov for en kritisk gjennomgang av kontraktsordningene for det personellet i spesialstyrkene som i dag ikke er yrkesbefal. Gjeldende ordning kan vanskelig sies å motivere den enkelte til langsiktig satsning på soldatyrket. Den medfører blant annet kunstige skiller i lønn og vilkår mellom dette personellet og yrkesbefalet fordi lønn baseres på grad og ikke erfaring. Denne og liknende personellpolitiske utfordringer vil trolig øke i takt med at spesialstyrkene vokser i størrelse, noe som vil kreve nytenkning.

Forsterket hjemlandsforsvar

Parallelt med internasjonaliseringen av Forsvaret foretok den norske regjeringen de i de siste årene før 2010 også en klar dreining fra et ganske ensidig fokus på internasjonale operasjoner til mer oppmerksomhet omkring hjemlandsforsvar og utfordringer i Norges nærområder. Dette kom blant annet til uttrykk i regjeringens langtidsplan for perioden 2009–2012.²⁴ Det reflekteres også i alliert sammenheng med de initiativer som i samme periode ble tatt for at NATO i større grad skulle rette oppmerksomheten mot sin kjerneoppgave: kollektivt forsvar av medlemslandene.

Hvis denne pendelbevegelsen fortsetter, kan det tenkes at internasjonale operasjoner – altså det som har vært grunnlaget for veksten i spesialstyrkene – igjen blir en marginal oppgave for Forsvaret. Det spørsmålet som sto sentralt tidlig på 1990-tallet kan da komme tilbake: Hvilken rolle, ut over bistand til politiet, har egentlig spesialstyrkene i forsvaret av Norge? I lys av erfaringene fra det tidlige 1990-tallet er det ikke utenkelig at det vil kunne oppstå et betydelig press for å overføre ressurser fra spesialstyrkene til de konvensjonelle styrkene, særlig med tanke på å styrke landforsvaret. Fremtiden for norske spesialstyrker vil i en slik situasjon avhenge av hvilken rolle de får i nasjonale forsvarsplaner, og ikke minst i hvilken grad de får en plass i de nasjonale fellesoperative planverk som utarbeides av Forsvarets operative hovedkvarter.

Mye av den militære nytteverdien, men også symbolverdien som spesialstyrkene har i internasjonale operasjoner, kan trolig overføres til en nasjonal sammenheng. For å få en mer befestet plass i nasjonale planverk kan det likevel hende at spesialstyrkene må nærme seg de konvensjonelle styrkene både i organisering og operasjonskonsepter. En slik utvikling kan igjen lede til press mot styrkenes egenart og dermed deres komparative fortrinn.

Utfordringene som er nevnt i det foregående kan skape vanskelige dilemmaer på sikt. For å kunne si noe mer presist om utfordringer og muligheter som kan ligge i en mulig utvikling fra det internasjonale tilbake til det nasjonale,

²⁴ *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier*. Senere avløst av langtidsplan for 2012–2016, *Et forsvar for vår tid*.

trengs det imidlertid mer forskning. To par spørsmål synes særlig egnet som utgangspunkt for videre undersøkelser:

For det første er det spørsmålet om hvordan norske spesialstyrker organiseres og innrettes under varierende forsvars- og sikkerhetspolitiske rammebetingelser. Det kreves mer forskning for å komme til bunns i spørsmålet om hvilke sammenhenger – eller mangler på slike – som finnes mellom den forsvars- og sikkerhetspolitiske utviklingen på den ene side og utviklingen av spesialstyrkene på den annen. Forhold som økonomisk og teknologisk utvikling bør også trekkes inn her.

For det andre er det spørsmål om hvordan strategi og nasjonale fellesoperative planverk utformes i småstaten Norge. Her vil det være særlig viktig å se nærmere på de dilemmaer som vår politiske og militære ledelse står overfor, gitt en fortsatt ambisjon om å operere både ute og hjemme.

Kapittel 7

Etterord

Siden juni 2010, da denne studien ble skrevet, har debatten om spesialstyrkenes fremtid blitt påvirket av flere viktige hendelser og prosesser, både nasjonalt og internasjonalt.²⁵ Spesialstyrkene har endret og utviklet seg ytterligere, og åpenheten rundt styrkene har økt tilsvarende. Det er særlig fire hendelser og utviklingstrekk som utpeker seg.

Fra 2010 til 2015

For det første gjennomførte Anders Behring Breivik sine terrorangrep mot regjeringskvartalet og Utøya 22. juli 2011. Angrepet satte fornyet fokus på samfunnets beredskap og kapasitet til å beskytte norske borgere. For spesialstyrkene fikk dette flere konkrete virkninger, i tillegg til en økt generell forståelse for øvingsbehov og ressurser til tverrsektoriell innsats.

Det er nå endelig sannsynlig at det vil bli anskaffet helikoptre som kan støtte spesialstyrkene og politiet ved spesialoperasjoner både til lands og ute i havet, hjemme og internasjonalt. Luftmobilitet er en helt sentral kapasitet grunnet Norges avstander, infrastruktur, demografi og enorme havområder

²⁵ For flere refleksjoner om spesialstyrkenes rolle etter 2010, se forfatterens artikler i Norsk Militært Tidsskrift (s. 109).

med et hundretalls oljeinstallasjoner. Dernest har vi endelig fått et påtrykk for å etablere mekanismer og styringsystemer som evner å utnytte de totale tverrsektorielle kapasiteter når tiden er kritisk knapp.

De konkrete tiltakene som er iverksatt til nå kan imidlertid ikke beskrives som fullstendige; de er dessverre fortsatt fragmenterte. Fortsatt mangler en tilstrekkelig omfattende forhåndsplanlegging som sikrer sømløs ordregiving med høyt beslutningstempo. I tillegg har prosessene bidratt til å avdekke mangler i det sivile beredkapsapparatet. Her har identifisering av viktigheten ved spesielle militære kapasiteter ført til økt forståelse for optimal utnyttelse og tildeling av roller. I tråd med dette er nå også Marinejegerkommandoen tildelt beredkapsoppdrag.

For det andre har det foregått et arbeid for å omorganisere og effektivisere de norske spesialstyrkene. I den såkalte SOF-studien fra 2013 ble det fra strategisk nivå i Forsvaret anbefalt en rekke tiltak for å sikre utviklingen, utnyttelsen og effektiviteten av det totale norske spesialstyrkemiljøet. I sluttspurten av arbeidet endret imidlertid Forsvarssjefen sin anbefaling og valgte en løsning som fikk tilslutning på politisk nivå. Den opprinnelige anbefalingen hadde til hensikt å samle de utøvende elementene og stabene i FSK og MJK for å øke den operative effekten og samordne kapasitetene. Resultatet ble imidlertid kun opprettelsen av driftsenheten Forsvarets spesialstyrker (FS), med MJK og FSK underlagt FS. Avdelingene ble flatt overført fra hhv. Sjøforsvaret og Hæren. Løsningen kan sies å være et skritt i riktig retning, men den frigjør for eksempel ikke årsverk som fortsatt benyttes til ledelse, stab og administrasjon av to relativt sett små avdelinger. Uavhengig av subjektiv argumentasjon og personlige ønsker viser grunnlagsutredningene klare fordeler ved å gjennomføre tiltakene som anbefalt i den opprinnelige SOF-studien. I en situasjon der Forsvaret er i dramatisk økonomisk ubalanse er det ikke sannsynlig at spesialstyrkene tillates å fortsette som før. Det nytter ikke nå med nedskjæringer etter ostehøvelprinsippet og mindre justeringer.

For det tredje har Russland igjen vist evne og vilje til å utfordre sine naboland. Forsvarets primæroppgave, forsvaret av Norge, har igjen kommet i fokus. Etter mange års omfattende innsats i Afghanistan er det nå tid for å konsolidere Forsvaret for hovedformålet. Russlands aktiviteter i Georgia, på Krim og i Ukraina stiller til dels andre krav enn det som var tilfellet i den første perioden etter den kalde krigen. Det er nå vesentlig å forberede spesialstyrkene på militære operasjoner mot en høyteknologisk motstander som evner å utnytte hele spekteret av statens

virkemidler. Viljen til å benytte hybride, inkludert kriminelle, virkemidler skaper ikke bare dilemmaer, men bidrar til å så tvil om konfliktenes karakter og status. En slik tvilstilstand må Norge unngå dersom hybride/kriminelle tiltak iverksettes, ellers kan det bli krevende å sikre nødvendig NATO-støtte.

For det fjerde har terrortruslene utviklet seg mot å bli stadig mer grenseløse. Terroraksjoner gjennomføres annerledes enn tidligere. Nå oppstår situasjonene i større grad uten varsling. Formålet synes å være å drepe flest mulig og holde ut lengst mulig for å få oppmerksomhet i media, for deretter å dø for saken. En slik utvikling stiller nye krav til både de proaktive mottiltakene, antiterror, og ikke minst de mer reaktive tiltakene i form av kontraterror. I tillegg drar norske statsborgere i dag på privat basis til Syria, Irak og andre konfliktområder for å slåss som jihadister. Disse individene får militær opplæring i både grunnleggende og avanserte ferdigheter, kombinert med religiøs radikaliserings. Når de vender hjem til Europa, tar de med seg sitt nettverk og sin destruktive kompetanse.

Nasjonal og internasjonal beredskap

Et av poengene som ble understreket i denne studien, var overgangen fra en fragmentert tilnærming i Afghanistan til en mer helhetlig og langsiktig strategi. I tillegg ble det beskrevet hvordan småstater sammen kan avløse hverandre for å opprettholde oppdrag over tid. Etter at FSK dro hjem fra Kabul i 2009, overtok New Zealand oppdraget. De løste dette inntil FSK igjen returnerte i begynnelsen av 2012. FSK fikk da muligheten til å videreføre arbeidet med Crisis Response Unit (CRU). Mot slutten av 2014 overtok MJK oppdraget, som fortsatt pågår. Denne langsiktigheten har sikret både symbolske og funksjonelle effekter. På den ene siden har kvaliteten og kapasiteten i CRU økt slik at afghanerne i større grad kan håndtere den vanskelige sikkerhetssituasjonen. På den annen side har bidragene fått stor positiv oppmerksomhet i hele verden, ettersom de viser Norges evne og vilje til langsiktig byrdedeling med relevante leveranser.

I skrivende stund pågår et viktig arbeid i Forsvarssjefens fagmilitære råd (FMR). Rådets anbefalinger til Forsvarsministeren skal overleveres 1. oktober 2015.

De sikkerhetspolitiske rammevilkårene, det økonomiske utviklingsbildet og en manglende evne til å utnytte ny teknologi krever at Forsvarssjefen både må tenke nytt og gjennomføre drastiske endringer. Det er for tidlig å konkludere, men det synes klart at Forsvaret i større grad skal fokusere på hjemlig forsvar og mindre på langvarige operasjoner utenlands. I et slikt utviklingsbilde vil spesialstyrkene være en svært aktuell ressurs for å bidra til allierte operasjoner utenlands, i tråd med resiprositetslogikken. Spesialstyrkene er klare, de holder høy kvalitet, og de har intensjonsteft. Samtidig har spesialstyrkene selvsagt også viktige oppgaver i nasjonalt forsvar. Her er oppgavene nå klart definert i planverket på de forskjellige nivåer. Grunnet spesialstyrkenes karakteristika er de imidlertid i stand til å ivareta begge hensyn samtidig.

I en situasjon der hele kapasiteter og baser må avvikles, kan det intuitivt synes naturlig å redusere spesialstyrkene i tråd med andre deler av Forsvaret, så å si etter rettferdighetsprinsippet. Jeg vil sterkt advare mot en slik utvikling, fordi den kan vise seg å bli katastrofal. I en situasjon med manglende konvensjonell slagkraft og volum er det nettopp spesialstyrkene som kan bidra til å utjevne et asymmetrisk styrkeforhold ved å tilby ukonvensjonelle løsninger mot vanskelig tilgjengelige mål hos motstanderen.

Den amerikanske militærhistorikeren Eliot A. Cohen, som også har vært militærrådgiver på høyt politisk nivå, minner om at etterspørselen etter potente spesialstyrker er sterkest i krisetider (se s. 61). I en politisk-militær krise søker publikum helter, mens politikerne leter etter vidundermidler som kan settes inn ved akutte situasjoner. Men slike styrker kunne settes inn, må de være forberedt. De må trenes, opprettholde og bevares.

Norske spesialstyrker er moderne og slagkraftige styrker med flere spesielle fortrinn som det store publikum kanskje ikke tenker over i det daglige. Norges værforhold, topografi og geografi utgjør en treningsarena med nær sagt ubegrensede muligheter for kompetanseutvikling. Den norske vernepliktsmodellen, som mange allierte misunner oss, gir spesialstyrkene unik anledning til å rekruttere de beste talentene fra hvert årskull. Konkurransen er knivskarp og sikrer et høyt ferdighetsnivå allerede i utgangspunktet. I tillegg har spesialstyrkene opparbeidet seg betydelig internasjonal erfaring. De norske spesialstyrkene er meget kosteffektive, de kan anvendes fleksibelt på svært kort varsel, og de har kvaliteter i verdensklasse.

*Jeløya, 7. mai 2015
John Hammersmark*

Forkortelser

AJP	Allied Joint Publication
Bn2	2. bataljon (infanteribataljonen)
CIA	Central Intelligence Agency
CJFSOCC	Combined Joint Force Special Operations Component Command
CJSOTF	Combined Joint Special Operations Forces Task Force
CJTF	Combined Joint Task Force
COIN	Counterinsurgency (opprørsbekjempelse)
COMISAF	Commander ISAF
CRU	Crisis Response Unit
DCI	Defence Capabilities Initiative (NATO)
DSACEUR	Deputy Supreme Allied Commander Europe
FACNAV	Forward Air Control and Navigation
FFOD	Forsvarets Fellesoperative Doktrine
FS	Forsvarssjefens forsvarsstudie
FSK	Forsvarets Spesialkommando (fra 1984)
FSK/HJK	Forsvarets Spesialkommando/ Hærens Jegerkommando (2006 – 2014)
HFJS	Hærens Fallskjermjegerskole (1962 – 1971)
HJK	Hærens Jegerkommando (1997 – 2006)
HJS	Hærens Jegerskole (1971 – 1997)
IFS	Institutt for forsvarsstudier
ISAF	International Security Assistance Force (Afghanistan)
JSOC	Joint Special Operations Command
JSOU	Joint Special Operations University
KFOR	Kosovo Force (NATOs styrker i Kosovo, fra 1999)
KVM	Kosovo Verification Mission
LRDG	Long Range Desert Group
MFU	Militærfaglig utredning
MJK	Marinejegerkommandoen
MOT	Military Observer Teams
NATO	North Atlantic Treaty Organization

NORASOC	Norwegian Army Special Operations Commando (engelsk for FSK/HJK)
NORSOF TG	Norwegian Special Operations Task Group (2002)
NRF NATO	Response Force
NSSC NATO	Special Operations Forces Study
NSCC	NATO Special Operations Coordination Centre
OEF	Operation Enduring Freedom
OPCON	Operational Control
OSSE	Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa
PRT	Provincial Reconstruction Team (Afghanistan)
PCC	Prague Capabilities Commitment (NATO)
RAND	Research And Development
SAS	Special Air Service
SF	Special Forces
SFOR	Stabilisation Force (NATOs styrker i Bosnia-Hercegovina, 1996 – 2005)
SOCCE	Special Operations Coordination and Control Element
SOE	Special Operations Executive
SOF	Special Operations Forces (Norway)
TCN	Troop contributing nation
US CENTCOM	United States Central Command
USSOCOM	United States Special Operations Command
UW	Unconventional Warfare

Litteratur- og kildeliste

AJP-3.5 (2009). *AJP-3.5: NATO Allied Joint Doctrine for Special Operations*. Allied Joint Publication 3.5. NATO: NATO Standardization Agency.

Bakkeli, Tom og Alf Bjarne Johnsen (2007). «Spesialstyrkene til Afghanistan på nyåret». *Verdens Gang*, 6. november, s. 6.

Barnett, Frank R., B. Hugh Tovar og Richard H. Shultz (red.), *Special Operations in US Strategy*. Washington, D.C.: National Defense University Press.

Bensahel, Nora (2003). *The counterterror coalitions: Cooperation with Europe, NATO, and the European Union*. Santa Monica, Calif.: RAND.

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004). *Allianseforsvar i endring: 1970–2000*, bind 5 i *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.

Cohen, Eliot A. (1978). *Commandos and politicians: Elite military units in modern democracies*. Cambridge, Mass.: Harvard Center for International Affairs.

Cowles, Virginia (1959). *The phantom major: The story of David Stirling and the S.A.S. regiment*. London: Collins.

Danielsen, Tone og Sigmund Valaker (2009). *Teknologisk innovasjon med fart og retning i spesialstyrkene – en antropologisk studie*. FFI-rapport 2009/00 516 [gradert / begrenset iht Sikkerhetsloven § 11 og § 12]. Kjeller Forsvarets Forskningsinstitutt. Senere publisert som FFI-rapport 2012/00 816 (ugradert versjon).

Devold, Kristin Krohn (2002). «Regjeringens forsvarspolitiske utfordringer og prioriteringer». Forsvarsministerens nyttårsforedrag i Oslo Militære Samfund, 7. januar.

[Devold, Kristin Krohn] (2010). Intervjuet av forfatteren, 22. april.

Diesen, Sverre (2007). «Status og utfordringer i Forsvaret». Foredrag i Oslo Militære Samfund, 26. november.

Diesen, Sverre (2005). «Mot et allianseintegrert Forsvar», i Janne Haaland Matlary og Øyvind Østerud (red.), *Mot et avnasjonalisert Forsvar?* Oslo: Abstrakt.

Dragnes, Kjell (2005). «Humanitære soldater». *Aftenposten*, 13. desember, s. 3.

- [Eidheim, Joar] (2010). Intervjuet av forfatteren, 12. april.
- Elvik, Halvor (2007). «Rødt kort i Kabul?», *Dagbladet*, 14. mars, s. 3.
- FFOD. (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben.
- Frisvold, Sigurd (2002). «Status og utfordringer i Forsvaret». Foredrag i Oslo Militære Samfund, 14. oktober.
- [Frisvold, Sigurd] (2010). Intervjuet av forfatteren, 9. april.
- FS 2000 (2000). *Forsvarssjefens forsvarsstudie 2000*. Sluttrapport. Oslo: Forsvarets overkommando.
- FS 07 (2007). *Forsvarssjefens forsvarsstudie 2007*. Sluttrapport. Oslo: Forsvaret.
- Fyhn, Morten (2007). «Bush fornøyd med Norge i Afghanistan», *Aftenposten*, 17. februar, s. 13.
- Gordon, Michael R. og Bernard E. Trainor (1995). *The generals' war: The inside story of the conflict in the Gulf*. Boston: Little, Brown and company.
- Gray, Colin S. (red.) (1992). *Special Operations: What succeeds and why? Lessons of experience, phase I. Final report*. Fairfax, Virginia: National Institute for Public Policy.
- Gray, Colin S. (1998). *Explorations in strategy*. Westport: Praeger.
- Gray, Colin S. (2006). *Another bloody century: Future warfare*. London: Phoenix.
- Gråtrud, Torgeir (2009). *Norwegian special forces: Their role in future counterinsurgency operations*. Strategy research project. Carlisle Barracks, Pennsylvania: US Army War College.
- [Gråtrud, Torgeir] (2010). Intervjuet av forfatteren, 27. april.
- Guldhav, Erik (2004). *Politisk kontroll over norske styrkebidrag i internasjonale koalisjoner: Erfaringene fra operasjon Enduring Freedom*. IFS Info 3/04. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Hammersmark, John Inge (2010). *Utviklingen av norske spesialstyrker: symbolikk eller militær nytteverdi?* Masteroppgave, Forsvarets stabsskole, våren 2010.

Hammersmark, John Inge (2011). «Hva er spesielt med spesialstyrker?» *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 1/2011, s. 14–20.

Hammersmark, John Inge (2015). «Spesialstyrker – anvendelighet og relevans». *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 1/2015, s. 4–10.

[Hanevik, Karl Egil] (2010). Intervjuet av forfatteren, 14. april.

Heier, Tormod (2006). *Influence and marginalisation. Norway's adaption to US transformation efforts in NATO, 1998–2004*. Oslo: Unipub.

Hennessy, Michael A., Bernd Horn og David Last (2005). «Future security environments: Implications for canadian special operations», i Last og Horn (red.).

Henriksen, Rune (2007). «Warriors in combat – what makes people actively fight in combat?» *Journal of Strategic Studies*, 30 (2), s. 187–223.

Horn, Bernd, J. Paul de B. Taillon og David Last (red.) (2004). *Force of choice: Perspectives on special operations*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Horn, Bernd (2004). «Special men, special missions: The utility of special operations forces – a summation», i Horn, Taillon og Last (red.).

Höiback, Harald (2009). «The noble art of constructive ambiguity», i Håkan Edström (red.), *Approaching comprehensiveness: Two grand strategic options and some of their consequences*. Oslo Files nr. 3/2009, s. 19–39. Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.

Johansen, Halvor (2007). *Det operasjonelle nivå i Norge 1970–2006: Vekst og forvitring*. Masteroppgave, Forsvarets høyskole.

Johansen, Halvor (2008). *NATOs Spesialstyrker mot fremtiden*. Rapport etter NATO SOF Symposium 2008. NATO: NSCC.

Johansen, Halvor (2009). *The rise and decline of the Operation level of war in Norway*. Defence and security studies no. 2/2009. Oslo: IFS.

Joint Publication 3–05 (2003). *Joint Publication 3–05: Doctrine for Joint Special Operations*, 17. desember. Washington: US Joint Chiefs of Staff.

Kilcullen, David (2009). *The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford: Oxford University Press.

King, Anthony (2009). «The Special Air Service and the concentration of military power». *Armed Forces & Society*, 35 (4), s. 646–666.

Kiras, James D. (2006). *Special operations and strategy: From World War II to the War on terrorism*. London: Routledge.

[Kiras, James D.] (2010). E-postkorrespondanse med forfatteren, 26. januar.

Last, David og Bernd Horn (red.) (2005), *Choice of force: Special operations for Canada*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Last, David og Glen Milne (2005). «National security decision-making», i Last og Horn (red.)

Lawrence, T. E. (1940). *Seven pillars of wisdom: A triumph*. London: Cape.

Leebaert, Derek (2006). *To dare and to conquer: Special operations and the destiny of nations, from Achilles to Al Qaeda*. New York: Little, Brown.

[Lund, Ingar] (2010). Intervjuet av forfatteren, 12. april.

Lutz, Joseph C. (1984). «Discussion: Special operations and the threats to United States interests in the 1980s», i Barnett, Tovar og Shultz (red.), s. 46 – 50.

Marquis, Susan L. (1997). *Unconventional warfare: Rebuilding U.S. special operations forces*. Washington, D.C.: Brookings Institution.

Matlary, Janne Haaland og Øyvind Østerud (red.) (2005). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt.

Matlary, Janne Haaland (2005). «Internasjonalisering av militærmakten – makt eller avmakt?», i Matlary og Østerud (red.).

McCarthy, Cormac (1985). *Blood Meridian, or The evening redness in the west*. New York: Random House.

MFU 03 (2003). *Forsvarssjefens militærfaglige utredning 2003*. Oslo: Forsvarets overkommando.

NATO (2006). «Bruk av Artikkel 5». *NATO Review*.

NACC (2008). *NATO Special Operations Forces Study*, 4. desember. NATO: NACC.

Olsen, K. (1999). «Daler ned i skjul». Om Forsvarets spesialkommando (FSK). *Forsvarets Forum nr. 9*, 12. mai. [Oppdatert på Fofos nettside 31.3.2004.]

Oberstløytnant Tommy Ranum, intervjuet på telefon 7. mai 2010. Ranum har bakgrunn fra Forsvarets Spesialkommando.

Regjeringen Stoltenberg II (2005). *Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005–09*. Soria Moria, 13. oktober.

Rødahl, Magne og Erik Dokken (1998). «Norske spesialstyrker i fremtidige internasjonale operasjoner». *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 10, s. 4–13.

Rødahl, Magne (2000). «Norske spesialstyrker i Kosovo 1999». Upublisert artikkel om HJK under Kosovo-krigen.

Røhne, Svein A. (2003). «Ber Norge om Irak-styrke». *Verdens Gang*, 15. februar.

Røhne, Svein A. (2007). «Norge i Krig». *Verdens Gang*, 7. november.

Simons, Anna (2004). «The evolution of the SOF soldier: an anthropological perspective», i Horn, Taillon og Last (red.).

SOF-studien 2013 (2013). *Forsvarssjefens SOF-studie 2013*. Overlevert Forsvarsdepartementet 1. februar.

Spulak, Robert G. Jr. (2007). *A theory of special operations. The origin, qualities, and use of SOF*. JSOU Report 07–7.

Stormark, Kjetil (1999). «Kun 40 kan krige. Norge uten soldater til høyintensive operasjoner». *Verdens Gang*, 27. april, s. 22.

St.prp. nr. 1 (2005). *Stortingsproposisjon nr. 1 (2005–2006)*. Oslo: Forsvarsdepartementet.

St.prp. nr. 42 (2004). *Stortingsproposisjon nr. 42: Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008*. Oslo: Forsvarsdepartementet.

Tsouras, Peter og Elmo C. Wright Jr. (1991). «The Ground War», i Bruce W. Watson et al. (red.), *Military lessons of the Gulf War*. London: Presidio.

Tugwell, Maurice og David A. Charters (1984). «Special operations and the threats to United States interests in the 1980s», i Barnett, Tovar og Shultz (red.), s. 27–43.

Urban, Mark (2010). *Task Force Black: The explosive true story of the SAS and the secret war in Iraq*. London: Little, Brown.

United States Department of Defense (2001). *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*.

USSOCOM (2008). *History United States Special Operations Command*. Tampa:

USSOCOM.

Utenriksdepartementet (2006). *Debatt i Stortinget 24.10.06 om Afghanistan og norsk styrkebidrag*. Regjeringen Stoltenberg II.

Vance, Jonathan H. (2005). «Tactics without strategy or Why the Canadian forces do not campaign», i Allan English, Daniel Gosselin, Howard Coombs og Laurence M. Hickey (red.), *The operational art: Canadian perspectives, context and concepts*, s. 271 – 292. Kingston: Canadian Defence Academy press.

Østerud, Øyvind (2009). *Hva er krig*. Oslo: Universitetsforlaget.

[Aarsæther, Erling] (2010). Intervjuet av forfatteren, 22. mars.

Informanter

Kristin Krohn Devold, intervjuet i DNTs lokaler i Oslo 10. april 2010. Devold var elev på Forsvarets Høgskole høsten 2000 og forsvarsminister fra 19. oktober 2001 til 17. oktober 2005.

Oberstløytnant Joar Eidheim, intervjuet ved FSK/HJK på Rena 12. april 2010. Eidheim tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1986–2000 og 2003–2010. Han har bekledd stillinger på alle nivåer ved avdelingen, inkludert lengre perioder som fungerende sjef.

General Sigurd Frisvold, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 9. april 2010. Frisvold var øverstkommanderende i Sør-Norge i perioden 1996–1999 og forsvarssjef i perioden 1999–2005.

Oberst Torgeir Gråtrud, intervjuet i Forsvarsstaben 27. april 2010. Gråtrud tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1990–1998 og 2004–2008, i sistnevnte periode som sjef HJK og FSK/HJK. I 1999–2000 var han forsvarssjefens rådgiver for spesialoperasjoner ved Forsvarets Overkommando. I 2000 var han rådgiver for sjef KFOR angående spesialoperasjoner.

Oberst Karl Egil Hanevik, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 14. april 2010. Hanevik tjenestegjorde ved HJS og HJK i 1984–1988 og 1996–2004, i sistnevnte periode som sjef HJK.

Dr. James D. Kiras, e-postkorrespondanse 26. januar 2010. Kiras er Associate Professor ved School of Advanced Air and Space Studies ved Joint Special Operations University (JSOU). Han har blant annet publisert *Special operations and strategy: From World War II to the War on terrorism* (2006).

Rittmester Ingar Lund, intervjuet ved FSK/HJK 12. april 2010. Lund tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1981–1992 og 1997–2010. Han har i en årrekke vært ansvarlig for grunnutdanningen ved FSK/HJK.

Oberstløytnant Tommy Ranum, intervjuet på telefon 7. mai 2010. Ranum fikk i oppdrag å bygge opp Forsvarets Spesialkommando på 1980-tallet. Han var første sjef for Innsatsstyrken.

Oberstløytnant Erling Aarsæther, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 22. mars 2010. Aarsæther tjenestegjorde ved HJS i perioden 1980–1981 og 1991–1995. Han var sjef Innsatsstyrken i perioden 1993–1995. I 1998–2004 var han forsvarssjefens rådgiver for spesialoperasjoner ved Forsvarets Overkommando (fra 2003 Forsvarsstaben/Forsvarsdepartementet).

FORSVARETS STABSSKOLE
FORSVARETS HØGSKOLE

Akershus Festning, bygning 10
Postboks 1550 Sentrum
0015 Oslo, Norge